

Pirjo Honkanen

**PIETARI PÄIVÄRINNAN *ELÄMÄN HAVAINNOITA*
-SARJAN MAAILMANKUVA**

Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto, kesäkuu 2008

Tampereen yliopisto
Taideaineiden laitos
HONKANEN, Pirjo: Pietari Päivärinnan *Elämän havainnoita* -sarjan maailmankuva
Pro gradu -tutkielma, 92 s.
Suomen kirjallisuus
Kesäkuu 2008

Tutkielman aiheena on Pietari Päivärinnan *Elämän havainnoita* -kertomussarjan (1880-1889) maailmankuvan hahmottaminen. Tutkimuskohteena ovat teosten mikrokorteille kuvatut ensimmäiset painokset, joista käytetyt sitaatit on alkuperäisistä fraktuurakirjaimista merkitty tähän työhön merkki merkiltä. Kertomuksia on kaikkiaan 27, joista kaksi historiallista ja loput aikalaiskuvauksia.

Tutkimusmenetelmä on teosten lähiluku niin, että teoksista löytyvä aineisto vertautuu historian tutkimuksiin ja valtiopäiväpuheisiin. Arto Haapalan hahmotteleman mallin mukaisesti katson, että kirjailijan intention ja teoksen syntykontekstin tunteminen on tarpeellista teoksen tulkinnan apuna. Maailmankuvan hahmottelmisessa käytän Juha Mannisen esittämää viisiosaista mallia, jossa tutkitaan suhdetta aikaan, ylliluonnolliseen, luontoon, ihmiseen itseensä ja toisiin sekä yhteiskuntaan ja historiaan..

Päivärinnan *Elämän havainnoissa* painottuu suhde yhteiskuntaan ja historiaan, suhde ihmiseen itseensä ja toisiin sekä suhde ylliluonnolliseen. Suhde aikaan ja luontoon jää kerronnan opettavaa tavoitetta tukevaksi viitekehyykseksi. Maailmankuvan keskeiseksi elementiksi muodostuu lukemisen avulla valistuva maalaisrahvaan edustaja, usein nuori mies, joka herää vastuuseen perheestään, maataloudesta, kunnan asioista ja suomenkielisestä kansansivistyksestä. Nuorukainen saa motivaation kasvaa ja kehittyä kansallisuusaatteesta, toisista ihmisistä, rakastavasta vaimosta, perheyhteydestä sekä aktiivisesta, tietoisesta turvautumisesta kristinuskon Jumalaan ja Hänen johdatukseensa.

Kertomukset ovat palvelleet hyvin juuri opettamisessa: tavoitteen asettamisessa, päämäärään pyrkimisen kuvaamisessa ja tavoitteen saavuttamisessa, ylläpitämisessä ja kehittämisessä. Kertomukset ovat rakenteeltaan selkeitä, kerronnallisesti helppoja, aineisto on ollut tuttua ja turvallista. Toiston takia opetukset ovat olleet helppo muistaa. Paljon samanlaisuutta omaan elämään ovat kenties innostaneet ja kannustaneet yrittämään. *Elämän havainnoita* ovat valistuskirjallisuutta parhaimmillaan.

Kiinnostaisi tutkia kehitysmaissa tehtäviä lukutaitokampanjoita tai valistuskampanjoita, mitä samaa tai mitä erilaista niissä on. Lisäksi olisi mielenkiintoista analysoida EU-kriittisten puheenvuorojen tematiikkaa, kuinka paljon kansallisuusaate kuuluu vielä siinä argumentoinnissa.

Asiasanat: Pietari Päivärinta, Elämän Havainnoita, kyläkertomus, maailmankuva, fennomania

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	PIETARI PÄIVÄRINNAN <i>ELÄMÄN HAVAINNOITA</i> JA TEOSSARJAN VASTAANOTTO	
2.1	Pietari Päivärinta, valtiopäivämies ja kirjailija.....	11
2.2	<i>Elämän havainnoita</i> 1-10 ja teosten vastaanotto....	15
2.3	Odotushorisontti.....	19
3	AJASTA IKUISUUTEEN.....	25
3.1	Aikakäsitys.....	26
3.2	Suhde yliluonnolliseen.....	36
4	LAKEUKSILTA LAKEJA SÄÄTÄMÄÄN.....	52
4.1	Koskematon luonto, rakennettu ympäristö.....	53
4.2	Suhde yhteiskuntaan ja historiaan.....	58
5	KOHTI VALISTUNUTTA KANSALAISTA	68
5.1	Mies ja nainen.....	70
5.2	Ikäkaudet.....	76
5.3	Erilaisuus.....	79
6	LOPUKSI.....	82
	LÄHTEET.....	85

1. JOHDANTO

Pietari Päivärinta (1827-1913) oli ylivieskalainen lukkari, maanviljelijä, suurperheen isä, kuntansa luottomies, kirkolliskokous- ja valtiopäiväedustaja sekä suosittu kansankirjailija. Hän kannatti lämpimästi suomalaisuusliikettä, lähinnä Agathon Meurmanin ja Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen ajamaa sivistyspoliittista linjaa. Kansanvalistuksen edistäminen oli Päivärinnalle keskeinen asia. Suomen kielen aseman parantaminen, naisten ja miesten juridinen tasavertaisuus, koulujen, kirjastojen ja sanomalehdistön kansansivistyksellinen merkitys, köyhien ja sorrettujen puolustaminen sekä kristillinen lähimmäisenrakkaus olivat asioita, joista hän halusi puhua niin valtiollisessa kuin kirjallisessakin toiminnassaan.

Päivärinta oli tuottelias. Hän julkaisi 32 kaunokirjallista teosta, sanomalehtijuttuja, runoja ja kertomuksia. Julkaisemattomia käsikirjoituksia Päivärinnalta jäi tuhatkunta sivua (Teperi 1986, 9). Kymmenosainen, lähes tuhatsivuinen *Elämän havainnoita* ilmestyi vihkosina Werner Söderströmin kustantamana 1880-1889, tosin ensimmäiset kertomukset julkaistiin ensin Suomen Kuvalehdessä jo 1879. *Elämän havainnoita* ovat alaotsikkonsa mukaan "kuwauksia kansamme elämästä". Tarkasteltavana on pohjalaisen rahvaan arkinen elämä myötä- ja vastamäkineen, aina moraalisena opetuksena. Kaiken kaikkiaan *Elämän havainnoita* sisältää 27 kertomusta, joista kaksi on historiallisia kertomuksia ja loput aikalaiskuvauksia.

Tutkimusongelmani on, millainen maailmankuva teossarjasta löytyy. Päivärinnan elämää ja koko laajaa tuotantoa on tutkittu, mutta ei rajattuna vain *Elämän havainnoita* -sarjan kertomuksiin. Hän oli kirjallisesti tuotteliain juuri 1880-luvulla, jolloin vihkosten lisäksi hän julkaisi useita kaunokirjallisia teoksia. Päivärinta itse halusi vaikuttaa ja opettaa kirjoitustensa avulla (Havu 1921, 217) ja siksi minua kiinnostaa, millainen oli se maailmankuva, jonka hän halusi välittää lukijalle, mitä asioita ja asenteita hän painotti. Tutkimukseni keskittyy enemmän tematiikan kuvailuun, kerronnan keinoja käsittelen vain vähän.

Tutkimuskohteeni on *Elämän havainnoitten* mikrokorteille kuvatut ensimmäiset painokset. Kirjastoista oli tavattoman työlästä löytää sellaisia ensipainoksia, joissa kaikki sivut olisivat olleet tallella. Lisäksi kaikkia *Elämän havainnoitten* ensipainoksia ei etsimisestä huolimatta löytynyt, ei edes Oulun maakuntakirjastosta, jonka kotiseutukokoelman keruualueeseen Päivärinnan tuotanto kuuluu. Myöskään Päivärinnan kotiseudun Ylivieskan kaupunginkirjastossa ei ollut tarvitsemiani kirjoja. Helsingin yliopiston kirjaston vapaakappalekokoelmassa säilytetään *Elämän havainnoitten* ensipainoksia, mutta yleisölle vanhasta kirjallisuudesta on tarjolla vain mikrokortit. Michael Hartin perustamassa elektronisia kirjoja korvauksetta tarjoavassa *Guttenberg Project* -sivustolla (www.gutenberg.org) kaikki 10 osaa *Elämän havainnoita* -teossarjasta ovat vuodesta 2005 asti olleet tarjolla, eivät ensipainoksena, vaan toisen ja kolmannen painoksen mukaisesti. Tarinat eivät ole tallennettu näköispainoksina vaan merkki merkiltä modernilla kirjasinlajilla auki kirjoitettuina.

Ensipainokset on painettu fraktuuralla. Käyttäessäni kirjallisuussitaatteja merkitsen tekstin merkki merkiltä niin kuin se on tallennettu mikrokorteille, en fraktuuralla vaan uudemmalla Times New Roman -kirjasinlajilla. Suosituista *Elämän havainnoista* otettiin aikoinaan useita lisäpainoksia, joista ainakin toiseen ja kolmanteen painokseen on tehty pieniä kieliopillisia ja sanastollisia korjauksia ja muutoksia sen mukaan, miten suomen kielen sanasto ja kielioppi kulloinkin on kehittynyt. Kustannusyhtiö Werner Söderström ei kuitenkaan katsonut

tarpeelliseksi pitää painoksia korjausten jälkeen uudistettuina, vaan ainoastaan painosten järjestysluku on ilmoitettu. Tarkkaavainen lukija löytää eroja esim. kirjainten g/k (rangaisi – rankaisi), ph/f (propheetallista – profeetallista) ja i (kuinkun) käytössä tai sanojen valinnassa (woimuutta – kykyä) sekä pieniä kirjoitusvirheitä (herättiwät – ehrättiwät). *Elämän havainnoita* palveli kansallisuusaatteen asiaa paitsi sisällöllisesti, myös ulkoisesti antamalla hyvän esimerkin suomen kielestä.

Tutkimusmenetelmäni on teosten lähiluku. Pertti Karkama (1998b, 81-82) painottaa kontekstuaalista tutkimusotetta pohtiessaan, että kaunokirjallinen teos on tietenkin kirjallisuudentutkimuksen ensisijainen kohde, esimerkiksi teoksen aihe, teema, kerronta tai rakenne, mutta ajan yhteiskunnallisen ja aatteellisen tilanteen ottaminen huomioon auttaa teosta tulkittaessa. Pysin hahmottamaan lukemani historiallista viitekehystä vasten, minkä tähden kiinnitin huomiota paitsi Päivärinnan kirjailijakuvaan myös ajan historialliseen tilanteeseen. Pohdin historiantutkimuksen valossa, millainen yleisö luki Päivärinnan kertomuksia ja miksi ne olivat suosittuja. Käytän Päivärinnan valtiopäiväpuheita apuna näyttäessäni, kuinka paljon samankaltaisia aiheita ja painotuksia puheissa ja *Elämän havainnoitten* kertomuksissa on.

Elämän havainnoita -tekstit ovat lajiltaan novellin ja romaanin välimaastossa. Niitä ei voi kuitenkaan kutsua romaaneiksi tekstien lyhyiden takia ja novelleiksi ne ovat kerronnaltaan kovin laveita. Pekka Mattila (1984, 55) määrittelee novellin keskitettyä kerrontaa edustavaksi pienepiikan lajiksi. Kertomus puolestaan on "yleisnimitys pienimuotoiselle eepiselle teokselle, jossa kerrotaan tapahtumasta, tapahtumasarjasta, ihmiskohtalosta, elämäntilanteesta" (Mattila 1984, 40). Koska novellin käsitteeseen katsotaan oleellisesti kuuluvan kerronnan tiiviys, käytän *Elämän havainnoista* mieluummin väljempää käsitettä kertomus. Liisi Huhtala (1981, 61) käyttää käsitettä kyläkertomus puhuessaan Päivärinnan tuotannosta. Kertomuksissa matkalla oleva kertoja tapaa yöpaikoissaan tai tien päällä ollessaan

mielenkiintoisia ihmisiä, joiden elämäntarinan hän sitten kertoo lukijalle. Käytän käsitteitä kyläkertomus ja kertomus rinnakkain puhuessani *Elämän havainnoista*.

Elämän havainnoita -sarjassa on kerronnallisesti tiiviitä, taitavasti rakennettuja kertomuksia, joissa opettava tendenssi ei ole häiritsevästi esillä. Tällaisia ovat esimerkiksi "Puutteen-Matti" ja "Kontti-Anna", joissa keskeistä on köyhän ihmisen kuvaus. Useat kertomukset ovat jaarittelevia, alleviivaavan opettavaisia, koko kronologisen elämäkerran sisältäviä kirjoitelmia. Kerronnallisesti ne muodostuvat kehyskertomuksesta ja varsinaisesta kertomuksesta, jossa äänessä on pääosin kertoja. Dialogeja on harvoin, niissäkin yhtenä osapuolena on usein kertoja itse. Minäkertojan rooli opettajana ja auktoriteettina korostuu myös erityisesti lukijalle suunnatuissa puhutteluissa ja niitä seuraavissa opetuksissa. Kertoja osoittelee, painottaa, ohjaa ja valikoi lukijalle olennaiset asiat ymmärrettäväksi ja sisäistettäväksi. Päivärinnan tyyli ei muutu, vaan kertomukset ovat samankaltaisia vuodesta toiseen.

Maailmankuvan analysoinnin apuna käytän Juha Mannisen (1977, 16-17) mallia, jossa on viisi osa-aluetta: aika, yliluonnollinen, luonto, yhteiskunta ja ihminen. Tarkastelen kutakin vain muutaman kysymyksen valossa. Maailmankuvan tutkiminen on laaja tehtävä, aina löytyy lisää näkökulmia ja osien välisiä kytkentöjä.

Maailmankuva -käsitteen laaja-alaisuuden lisäksi tutkimuskohteen iäkkyyys on ongelma. *Elämän havainnoita* on ilmestynyt yli sata vuotta sitten. Köyhyys, säätyerot, kielitaistelu, koulunkäynnin hankaluus, kansallisen identiteetin luominen ja maatalousvaltainen elämäntapa kiinnittävät nykylukijan huomion, mutta aikalaislukija on voinut löytää kertomuksista sellaistaakin, jota nyt ei enää osaa havaita.

Kirjallisuudentutkimuksessa teoksen ja taustan erottaminen on työlästä, koska ne limittyvät toisiinsa. Mitä pidemmälle teosta lukee, sitä enemmän tarvitsee tietoa

taustasta, että olisi mahdollista tulkita lukemaansa adekvaatisti. Samoin taustalähtöisessä tutkimuksessa päädytään lopulta tutkimaan teosta. (Kinnunen 1989, 17.) *Elämän havainnoita* lukiessa nousee esiin voimakas kertoja, joka opettaa samoin äänenpainoin kuin Pietari Päivärinta lehtiartikkeleissaan tai valtiopäiväpuheissaan. Ongelmallista on, voiko Päivärinnan ja *Elämän havainnoitten* kertojan välille laittaa yhtäläisyysmerkin, vaikka kertojan mielipiteet tulevat monesti lähelle Päivärinnan valtiopäiväpuheissaan esittämiä.

Arto Haapala puhuu taiteilijan intention ja syntykontekstin tuntemisen merkityksestä tulkinnan apuna. Hän pohtii kirjallisen taideteoksen määrittelyn ongelmaa: onko "teos" sama kuin "kirjoitettu teksti", "tulkinta" vai "tekstin tulkinta"? Hän päätyy biografistis-reseptioesteettiseen malliin, jossa korostetaan taideteoksen arvoa niin, että teos on olemassa vasta vastaanotettuna ja että teos tulkitaan käyttäen apuna myös syntykontekstia ja taiteilijan intentiota. Ideaalitulkinta ei synny yhdellä kertaa vaan monista osatulkinnosta voi muodostua jonkinlainen kokonaiskuva kirjallisesta taideteoksesta. (Haapala 1989, 56-59.)

"Kirjalliset teokset ovat taiteilijoiden intentionaalisen toiminnan tuloksia. Jos tekijän intentioiden pohdintaa pidetään irrelevanttina tai jopa metodisesti virheellisenä, ollaan teoriatyypissä, josta implikoituu ajatus, että teos ei välttämättä ole sen kirjoittajan teos, jonka nimi on tekstin sisältävän kirjan kannessa." (Haapala 1989, 53). Teoksella voi olla merkityksiä, joita tekijä ei tietoisesti ole tarkoittanut, mutta se osoittaa, että tekstin kokonaismerkitys on usein eri asia kuin tekijän tietoisesti intentoima merkitys. Kirjailija voi olla tarkoituksellisesti epämääräinen, jolloin hänen kirjoittamallaan voi olla monta merkitystä. Kirjailija saattaa kirjoittaa muutakin kuin aikoi, jolloin hän epäonnistuu intentionsa muotoilemisessa. (Haapala 1989, 54-55.) Haapala ei siis puhu suoraviivaisesta yhteydestä kirjailijan elämän ja teoksen välillä, mutta hän korostaa, että tulkinnassa tulisi liikkua tekijän intentioiden määrittämien rajojen sisäpuolella.

Elävien kirjailijoiden kohdalla intention selvittämiseksi voi turvautua paitsi kirjalliseen materiaaliin myös haastatteluihin. Jo kuolleiden kirjailijoiden intentioiden selvittämisen apuna Haapala (1989, 55-56) puhuu tekstin lukemisen lisäksi syntykontekstin tuntemisesta:

...teksti antaa tietenkin lähtökohdan, mutta sen täydentämiseksi tutkimme aikakauden yleistä kirjallista ilmapiiriä, niitä spesifejä kielen käyttötapoja ja sanojen merkityksiä, jotka tuolloin olivat tavallisia, edelleen kirjoittajan muuta tuotantoa sekä julkiseksi tarkoitettua että yksityistä.

Haapalan vaade syntykontekstin lähes kaikenkattavasta tuntemisesta tuntuu työläältä ja saavuttamattomalta tavoitteelta, koska ajallinen etäisyys on suuri. Koska maailmankuvan tutkiminen on monitieteinen asia, ongelmana on myös se, että tutkija ei voi tietää kaikkea kaikesta. Lähden työssäni siitä, että onnistuneen tulkinnan saamiseksi on hyvä tietää keskeisiä asioita Päivärinnan elämästä ja ajan historiallisesta tilanteesta. Rajaan Päivärinnan muun tuotannon tutkimukseni ulkopuolelle ja tarkastelen ainoastaan *Elämän havainnoita* lähiluvun avulla. Valtiopäiväpuheita käytän osoittaakseni yhtäläisyyttä puhuja Päivärinnan ja kirjoittaja Päivärinnan teemojen samankaltaisuudessa.

Maailmankuva on eri tieteiden tulosten avulla muodostettu teoreettinen käsitys maailmasta, maailmankatsomus puolestaan sisältää tiedon lisäksi myös moraalisia asenteita ja ideaaleja. Maailmankuva on osa maailmankatsomusta. (Envall 1989, 115.) Tässä työssä ymmärrän maailmankuvan käsitteen niin, että arvot ja asenteet yhdessä tiedon kanssa kuuluvat maailmankuvaan.

Mannisen mukaan maailmankuva voi pohjautua vaikkapa filosofiaan, fysiikkaan, biologiaan, talous- tai yhteiskuntatieteisiin tai oikeudelliseen ajatteluun. Kaiken kaikkiaan maailmankuva pyrkii "kokonaisuuden käsittämiseen, totaliteetin tajuun, asioiden asettamiseen kosmologisiin suhteisiin" (Manninen 1977, 15-16). Maailmankuva muodostaa itsessään kokonaisuuden, jolle on ominaista eri osien keskinäinen vuorovaikutus ja yhteenkuuluvuus (ibid.). Ihminen tarvitsee siis

maailmankuvan jäsentääkseen oman olemisensa sekä suhteensa ympäröivään maailmaan. Oiva Ketosta (1990, 35) siteeraten: "Viime kädessä se [maailmankuva] on tietoisuutemme sisäistä jäsentymistä, joka on meille välttämätön, jotta voisimme olla olemassa järjellisinä yhteisöllisinä olentoina".

Maailmankuvan ei välttämättä tarvitse kuitenkaan olla tosi, vaikkakin ihminen pyrkii maailmankuvassaan täydellisyyteen ja totuudellisuuteen. Kuva voi vääristyä havainnoijan (olipa hän sitten esimerkiksi yksilö, ryhmä, puolue tai kansakunta) itsekeskeisyyden takia, jolloin havainnoijasta tulee ylikorostettu maailmankuvan keskipiste. Toisaalta ihmisellä on tarve eheyteen, joka maailmankuvan kohdalla voi johtaa vaikeiden asioiden ohittamiseen ja elämän yksinkertaistamiseen. Loppujen lopuksi maailma on prosessi, jossa ihminen itse on mukana ja jonka kautta hän luo käsityksiään. (Envall 1989, 118.) *Elämän havainnoissa* painottuu minä-muodossa oleva kertoja, joka katsoo ja kertoo tapahtumat omasta näkökulmastaan. Henkilöhahmot pääsevät harvoin ääneen ilman kertojan lukijaa ohjaavaa kommentointia tai puhuttelua. *Elämän havainnoissa* kertojan havaittavuus lähenee Hosiaisloman (2003, 412) asteikon mukaisesti tunkeilevuutta ja kertoja esittää huomautuksiaan henkilöistä ja tapahtumien kulusta. Minä-kertojan käyttö kapeuttaa näkökulmaa, koska kertoja joutuu turvautumaan muiden henkilöiden käytökseen, sanoihin tai tekoihin päinvastoin kuin hän-kertoja, joka voi nähdä henkilöiden ajatuksiin (ibid.).

Maailmankuva voi olla yksilön tai yhteisön. Sen avulla voidaan selittää elämää, perustella tulevaisuutta, se on ajattelun ja toiminnan keskus, tiedonhankintaa ja toimintaa yhtenäistävä ja ohjaava. Manninen (1977, 16) kiteyttää: "Maailmankuvassa saa ilmauksensa ihmisten suhde menneisyyteensä, tulevaisuuteensa, mahdollisuuksiinsa, henkilökohtaiseen ja yhteiskunnalliseen elämään, luonnonedellytyksiin ja absoluuttiin".

Mannisen (1977, 16-17) maailmankuvamallissa on viisi osa-aluetta, jotka ovat käsitykset

- 1) ajasta ja avaruudesta,
- 2) maailman synnystä, ylikuonnollisesta, sen vaikutuksesta, olemassaolosta ja -olemattomuudesta,
- 3) luonnosta ja ihmisen suhteesta siihen, luonnosta elämänpuitteena,
- 4) ihmisestä itsestään, hänen suhteestaan toisiin,
- 5) yhteiskuntarakenteesta, kansasta, valtiosta ja historian kulkua määrävistä tekijöistä.

Käytän tätä maailmankuvamallia apunani hahmottaessani kertomuksista nousevia käsityksiä.

Päivärinta on kiinnostanut kirjallisuudentutkijoita ja alan opiskelijoita. Hänen elämänvaiheensa on biografistisen tutkimussuuntauksen mukaisesti tutkittu tarkkaan ja teokset on tulkittu sitä taustaa vasten. Tekstit itsessään eivät ole tutkijoita kovin paljon kiinnostaneet ilmeisesti niiden suoraviivaisuuden, osoittelevuuden ja taiteellisen vaatimattomuuden takia, vaikka Päivärinnan teoksilla on ollut runsaasti lukijoita. Ilmari Havu (1921) julkaisi elämäkerran *Pietari Päivärinta*, jossa hän seikkaperäisesti kuvailee Päivärinnan elämänvaiheita sekä tulkitsee teoksia tältä pohjalta. Varhaiset kirjallisuushistoriat mainitsevat Päivärinnan säännöllisesti: O.A. Kallio (1928, peräti 16 sivulla), B.F. Godenhjelm (1884), Julius Krohn (1897) kertovat kiittäen hänestä. Nouseva suomalainen kulttuuri tarvitsi suomenkielisiä kirjailijoita, joten kirjallisesti vaatimattomatkin teokset huomioitiin, jotta suomalaisuusliikkeen arvostelijoille voitiin osoittaa Suomen olevan sivistynyt maa omine taiteilijoineen. Päivärinnalle oli siis kulttuuripoliittinen tilaus. (Sihvo 1989, 377.)

Myös Eino Leino (1983) että Juhani Aho (1884) ovat kirjailijaesittelyissään tarkastelleet Päivärinnan merkitystä kotimaisen kirjallisuuden kehitykselle.

Werner Söderhjelm (1920) essee Päivärinnasta, Ilmari Havun useat lehtiartikkelit ja K.S. Laurilan (1915) kirjoitus Päivärinnasta puhujana kertovat osaltaan kiinnostuksesta kirjailijaan, olkoonkin, että tutkimusta motivoi paljolti suomalaisuusliikkeen kulttuuripoliittinen tarve. Osaltaan kiinnostus Päivärintaan johtui hänen silloisesta kansansuosioistaan ja kirjallisuudentutkimuksessa vallalla olleesta biografisesta tutkimusmenetelmästä, joka sitoi kirjailijan ja hänen elämänsä tiukasti yhteen.

Myöhemmät kirjallisuudenhistoriat kuten Kupiainen (1966), Havu (1951), Tarkiainen (1934) antavat tilaa niukasti. *Elävässä kansalliskirjallisuudessa* (Koskimies 1944) esitellään Päivärintaa kuitenkin innostuneesti neljän sivun verran, Laitinen (1997) omistaa hänelle enää muutaman rivin. Niemi (1999, 339) painottaa kirjallisuushistoriassa Päivärinnan merkitystä rahvaalle mieluisana arjen tapahtumien kertojana, joka innosti kansan lukemaan yksioikoisilla, moraalisisilla, vähäväkisiä puolustavilla kertomuksillaan, mutta joka ei jaksanut enää kirjallisesti uusiutua.

Päivärinta kokikin Havun (1921, 218) mukaan katkeruutta siitä, että nuoret taidekirjailijat ajoivat hänen maineensa ohi ja että hänet unohdettiin kirjallisissa piireissä. Tavallinen kansa ei suinkaan jättänyt Päivärinnan teoksia lukematta vaan hänen kirjoistaan otettiin uusia painoksia vielä jonkin aikaa vuosisadan vaihteen jälkeenkin. Päivärinnan kirjailijasuosio romahti kuitenkin jo ennen ensimmäistä maailmansotaa. Päivärinnan teoksia käännettiin useille kielille ja Neuvostoliitossa hänen opettavaiset teoksensa levisivät suurpainoksina vielä 1950-luvulla. (Havu 1921, 250-253; Kohtamäki 1964, 437-438.) Nykyistä arvostusta Päivärinnan kirjalliselle työlle osoittanee, että hänen tietonsa löytyvät sähköisestä mediasta mm. Wikipedia-nettitietosanakirjasta (<http://fi.wikipedia.org>).

Laajassa tutkimuksessa historioitsija Jouko Teperi (1986) luo Päivärinnan tuotannolle kulttuurista, poliittista ja taloudellista taustaa. Nykyistä kiinnostusta osoittavat Ylivieskassa toimivan Pietari Päivärinta -seuran järjestämät

kansankirjailijapäivät ja Päivärinta-seminaarit. Päivärinnasta kertova Yleisradion tuottama tv-elokuva *Entiset ajat* valmistui 1982. Tapio Turpeinen (1996) on pohtinut teoksen *Rakkaudesta lukemiseen* artikkelissaan kansankirjallisuuden käsitettä ja Päivärinnan osaa kansankirjailijana. Päivi Mehtonen (1999) on tutkinut Päivärinnan tuotantoa matkakirjallisuuden näkökulmasta, missä matkustamisesta tulee sekä kerronnan näkökulma että aihe, jota kuvataan.

Päivärinta koki itsensä tienraivaajana. Hän halusi näyttää tietä kohti kunnan kansalaisen hyviä avuja, mutta myös opettaa lukemaan kirjallisuutta ja ymmärtämään laajempia näköaloja. Hän laittoi kirjan suomalaisen talonpojan käteen. (Havu 1921, 222-223.)

Etenen työssäni niin, että esittelen toisessa luvussa Päivärinnan tuotannon vastaanottoa ja merkitystä. Teossarjan maailmankuvan hahmottamiseksi pohdin kolmannessa luvussa suhdetta aikaan ja ylikuonnolliseen. Neljännessä luvussa jatkan maailmankuvan hahmottamista tarkastelemalla suhdetta luontoon ja yhteiskunnan kehittymiseen. Ihmisen suhde itseensä ja toisiin on viidennen pääluvun sisältönä. Lopuksi kokoa löytämäni havainnot yhteen teoksen maailmankuvaksi.

Pro gradu -töiden aiheina ovat olleet mm. Päivärinnan kirjalliset vaikutteet (Veikko Piipponen, Pietari Päivärinnasta ja hänen esikuvistaan, 1928), teosten perhe-elämän kuvaukset (Kerttu Rautiala, Perhe-elämän kuvauksia Pietari Päivärinnan teoksissa, 1979) sekä muutamien Elämän havainnoitten sosiaaliset suhteet (Pirkko-Liisa Siitari, Sosiaalinen näkökenttä Pietari Päivärinnan varhaisemmissa ”Elämän havainnoissa”, 1963). Uusimpia opinnäytetöiden aiheita ovat olleet teosten mies- ja naiskuvat (Irma Haggren, Auta armias. Henkilöiden kuvaus Pietari Päivärinnan kertomuskokoelmassa, 1995). Päivärinnan suhde fennomaniaan hänen omien kirjoitustensa (Pikkarainen 1994) ja kaunokirjallisten tekstien (Juntunen 2003) valossa löytyvät lähdeluettelosta. Kansankirjailijat ovat innostaneet Oulun yliopiston kokonaiseen projektiin, minkä tuloksena on julkaistu tutkimus mm. Juhana Kokosta ja muista Päivärinnan kirjallisista seuraajista.

2. PIETARI PÄIVÄRINNAN *ELÄMÄN HAVAINNOITA* JA TEOSSARJAN VASTAANOTTO

2.1. Pietari Päivärinta, valtiopäivämies ja kirjailija

Pietari Päivärinta syntyi 1827 Kalajoella köyhän huonemiehen perheen esikoisena. Perhe kärsi kovaakin puutetta, varsinkin 1830-luvun nälkätalvina. Isän sairastuttua poika joutui lähtemään kerjuullekin. Kymmenvuotiaasta hän työskenteli taloissa renkinä, kunnes hän isänsä kuoltua palasi kotiinsa maanviljelijäksi. Päivärinta avioitui vuonna 1850 Liisa Koskelan kanssa, mistä avioliitosta heille syntyi kymmenen lasta. Vuonna 1890 solmitusta toisesta liitosta syntyi kahdeksan lasta. Päivärinta kuoli Ylivieskassa 1913. (Kohtamäki 1964, 432-43; Havu 1921, 60-61.)

Hyvän lauluäänensä takia Päivärinta hakeutui lukkarin ammattiin ensin Alavieskaan ja Oulunsaloon. Ylivieskassa hänen kiireisiinsä lukkarintoimen lisäksi kuuluivat työskentely kuntakokouksen esimiehenä, kirkkoraadin jäsenyys, kiertokoulun pito, maanviljely, välskärinä toimiminen, sanomalehti- sekä omien kaunokirjallisten teosten kirjoittaminen. Uttera lukkari valittiin myös moniin kirkollisiin ja valtiollisiin luottamustehtäviin kunnallisten vastuiden lisäksi. (Havu 1921, 38-41 ; Teperi 1986, 320)

Valtiopäiville Päivärinta osallistui talonpoikaissäädyn edustajana vuosina 1882, 1885, 1888 ja 1891. Päivärinnan valtiopäiväkannanotoista nousee esiin suomenmielinen kulttuuripoliittinen linja. Kansanvalistus tienä yhteisön ja yksilön onneen on Päivärinnalle rakas elämänikäinen johtoajatus, jota hän eri tavoin puheesta toiseen muistuttaa mieliin.

Puhujana Päivärinta oli naseva ja taitava. Hänen puheensa olivat sekä älykkäitä että humoristisia. Valtiopäiväpuheissa hän ei opettanut tai moralisoinut kuulijoitaan päinvastoin kuin *Elämän havainnoitten* kertomuksissa. Päivärinta

intoutui valtiopäivillä teräväsanaiseksi ja tarkkanäköiseksi, paikoin jopa visionääriksi. Päivärinta oli kansallismielinen idealisti, joka uskoi valistuksen voimaan, mutta joka taistelussaan kehityksen puolesta samalla verbaalisesti kipeästikin osui kehittyvän nuoren kansakunnan heikkoihin kohtiin niin ihmisluonteen raadollisuudessa kuin yhteiskunnan rakenteissa. Sitkeästi Päivärinta jaksoi valtiopäivistä toisiin kannustaa edustajia vaativiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Alue- ja maatalouspolitiikka, tie- ja postilaitos sekä koulutus olivat jo silloin valtiopäiviä puhuttavia aiheita. (Havu 1921, 50-53.)

Maatalouden kehittäminen oli Päivärinnalle läheinen asia. Lukkarin virkaetuihin kuului asunnon lisäksi peltoa, joten Päivärinta saattoi omilla maillaan kokeilla uusia viljelymenetelmiä ja -kasveja. Hän otti osaa Oulun läänin talousseuran toimintaan mm. osallistumalla vuosittaisiin näyttelyihin, joissa hän voitti tuotteillaan useita palkintoja. Päivärinta paitsi seurasi sanomalehtien maatalouskirjoittelua, myös lähetti maatalouden kehittämistä käsitteleviä kirjoituksia mm. Oulun Wiikko-Sanomiiin. (Havu 1921, 30-31.) Laiduntaminen valtion mailla oli kiellettyä, jota kieltoa Päivärinta (Valtiopäivät 1885a, 171) kritisoi:

Tuo kielto se vaikuttaa hyvin sekauttavasti ja hankalasti yhteiskunnallisiin oloihin Pohjanmaalla, sillä kruunun maata ja yksityisten tilukset ovat useassa paikassa niin sekaisin kuin sakkilaudan silmät. - - . Tavallisesti menettää kruunu asiansa niissäkin [ylioikeuksissa], mutta maamies on saanut laittaa niihin senkin seitsemän selitystä, kustantaa karttoja ja asiamiehiä, joten hän on tullut tarpeettomasti rasitetuksi; ilman sitä alkaa uusi tanssi kun vaan hänen elikkonsa astuvat kruunun maalle.

Suomen kielen asema ruotsiin verrattuna sai Päivärinnan pitämään palavia puheita. Aihe oli Päivärinnalle tavattoman rakas, niin kyläkertomuksissa kuin valtiopäivillä hän muistaa kehua suomen käyttökelpoisuutta niin sivistyksen kuin hallinnonkin kielenä.

Monta vuosisataa oli suomen kieli ollut ylenkatsottuna, kun kansa viimeinkin rupesi valittamaan ja valitus tuli kuulluksi. Seurauksena siitä oli Suuriruhtinas vainajan antama kieliasetus. Kansa on odottanut toivolla

ja ilolla sitä aikaa, jolloin asetuksessa määrätty 20 vuoden odotusaika loppuisi. Nyt on se loppunut, mutta yhä vaan vanha virsi tulee esille, etteivät virkamiehet voi oppia suomen kieltä. Meidän ruotsalaisilla mahtaa olla kova pää, kun eivät opi milloinkaan suomen kieltä, vaikka voi toteen näyttää, että ulkomaalainen on kahdessa kuukaudessa oppinut sitä niin, että hän on kyennyt sitä kirjallisissa toimissa käyttämään. [- -]. Kun kaikki uudet muodostukset kieliasetukselle vaan tuottavat sen, että yhä vaan odotusta tulee, niin minä en ainakaan puolestani peräydy siitä oikeudesta, joka kerran on saatu. (Valtiopäivät 1882, 1127.)

Kieleen liittyi läheisesti kirjailijoiden aseman tunnustaminen ja sitä myöten kirjailijaeläkkeiden tarve toimeentulon turvaamiseksi. Valtio myönsi Päivärinnalle 1902 600 mk kirjailijaeläkkeen, jota hieman myöhemmin vielä korotettiin (Havu 1921, 63).

Minä puolestani en suinkaan tahtois ajatella, että nykyaikaan enään semmoista pelkoa olisi olemassa, että jos kansa valistuu, niin ratsastettava potkaisee ratsastajan selästään; semmoista juoksi kuitenkin ehdottomasti mieleeni asiaa käsiteltäessä valiokunnassa. [- -] . Mitä tulee taiteisiin sellaisiin kuin kuvanveisto, maalaus, soitanto ja näytteleminen, joita valiokunta yksinomaan taiteina pitää, niin minun mielestäni niillä ei ole hetikään kansan syvimpiin kerroksiin sitä vaikutusta kuin kirjallisuudella, sillä näistä taiteista ei hyödy juuri muut kuin ruhtinaat ja rahamiehet sekä suurten kaupunkien asukkaat. Kirjallisuus sitä vastoin tunkeutuu jokaisen köyhänkin mökkiin yhtä rakkaana ja yhtä ystävällisenä sekä lämmittää ja valaisee useasti pienenkin mökin nurkassa ihmissydäntä. (Valtiopäivät 1888b, 686-688.)

Värikkäimmät ja iskevimmät Päivärinnan puheet kirjattiin naisista. Hän oli edistyksellinen suhteessa naisten koulutukselliseen ja juridiseen tasa-arvoon.

Raamattu kertoo meille, että kun Jumala loi ihmisen, loi hän heidät mieheksi ja vaimoksi ja sanoi: lisääntykää, hedelmöitykää ja tehkää maa teillenne alamaiseksi. Ei se sanonut miehelle: tee sinä maa alamaiseksi ja jätä vaimo syrjään, vaan hän sanoi miehelle ja vaimolle yhteisesti: tehkää te. Itämaiset kansat kuitenkin tekivät naisen orjaksi ja se tapa tässä ensimmäisessä ihmissuvun kehossa vielä tänäpäivänäkin vallitsee. - - . Länsimaiset sivistyskansat omistivat sitten kristinopin, mutta omistivat samalla myöskin itämaalaisia tapoja ja pitivät naista vieläkin orjuuden tilassa, jolla kannalla naisen asema kieltämättömästi on aina meidän

aikoihin asti pysynyt. Surkeata on nähdä sitä sortotilaa, jossa nainen meidänkin maassamme on ollut, häntä kun pidetty jonakin nukkena ja vauvana, jonka kanssa on leikitelty ikäänkuin jonkun leikkikalun kanssa. (Valtiopäivät 1888b, 852-853.)

Alavieskassa ollessaan Päivärinta aloitteli kirjallista uraansa lähettämällä Oulun Wiikko-Sanomiin maaseutukirjeitä ja kiistakirjoituksia. Hän kirjoitti peltojen kyntämisestä, maanparannuksesta ja suomen kielen aseman parantamisesta. (Havu 1921, 238.) Vuonna 1886 hän kokosi herännäisjohtajien puheista vihkosen *Parannuksen harjoitus eli neuvoja heränneille*. Vihkonen levisi kansan keskuuteen neljänä painoksena (Vilkuna 1977, 24).

Päivärinnan ensimmäinen kaunokirjallinen yritys oli *Seurakunnan kosto* (1867), historiallinen kertomus isonvihan ajoilta. Vasta kymmenen vuotta myöhemmin ilmestyi hänen omaelämäkerrallinen kertomuksensa, joka aloitti hänen uransa tunnustettuna kansankirjailijana. Päivärinnasta tuli kirjailija lähes vahingossa. Hän poti katkennutta jalkaansa kotonaan vuoteenomana, jolloin hän kuuli Kansanvalistusseuran kirjoituskilpailusta. Hän sai teoksellaan *Elämäni* tunnustuspalkinnon ja kirja tuli painosta 1877 Päivärinnan ollessa jo 50-vuotias. Teos sai kiittävän kritiikin, mikä osaltaan kannusti Päivärintaa jatkamaan kirjoittamista. (Tarkiainen 1904, 46.)

Seuraavana ilmestyivät *Elämän havainnoita* 1-5 (1880-1884) ja loput viisi osaa 1886-1889. Muita teoksia syntyi samanaikaisesti ripeästi: *Tintta-Jaakko* (1883), *Torpan poika* (1883), jälleen omaan elämään perustuva *Minä ja muut* (1885), *Jälkipoimintoja* (1889), *Oukkari* (1889) ja vielä kymmenisen vuotta myöhemmin *Syyslehtiä* (1900), *Pikku Mari ja muita kertomuksia* (1903), *Pikku kuvia elämästä* (1904) ja *Ulpukkalahti* (1910). Päivärinta halusi olla Suomen kansalle avuksi. Opettavaisten kaunokirjallisten teostensa lisäksi hän kirjoitti maaseudun väestölle hyödylliset vihkoset *Neuvoja keuhkopoltteen tuntemiseen ja parantamiseen* (1885) ja *Käytännöllisiä neuvoja soitten ja rämeitten viljelemiseen* (1886).

Kirjoittajana Päivärinta oli optimisti ja kehitysuskoinen ja aivan erityisesti hän tahtoi olla kansansa opettaja. Kaikilla kirjoituksillaan hän ajoi sivistyksen levittämistä ja suomalaisen kansan identiteetin voimistamista. Hän on todennut kirjallisuuden merkityksestä:

Minä ajattelen, että vain vakavassa ja siveellisessä hengessä kirjoitettu kaunokirjallisuus voipi opettaa ihmisiä ja kohottaa heitä; ainakin minuun se on tehnyt vaikutuksen. Ellei niin olisi, olisi koko työ turha. (Tarkiainen 1904, 45-46; ote Päivärinnan haastattelusta.)

Otan tämän ajatuksen Päivärinnan kirjalliseksi intentioksi. Pidän sitä työn lähtökohtana ja hypoteesina ja yhteenvedossa katson, miten löytöjeni valossa intentio on näyttäytynyt kertomuksissa.

Päivärinta luo suomalaiseen kirjallisuuteen sitkeästi uurastavan maamiehen tyyppin (Kohtamäki 1964, 432). Tälle onni on oma talo, jossa hyvä vaimo ja rakkaudella kasvatetut lapset hyörivät ahkerien vanhempien ilona. Talon ympärillä lainehtivat itse korvesta tai suosta raivatut ja ojitetut viljapellot. Viina, kortinpeluu ja takuuseenmeno tuottavat lankeemuksen miehelle, mutta Jumalan ja rakastavan vaimon avulla erehtynyt voi aloittaa alusta. Kansakoulu, sanomalehdet ja lukutaito auttavat kansan sivistykseen ja kaikinpuoliseen hyvinvointiin.

2.2 *Elämän havainnoiden* 1-10 vastaanotto

Päivärinta jatkoi elämäkertaromaaninsa jälkeen lyhyillä kansanelämän kuvauksilla *Elämän havainnoita*. Ensimmäiset kertomukset ilmestyivät 1879–1880 Suomen Kuvalehdessä, painettuina ensimmäinen ja toinen osa ilmestyivät Werner Söderströmin kustantamina 1880. Päivärinta oli tuottelias ja seuraavat kolme vihkosta ilmestyivät 1882–1884. Loput viisi osaa tulivat painosta 1886–1889.

Kirjallinen Kuukauslehti aloitti suomenkielisen kirjallisuusarvostelun. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen johdolla lehti julkaisi suomenkielistä alkuperäiskirjallisuutta sekä käännöksiä. Arvosteluosaston perustaminen oli urauurtava teko Suomen kulttuurin kentässä. Asenne suomalaiseen kirjallisuuteen pyrki aina olemaan myönteinen. Suomalaiskansallinen into aiheutti välillä sen, että kirjallisesti vaatimattomatkin teokset pääsivät lehden palstoille. Toisaalta August Ahlqvist arvosteli Kielettäessä paljon ankarammin kotimaista kirjallisuutta, joten kannustavaa kritiikkiä kaivattiin. (Kauppinen 1952, 188-189, 238.)

Kirjallisen Kuukauslehden seuraaja Valvoja jatkoi edelleen kirjallisuusarvostelujen julkaisemista, mutta se suhtautui kriittisemmin suomenkieliseen kirjallisuuteen. 1880-luku toi mukanaan monia taitavia kirjailijoita, joten aihetta linjan tiukentamiseen oli.

Päivärinnan teokset otettiin suopeasti vastaan. *Elämäni* kritiikki oli ollut myönteistä: Yrjö Koskinen (1878, 86-87) oli kiitellyt teosta tarkaksi ja taiteelliseksi kansanelämän kuvaukseksi, mutta epäillyt ettei Päivärinnan enää kannattanut ryhtyä kirjoittamaan, sillä "arvattavasti se ei kahdesti onnistuisi". Kun kaksi ensimmäistä osaa *Elämän havainnoista* oli ilmestynyt, kritiikki kiitti Päivärintaa kansankuvauksen elävyydestä, mehukkaasta kielestä, hienosta tunteenkuvauksesta (Godenhjelm 1880, 275-276) sekä kuvauksen todenperäisyydestä ja luonnollisuudesta (Aspelin 1882, 44-45). Puutteena nähtiin kirjailijan kyvyttömyys toiminnan kehittelyyn ja tapahtumien psykologisten perusteiden esittämiseen (Godenhjelm 1880, 276).

Juhani Aho tarkasteli Valvojassa 1884 suomalaista novellikirjallisuutta. Hän asetti Päivärinnan taidoiltaan K. J. Gummeruksen, Theodolinda Hahnssonin ja Pietari Hannikaisen edelle novellikirjailijana, mutta Samuli Suomalaisen ja Aleksis Kiven taas paljon Päivärinnan edelle. Viidestä ensimmäisestä *Elämän havainnoita* -virkosesta Aholla oli paljon myönteistä sanottavaa. Luonnonkuvaus oli taitavaa,

kerronta luonnollista ja teeskentelemätöntä ja siinä oli Ahon mielestä huumoriakin. Myös henkilökuvaus oli uskottavaa. (Aho 1884, 350-356.)

Aho huomautti Päivärinnan arvostavasta, "melkein uudenaikaisesta" suhteesta naiseen: avioliiton tuli pohjautua rakkauteen ja molemminpuoliseen kunnioitukseen. Useissa Päivärinnan kertomuksissa nainen oli kuvattu luonteeltaan ja käyttäytymiseltään miestä jalommaksi. (Aho 1884, 349-355.) *Elämän havainnoita* olivat Ahon (1884, 356) mielestä "jonkunlaisia metsäpuroja, jotka omaa metsäistä lirinätään lirittävät ja viehättävät ja virkistävät tällä ohitse kulkevata kuuntelijaa".

Muutamassa kertomuksessa olevat unet vaikuttivat Ahosta keinotekoisilta ja luonnottomilta. Liiallinen tunteellisuus samoin kuin kertojan usein toistuvat voivottelut ja huudahdukset häiritsivät. Henkilöt puhuivat liian huoliteltua kieltä, minkä takia heidän talonpoikaisuutensa ei tullut luontevasti esiin vaan kertojan täytyi liian laajasti selittää henkilöitään. Myös opettavaisuus tuntui tarpeettomalta: lukijalle olisi ollut mielekkäämpää päätellä kertomuksensa opetus itse kuin saada se valmiina ja moneen kertaan toistettuna. (Aho 1884, 351-352.)

Aikalaiskriitikki jatkoi 1880-luvun loppupuolellakin suopeita arvostelujaan, vaikka myös teosten kirjalliset heikkoudet tuotiin selvästi esiin. O. Hannikainen piti *Elämän havainnoitten* kuudennen osan suurimpana arvona sitä, että juuri kertomusten opettavaisen sävyn takia tavallinen kansa lukee kokoelmaa. Hän kertoo jutun Päivärinnan ja Juhani Ahon lukijasta:

Tämän kirjoittaja on kuullut erään etevänpuoleisen talonpoikaisen miehen sanovan Rautatiestä ett'ei hän siitä ollenkaan pitänyt: siinä vain koetetaan pilkata meitä talonpoikia siitä, että olemme tietämättömät. Sama mies ei tietänyt kuinka kertoa mielihyväänsä, jolla oli lukenut muutamia Päivärinnan novellia. (Hannikainen 1886, 536.)

Hannikainen (1886, 536) moitti kirjailijaa samojen aiheiden jatkuvasta käytöstä, liiasta tunteellisuudesta sekä kielivirheistä. Kirjallisuuden tärkeä arvostelukriteeri

kulttuurifennomaaneille oli juuri kieliopillisesti puhdas suomen kieli. Ruotsalaisuudet tai murteelliset sanonnat pyrittiin karsimaan kirjallisuudesta, että lukijoille saataisiin esimerkiksi sopivaa kieltä. (Tiirakari 1997, 97, 129.)

"Kaikista meidän nykyisistä kirjailijoistamme on P. Päivärinta kenties enin suosittu", aloitti Valvojan kriitikko O. Relander arvostelunsa *Elämän havainnoitten* kolmesta seuraavasta vihkosesta. Kertomukset olivat hänestä rakenteellisesti taitavia ja niiden kerronta sujuvaa ja luontevaa. Myös henkilökuvaus oli uskottavaa. (Relander 1888, 586-589.) Kun kymmenes *Havainnoita* ilmestyi 1889, Relander (1889, 433) antoi siitäkin kiittävän kritiikin, paitsi että hän piti "Pöyhkeää isäntää" katkeransävyisenä ja pinnallisena kertomuksena.

Kirjallisuushistorioiden maininnat *Elämän havainnoista* ovat niukkoja, vain aivan muutamit sarjan kertomuksista ovat kiinnostaneet tutkijoita. Kokonaisuutena kertomusten todetaan olevan "koruttoman asiallisia" (Havu 1951, 71), "yksivakaisen kertojataidon tuotteita" (Tarkiainen 1984, 197) tai "luonnonmukaisia kansankuvauksia" (Godenhjelm 1909, 106). Yksittäisistä kertomuksista puhuttaessa köyhälistökuvaukset ovat kiinnittäneet huomiota. Ilmari Kohtamäki (1964, 434) kirjoittaa: "[- -] Puutteen Matti ja Kontti-Anna eivät voi olla herättämättä myötämieltä nykylukijassakaan, niin hioutumattomalla tavalla kuin nuo ihmiskuvaukset esitetäänkin".

Pietari Päivärinta näyttäytyy valtiopäiväpuheissaan vahvana suomenmielisenä vaikuttajana, joka aktiivisesti haluaa vaikuttaa tavallisen kansan elämän edellytysten parantamiseen, maanviljelyn ja liikenneväylien kehittämiseen. Lukutaidon ja suomenkielisen koulusivistyksen saaminen koko kansalle, niin naisille kuin miehille, on valtiopäivämiehelle sydämen asia. Kirjallisuus on kansallisen valistus- ja sivistystyön tärkeä väline ja Päivärinta haluaa tietoisesti olla itsekin tuottamassa lukemista hänelle tutulle maaseudun rahvaalle.

2.3 Odotushorisontti

Odotushorisontilla tarkoitetaan ”kriteereitä, joiden perusteella lukijat arvioivat, tulkitsevat ja arvottavat kirjallisia tekstejä tietynä ajankohtana” (Hosiaislouma 2003, 650). Leeni Tiirakari (1997) on tutkiessaan Minna Canthin teosten vastaanottoa löytänyt useita erilaisia, keskenään ristiriitaisiakin, lukumalleja, jotka 1800-luvun lopun sosiokulttuurisessa ilmapiirissä toisiinsa törmätessään saivat aikaan reipasta kirjallista keskustelua. Jouni Mielonen (1998, 98) painottaa kansankuvauksen reseptiota hallinneen idealistisen mielikuvan ahkerasta ja uskollisesta kansasta, jolloin muunlaiset kuvaukset olivat epärealistisia, paikkansa pitämättömiä, lukijalle ei saanut valehdella.

Kenelle Päivärinta kirjoitti ja ketkä häntä lukivat? Teperin (1986, 18-19) mukaan Päivärinnalle oli tärkeää kuvauksen totuudenmukaisuus, hän halusi olla ”unhotettujen historian” kertoja ja kuvaaja. Tiirakari (1997, 107) huomauttaa, että vielä kaunokirjallisuutta lukemaan harjaantumaton talonpoikaisväestö otti teosten sisällön vastaan enemmän maailmankatsomuksen välityksellä kuin teoksen muoto- tai tyylliseikkojen perusteella. Näyttää siltä, että Päivärinnan kuvaamat *Elämän havainnot* osuivat yksiin maalaisväestön arvojen ja kokemusmaailman kanssa. Päivärinnan tuotantoa haluttiin lukea, ”uskonnollis pohjainen sentimentaalisuus viehätti Lutherin oppiin tottunutta rahvasta” (Niemi 1997, 32).

1800-luvun loppupuolta pidetään rahvaan kirjallisuudenkäytön suurimpana murroskautena. Vuosisadan alkupuoli loi edellytykset suomenkielisen kirjallisuuden leviämiseksi. Sanomalehdistö syntyi ja vakiinnutti asemansa tiedonvälittäjänä, kirjapainot kehittyivät sekä määrällisesti että laadullisesti, kansanvalistusliike panosti tehokkaaseen kirjanlevitykseen ja liikenneolot kehittyivät niin maa- kuin vesiliikenteenkin osalta. 1800-luvun loppupuolelta yleistynyt kansakoululaitos paransi yhdessä perinteisen kirkollisen opetuksen kanssa kansan lukutaitoa. Kun kehittynyt kirjapainotekniikka mahdollisti suuretkin painosmäärät, kirjojen myyntihinnat oli mahdollista pitää alhaisina.

Kansanvalistusaatteen innoittamina sekä sanomalehdistössä että julkisissa kokoontumisissa korostettiin kansallisen kirjallisuuden merkitystä. Kansalle oli synnytetty lukemisen tarve, johon sillä oli nyt taloudelliset mahdollisuudet vastata. (Kirkkala 1988, 40-41; Leino-Kaukiainen 1989, 340-342.)

Aiemmin suomenkielistä kirjallisuutta oli julkaistu lähinnä hengellisiä ja taloudellisia tarpeita varten. Vuoden 1850 sensuuriasetus yritti rajoittaa jo laaja-alaisemmaksi käyneen kirjallisuuden kentän takaisin entisiin aiheisiinsa kristilliseen uskoon ja talouden parantamiseen, mutta varsin pian asetus jouduttiin kumoamaan. Ajan poliittiset levottomuudet, varsinkin Krimin sota, synnyttivät näet haitallisia huhuja, kun asiallista sanomalehtitietoa ei saanut julkaista. Vuosikymmenen puolivälissä sallittiin painettavan lisäksi sekä moraalisesti hyödyllistä ja kasvatuksellista aineistoa. Lopulta kirjallisten rajojen vetämisen vaikeuduttua yhä enemmän asetus kumottiin vuosikymmenen vaihteessa. (Kirkkala 1988, 35; Leino-Kaukiainen 1989, 339.)

Kansa ei kuitenkaan kovin innokkaasti ottanut vastaan uusia kirjallisuudenlajeja tietopuolisten kirjojen rinnalle. Kirkkala arvelee, että fiktiivisiä teoksia ei pidetty niinkään maailmallisuutena, syntinä, mutta että fiktioiden tarjoaman "toisen maailman" tarpeellisuutta epäiltiin. Maailmankuva oli periytynyt sukupolvelta toiselle ja tarjolla oleva hengellinen kirjallisuus vahvasti aiemmin opittua ja käyttökelpoiseksi havaittua. Maailmankuva oli ollut luja ja horjumaton, mutta nyt fiktio uhkasi tätä vakaata tilannetta. Lisäksi lukeminen vei työnteolta aikaa. "Oli vaikea käsittää, miksi aikaa tuli tuhjata täysin omasta päästä keksittyihin tarinoihin saati sekoittaa nuorison ajattelua selostuksilla elämän vakaalle piirille vieraista ilmiöistä" (Kirkkala 1988, 41).

Viljo Tarkiainen (1904, 43) määrittelee kansankirjailijan koulua käymättömäksi kansanmieheksi, joka kuvailee talonpoikaisen kansan elämää, mutta joka ei pysty "koskaan omistamaan kehittyneempää taidemuotoa ja esitystapaa". Tutkijat ovatkin pitäneet Päivärinnan kirjallista tuotantoa lähinnä kulttuurihistoriallisesti

tärkeänä, mutta taiteellisesti vaatimattomana. Ilmari Kohtamäki (1964, 431) kirjoittaa: "Vaikka Pietari Päivärinnan tuotanto ei ole aikoihin kuulunut elävään kirjallisuuteen, sillä on kirjallisuutemme vaiheissa merkittävä sijansa".

Päivärinnan kirjallisuushistoriallinen arvo on nähty ensinnäkin siinä, että hänen tuotantonsa opetti suomalaisen rahvaan lukemaan ja hyväksymään kaunokirjallisuutta. Tutkijat eivät ole esittäneet täsmällisiä lukuja Päivärinnan teosten painosmääristä, mutta korostavat Päivärinnan olleen erittäin luetun ja suosituksen. Werner Söderhjelm (1920, 108) toteaa kirjailijan olleen "jonkin aikaa kirjallisen arvostelun suuressa suosiossa ja aina rahvaan mielikirjailija". Tarkiainen (1913, 444) asettaa sanansa paljon ankarammin: "Päivärinnan yksinkertainen esitystapa on sitä vaikuttavampaa, kuta naiivimpaa kuulijakunta on, s.o. kuta ylimalkaisempiin piirrelmiin se on tottunut tyytymään. Tämä selittää varsinkin maalaisväen ihastuksen hänen teoksiinsa. Niillä on sen keskuudessa ollut ja kai edelleenkin on sangen suuri kasvattava, eikä ainoastaan moraalisesti, vaan myöskin kirjallisesti kasvattava vaikutus". Kustaa Vilkuna (1977, 22) muistelee, kuinka hänen isänsä luki perheelleen ääneen Päivärintaa. Hän kirjoittaa: "Kuunneltiin hartaasti. Samoin tehtiin monessa muussa talossa. Myös kiertokouluissa luettiin joku Päivärinnan kertomus. Ja kuntien lainakirjastoissa Päivärinnan kirjat olivat kysytyimpiä". Päivärinta näyttää olleen oman aikansa Pääatalo, kansasta kertova kansalle mieluisa kirjailija, jonka päähenkilöt muistuttavat toisiaan kirjasta toiseen ja joka toistaa tilanteita ja juonikuvioita. Lisäksi Päivärinta kuten Pääatalokin toistaa monta kertaa sanottavansa. (Pennanen 1970, 201.)

Toiseksi Päivärinta on sillanrakentaja aikansa vanhan ja uuden kirjallisuuden välillä. Suomenkielinen kirjallisuus oli 1860-luvulla aluillaan, kun vuoden 1850 sensuuriasetus oli kumottu. Aleksis Kivi oli saanut teoksiaan julkisuuteen, Maamiehen Ystävä ja muut sanomalehdet levittivät valistusta. Kansallisromantikot Runeberg ja Topelius olivat kirjallisia auktoriteetteja. 1880-luvun realismi kärkevine yhteiskuntakritiikkeineen teki tuloaan

kansallisromantiikan harmonian ja idyllin tilalle. Päivärinta on murroskauden kirjailija, toisaalta vielä kansallisromantikko, toisaalta jo realisti. Eino Leino (1983, 69) näki hänet Aleksis Kiven ajallisena vaikkakaan ei taiteellisena seuraajana realistisen kansankuvauksen alalla. Päivärinnan kansankuvaus oli entistä todenmukaisempaa, vaikka se samalla säilytti kansallisromantiikan ihanteelliset elämänarvot. Söderhjelm (1920, 110) pitää Päivärintaa uranuurtajana "rahvaan elämän ja taistelun yksityiskohtaisessa kuvailussa".

Kolmanneksi kirjailijan teoksilla on mainittua kulttuurihistoriallista arvoa. Niissä välittyy pohjalaista rahvaan ts. torppareiden, köyhien, loisten ja huutolaisten elämäntapaa, miljöötä, sanastoa ja perinnettä. Kirjallisesti teokset ovat vaatimattomia. Keskeisiä ongelmia nykylukijan kannalta ovat kerronnan rakenteellinen jäykkyys, dialogin vähäisyys, jaarittelu, alleviivaava opettavaisuus, aiheiden uusiutumattomuus ja vähäinen huumorin käyttö. Nykylukijalle kieli on sekä sanastoltaan että rakenteeltaan outoa ja vanhahtavaa. Jo Tarkiainen (1904, 49) moittii Päivärinnan töitä jäykiksi ja kömpelöiksi "niinkuin se kuvaamataide, joka esiintyy vanhoissa maalaiskirkoissamme veistokuvina ja seinämaalauksina. Niissä ei ole ollenkaan sitä persoonallisuutta, vivahdusrikkautta ja muodon hienoutta, joka on uudemman kaunokirjallisuuden tunnusmerkki [- -] ". Jouko Teperi (1986, 41) huomauttaa kuitenkin aiheellisesti, että jos romaanista kirkkotaidetta osataan nykyisin arvostaa, miksei sitten Päivärinnan jäyhiä aikalaiskuvauksiakin. Päivärinnan Pohjanmaan asukkaiden ja olojen kiinteästi aikaan sidottu kuvaus on tärkeä perintö jälkipolville.

Päivärinnan tekstien suosio voisi piillä paitsi rahvaan kirjalliseen makuun sopivassa opettavaisuudessa ja aihepiirin tutunomaisuudessa myös *Elämän havainnoitten* viihteellisillä piirteillä. Ajanvietekirjallisuudessa lukijan unelmat toteutuvat, lukija voi samastaa itsensä sankariin, joka on kaikin tavoin täydellinen. Viihteessä arki jää kauas todellisesta elämästä, viihteen maailmassa toteutuvat kuvitelmat paremmasta ja kauniimmasta maailmasta. (Pennanen 1970, 299.)

Päivärinnan *Elämän havainnoitten* sankari on lukijalle tuttu, häneen on helppo samastua ja ottaa hänen hyvistä valinnoistaan esimerkkiä. Hän on köyhän torpan poika, joka omalla ahkeralla työnteolla saavuttaa itsenäisen talon, viljavat pellot, rakastavan vaimon ja kunnioitetun yhteiskunnallisen aseman. Sankaritar puolestaan on kaunis, monien miesten tavoittelema - mutta luonteeltaan kuitenkin kaino - jaloluonteinen nainen, joka järkkymättömällä uhrautuvaisuudellaan tukee miehensä pyrkimyksiä. Useimmiten hyvä voittaa kertomuksissa, tulevaisuus on varma ja turvallinen ahkerille ja oikeamielisille nuorille.

Ajanvietekirjallisuuden yhteiskunta on harmoninen ja hyvässä järjestyksessä. Eläminen on loppujen lopuksi helppoa ja mutkatonta, vaikka pieniä ulkonaisia esteitä saattaakin osua sankarin eteen (Pennanen 1970, 301, 309.) Päivärinnalla nämä piirteet eivät ole vallitsevia. Hänen ihmisensä elävät vaikeuksien keskellä, köyhyudessa, jopa suoranaudessa hädässä. Yhteiskuntarakente on vakaa, mutta ei tyydyttävä. Harmonia nousee onnellisesta perhe-elämästä aivan kuten Topeliuksen tuotannossa. *Elämän havainnoitten* kertoja ottaa väliin tiukastikin kantaa yhteiskunnalliseen epäoikeudenmukaisuuteen, vaikka hän ei esitä korjausehdotuksia. Ohjelmarealismi ei ole Päivärinnan tyylilaji.

Juhani Niemi (1997, 105) kiinnittää huomiota uskonnon keskeiseen asemaan suosituissa kirjoissa. *Elämän havainnoitten* opettavaisuus määräytyy kristinuskosta nousevien arvojen ja asenteiden pohjalta. Keskeiset opit ovat ainakin henkilöiden ulkomuistissa, sankarilla ja muilla tekstin hyvillä ihmisillä myös sisäistettyinä. Näin uskonnollinen aines oli lukijoille tuttu ja turvallinen: maallista kirjaa saattoi lukea pelkäämättä arvomaailmojen törmäämistä. Kertomusten kristillisuus on korkeakirkollista luterilaisuutta, herännäisyyttä ei juuri painoteta.

Miksi kertomukset eivät kuitenkaan jääneet elämään? Suosikkikirjan, bestsellerin, ominaisuuksia ovat ajankohtaisuus, jännittävyys, huumori, sentimentaalisuus ja moralistisuus sekä päähenkilöiden persoonallisuus (Niemi 1983, 37). Aikanaan

kertomukset ovat olleet ajankohtaisia, mutta nykylukijaa aihepiiri ei enää kosketa. Kerronta on jäykkää ja Päivärinnan aiheet samat kertomuksesta toiseen: maanviljelys, avioliittoaikeet, perhe-elämä, kansanvalistuksen tarve ja merkitys. Kertomukset tosin ovat moralistisia ja sentimentaalisia, mutta jännityksen ja huumorin lähes täydellinen peittyminen opettavaisen aineksen alle tekevät kertomuksista pitkäveteisiä. Päähenkilöt ovat tyyppisiä, joko hyviä tai pahoja, joille käy ansionsa mukaan. Kielikin on nykylukijalle vanhahtavaa ja outoa. Silti kaikesta vajavaisuudesta huolimatta *Elämän havainnot* ovat mielenkiintoinen aikamatka menneeseen, kurkistus pohjalaisen rahvaan elämään ja taisteluihin.

3. AJASTA IKUISUUTEEN

Tässä luvussa tarkastelen *Elämän havainnoita* – kertomuksista löytyvää suhdetta aikaan ja yliluonnolliseen. Keskityn aikakäsityksessä tarkastelemaan kerronnan tempoa ja kertomuksista esiin nousevaa henkilöiden elämäntapaa suhteessa aikaan. Suhteessa yliluonnolliseen tutkin tekstistä nousevaa käsitystä jumaluudesta, taikauskosta ja ihmisen osaa suhteessa kärsimykseen ja kuolemaan. Käsittelen myös suhtautumista uskonnollisiin auktoriteetteihin ja vallitsevaan järjestelmään. Vertaan löytämäni Päivärinnan valtiopäiväpuheisiin ja historialliseen tilanteeseen.

Realistinen tyyliuuntaus oli murtautumassa Suomen kirjallisuuteen 1880-luvun puolivälissä. Alkava realismi kiinnitti huomiota yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin epäkohtiin, naisen asemaan, vieroksui isänmaallista paatosta ja historiallisia aiheita ja kärkkäästi, miltei vihamielisesti arvosteli säätyläisiä, erityisesti papistoa. (Laitinen 1997, 215-218.) Päivärinnalla on *Elämän havainnoissa* idullaan yhteiskuntakriittisiä sävyjä, kuten Laitinen (1997, 209) huomauttaa, mutta vaikka Päivärinta teroitti valtiopäiväpuheessaan kirjailijan työn merkitystä totuuden ja oikeudenmukaisuuden puolustajana, varsinaiseksi ohjelmarealistiksi häntä ei lasketa.

Kirjailijan työ on armotta ottaa esille kaikki näkökohdat; hänen tulee iskeä kiinni varjopuoliin ja pintapuolisiin kohtiin ja sääliittä paljastaa, mitä on paljastettava ja mitä olisi parannettavissa, samalla kun hän koettaa kaikin tavoin saada totuutta ilmi. (Valtiopäivät 1888b, 688.)

Kalevi Nikki (1991, 33) on vertaillut yhteiskunnallisten liikkeiden maailmankuvia tutkimuksessaan suomalaisen kirjallisuuden talonpojan kuvasta. Hänen mukaansa nationalismiin ja fennomanian käsitykset maailmasta painottavat suhtautumista ihmiseen ja historiaan, yhteiskunnan rakenteeseen. Suhteet aikaan, yliluonnolliseen ja luontoon tulevat sanoitetuiksi rivien välistä, huomaamatta, tapahtumaympäristön ja henkilöhahmojen toiminnan avulla. Herännäisyydestä

nouseva maailmankuva painottaa ihmis- ja historiakäsityksen lisäksi ymmärrettävästi suhdetta yliluonnolliseen. (Nikki 1991, 33-35.) Oletan Päivärinnan *Elämän havainnoista* löytyvän näiden kahden maailmankuvan yhdistelmän, fennomanian ja herännäisyyden painotukset.

3.1. Aikakäsitys

Lineaarisen aikakäsityksen mukaan ajalla on selvä alku- ja loppupiste. Syklisen käsityksen mukaan taas aika on aina olemassa, se on vuodenaikojen tapaan kiertävä ja aina uudestaan palaava. (Envall 1989, 124.)

Agraarisessa kulttuurissa aikajärjestelmää on kuvattu tehtäväsuuntautuneeksi (Julkunen 1989, 11). Tehtävät sinänsä ovat tärkeitä, ei aika, vaikka tehtävät onkin toimitettava, kun aika on kypsä. Luonnon oma kiertokulku määrää ajankäytön ja tehtävät. Aikakäsitys on siten syklinen: tapahtumat toistuvat kerta toisensa jälkeen. Syklisessä aikakäsityksessä tehtävät määräävät aikaa, samoin ruumiillinen jaksottaisuus. Linearisessa aikakäsityksessä aika käsitetään ulkoapäin tulevaksi tekijäksi, joka määrää ja jaksottaa kohteen elämän. (Julkunen 1989, 12-14.)

Elämän havainnoitten maailma on talonpoikien ja muiden maalaisten maailma. Päivärinta kuvaa vain hieman porvaris- tai pappisäätyläisten elämäntapoja ja ympäristöä, senkin haparoiden. Esimerkiksi ”Sortunut”-kertomuksessa porvarisäätyyn kuuluva käsityöläinen, vaskiseppä Kilanderin leski kehrääkin pontevasti kaupunkiasunnossaan rukilla pellavia ja nuuskaa välillä aikansa kuluksi, kunnes matkaileva kertoja saapuu kyselemään häneltä Sakarin tarinaa. Ylimielisten virkamiesten ja yli varojensa ja säätyrajojensa elävien talonpoikien elämisentapa on enemmänkin tarkastelun alla. Luontevimmillaan havainnot ovat nimenomaan talonpoikaissäädyn ja maalaisrahvaan kuvauksissa.

Kello kuuluu herrassäädylle ja vaurastuneille talonpojille. Kellon omistaja on ihmettelyn ja ihastelun kohde, häntä tullaan katsomaan kaukaakin. Kun tarinassa ”Paljon uutta” M-n pitäjään kirkolle hankitaan tapuliin isokello ja kirkkoon uusi saarnatuoli, väkeä rientää katsomaan, mutta varsinainen kiinnostuksen kohde on suntio Kolisen ”kahdeksa kanttinen kaitetti kello, joka oli varustettu tiima-, minuutti- ja sekuntiviisareilla, ja oli vielä päälliseksi lyöpä” (EH 9, ”Paljon uutta, 37). Kellon saa narusta vetämällä lyömään, milloin haluaa, ja tätä ihmettä kansa haluaa nähdä.

Paikkakunnassa ei ollut ennen nähty semmoista kelloa. Tieto tuosta kummallisesta kellosta oli lewinnyt rewontulien tawalla ympäri pitäjistä ja jokaisen teki mieli saada nähdä ja kuulla tuota kummallista taidekalua, muiden uusien kummien ohessa. Sen wuoksihan se oli, kun suntion huoneet jo lauwantai-iltana kuhisi niin täynnä väkeä. (EH 9, ”Paljon uutta”, 39.)

”Paljon uutta” -kertomus intoutuu käymään läpi seinä-, kaappi-, tasku- ja aurinkokellon, tiimalasin, yrittääpä vanhapoika Tuiweroisen Tiitus valehdellen kerskua Jyväskylässä näkemästään kellosta, joka ilmoittaa lyöden myös ”sekulit”. Suntion kello voittaa nämä kaikki ihmeellisyydessään, mutta yöllä suntio joutuu kaikessa hiljaisuudessa viemään kellon pois seinältä. Kello on rikkoutunut liiasta soittonarun tempomisesta. Kolisen murhe unohtuu seuraavana päivänä, kun hän suuresta innokkaiden joukosta pääsee valitsemaan kellotapuliin nousijat isoakelloa katsomaan. Kello on ulkonäöltään komea, mutta ajanilmaisijana pettymys. Kello kolahtelee ”jotenkin siihen suuntaan kuin kylmettyneesen pölkkyyneen olisi pakkasella kirwespohjalla kolistellut” (EH 9. ”Paljon uutta”, 62).

Varsinkin talonpojan tai torpparin kello oli harvinaisuus, ylemmissä säädyissä jokapäiväisempää. *Elämän havainnoitten* kertoja on kellonomistaja: kun kertomusten henkilöt puhuvat ajasta, sanasto liittyy vuorokauden- tai vuodenaikaan: "kesällä", "aamulla", "illan pimentyessä". Kertoja puolestaan mainitsee joissakin kertomuksissa tarkan kellonajan, jolloin hän saapuu tai lähtee. ”Uudistalon” matkaileva kertoja on illalla majapaikassa kello ”yhdeksän” ja huonosti nukutun yön aikana hän tulitikun valossa katsoo kelloaan, ”se oli

puoliwälissä kaksi” (EH 1, ”Uudistalo, 16). Hänellä on välillä jopa kiire, minkä aiheuttaa sovitun aikataulun noudattaminen. Kertoja suhtautuu kuitenkin myötätuntoisesti kuvattaviinsa. Hänen säädelty ajankäyttönsä ei ole parempi elämisen tapa, ainoastaan erilainen.

Kiire liittyy kertojan osalta usein yhteisöllisiin vastuutehtäviin, jotka valistunut talonpoika on halunnut sisäisestä vakaumuksestaan ottaa hoidettavakseen. Kertoja on määrätietoinen, kykenevä valitsemaan tekemisiään ja ajankäyttöään. Hän ei ole ajelehtija tai uhri, jonka valintoja toiset määräävät tai ohjailevat. Kertojan yhteiskunnallisiin asioihin käyttämä aika on innostuksesta ja vastuuntunnosta käsin valittua aikaa.

Se oli iltapimeä, kun minä taasenkin jouduin tuota taiwalta kulkemaan. Ilma oli tyyni ja kaunis taipalele lähtiessäni, mutta sangen pimeä, sillä kun ei ollut vielä noussut. Jonkunlainen pelwon tunne waiwasi minua, lähtiessäni ypö yksinäni pimeällä tuolle epäwarmalle matkalle, mutta luottaen hewosen osaawaisuuteen ja kauniisen ilmaan, lähdin kuin lähdinkin, sillä minulla oli kiire. (EH 9, ”Sowittaja”, 12.)

Kerronnan tempo on *Elämän havainnoissa* rauhallinen. Kuten *Kirjallisuuden sanakirja* (Hosiaislouma 2003, 924) kiteyttää: ”Hidastuksen vaikutelma syntyy kun käytetään runsaasti tekstiä lyhykestoisen vaiheen käsittelyyn”. *Elämän havainnoitten* kyläkertomukset ovat kohtaamisten kuvauksia, opettavaisia tuokiokuvia. Kuitenkaan kertomuksissa aikaa ei ole pakko täyttää jatkuvalla tapahtumisella. Varsinkin kertojalla on mahdollisuus olemiseen ja ajattelemiseen ilman pakkoa tehdä työtä samalla. Aikaa on. Seuraavassa kerronta tiivistää pitkän ajanjakson, jolloin mitään erityistä ei tapahdu, lyhyeen lausumaan:

Näin haastellessa kului taiwal mitään erinomaisia tapahtumatta. (EH 9, ”Sowittaja”, 8.)

Kertomuksissa heijastuu sekä säätyjen välisen elämäntavan törmäys että markkina- ja luonnontalouden välinen törmäys. Ristiriita on olemassa kertojan

paheksunnoissa, kommenteissa ja opetuksessa sekä tahattomasti rivien välissä että tietoisesti sanallisesti esitettynä. Kertoja valikoi näkökulman usein maanviljelyksen ja omavaraisuuden puolesta ja on epäileväinen muiden elinkeinojen suhteen. ”Wäärä mammona” – kertomuksen (EH 5, 43) alkuluvussa kertoja toteaa suoraan: ”Silloin kun muualla myötiin pölkkymetsiänsä hirmuisiin hintoihin, ei tämä maanviljelyksellä elävä kansa kyllä koonnut niin äkkiä tuhansia kukkaroonsa, mutta voitto oli sittenkin heidän”. Kertoja on ehdottomasti kansansivistyksen ja kehityksen puolestapuhuja ja pölyttelee ankarasti luutuneita asenteita, mutta kasvatuksen hedelmän on hyvä näkyä vastuullisena käytöksenä itseä, omaa säätyä ja yhteisöä kohtaan. Yhteiskunnallinen ja taloudellinen murroskausi on kertomusten taustalla meneillään, vaikka kertoja ei sitä analysoikaan.

Elämän havainnoitten kertomusten rytmi on verkkaista. Aika on toisaalta kellolla mitattavaa, toisaalta vuodenaikojen vaihteluun ja ihmisen elämänkaareen liittyvää. Lineaarinen ja syklinen aika limittyvät. Historiallinen aikakäsitys on lineaarinen ja liittyy kristilliseen maailmankuvaan, jonka mukaan kaikella on alku ja loppu. Agraarisessa yhteiskunnassa kellolla mitattava aika ei ole niin keskeinen asia kuin luonnon kiertokulku tai vuorokaudenajat. Työt on tehtävä luonnon osoittamaan aikaan voimia tai työväkeä säästämättä tai ajankohdan laiminlyömisestä on seurauksena nälkä, vilu, köyhyys ja puute.

Vaikein osa on heillä, jotka työnpuutteen takia joutuvat kerjäämään. Tilallisille talosta taloon kulkevat kerjäläiset olivat myös harmin aihe vaikka auttamisenhaluakin oli. Vastakkain asettuvat ajan käyttäminen työntekoon ja pahantahtoisesti nähtynä työnteon välttely ja toisten hyväntahtoisuudesta eläminen, siis toisten ajankäytöstä saavutetun hyödyn riistäminen. Kertoja asettuu naisen puolelle ja piirtää lukijan eteen kuvan tilattoman kansanosan ahdingosta.

Murheesta rasitettu waimo ei woinut työllään elättää itseään ja lapsiansa, warsinkaan kun ei ollut mitään työtä saatawissa, ja sentähden oli hänen täytynyt turwaantua kaikkein katkerimpaan elämisen keinoon,

armoleipään. [- -]

"Luuletteko tuolla kujeellanne woiwanne laiskuuttanne peitellä?"

"Mitäpä ne tämmöiset työllänsä saawat, semminkin kun ei ole minkäänlaista työtä", rohkeni waimo pahan mielensä seasta sanoa.

"Työtä on aina tekewällä, unta makaawalla, mutta halua puuttuu", pitkitti tyly isäntä.

"Älkää, hywä isäntä, noin kowasti puhuko; me emme tahdo mitään, sillä omaannehan kiellätte... me emme ole itse syypäät onnettomuuteemme... mutta kun mies kuoli ja sentään tekisi mieli elää... ", sanoi waimo ja pillahi katkeraan itkuun.

"Senhän minä tiesinkin... sehän se on wiimeinen keino... waiwaisilla kakaroillanne, joita kyllä olette mestarit latomaan, koetatte laiskuuttanne peitellä - kyllä minä teidät tunnen. Wai ette ole syypäitä... tekisitte työtä... hywä isäntä! wai niin... mutta ei minusta millään tawalla tule niin hywää, että laiskoille mitään antaisin. - Ei näille sitten saisi puhuakaan... pötkikää tiehenne ja paikalla", pauhasi isäntä, ärtyneenä waimon oikeutetusta puheesta. (EH 8, "Sokea", 32-34.)

Toisaalta naisen näkökulmasta kerjääminen on ihmisarvoa alentavaa, vääryyttä, ajan riistoa, johon hän ei haluaisi elämänsä päiviä käyttää. Hänellä ei ole mahdollisuutta valita tekemistään. Aikaa on, mutta ei mahdollisuuksia monipuoliseen elämiseen.

Kowan kaiweli hänen sydäntänsä ihmisien kowuus ja se syytön sorto, jota hän liiaksi usein sai kuulla. Hän muisteli niitä aikoja, jolloin oli paremmat wuodet ja jolloin hänen mieswainajansa wielä eli. Ainahan sitä silloin joten kuten aikaan tultiin, kun yksissä neuwoin tehtiin työtä ja wuowattiin, jos kohtakaan ei silloinkaan kaikesti wäljällä oltu. Nyt oli hän kahden lapsen kanssa jäänyt tuetta ja turwatta tylyn maailman keskelle näin kowina aikoina, eikä hän tuntenut itsessänsä olewan woimuutta itsensä ja lastensa henkeä elättämään muutoin kuin anelemalla armoleipää. (EH 8, "Sokea", 34.)

Elämä jaksotellaan tapahtumittain. Synnyttään, päästään ripille, avioidutaan, kasvatetaan omia lapsia, kuollaan. Elämänkaaren eri vaiheiden on tapahduttava oikeaan aikaan ja yhteisön normien mukaisesti muuten henkilö joutuu yhteisön kummeksunnan, säälin, jopa paheksunnan kohteeksi.

Niin waurastui Kristo wuosi wuodelta mieheksi ja teki työtä wäsymättä niinkuin kone. Mutta ihmisen ei ole yksinänsä hywä olla, niinpä ei

Kristommekaan ollut. kuitenkin ei hän tuota luonnon suurta kutsumusta noudattanut, ennen kuin alun neljännelläkymmenennellä ikävuodellansa. Silloin nai hän erään kauniin ja siiveän piikatytön – kuinkas muutoin: ”ihmiset ihmisiä, piikat rengit toisiansa”, niinhän on maailman tapa. (EH 6, ”Rakkauden suurin uhri”, 8.)

Naimattomat, lapsettomat tai "siveellisesti langenneet" eivät tällöin noudata yhteisön käsitystä ajasta ja siihen kuuluvista toiminnoista. Yhteisön moraalinormit eivät myöskään täyty. Maanviljelysyhteiskunnassa ei tunneta kiirettä kellon mittaaman ajan mukaan vaan elämän- ja luonnonrytmin mukaan.

Agraariyhteisössä maanviljelyyn ja muuhun toimeentuloon kuuluvat työt rytmittävät elämää ihmisen elämänkaaren ohella. Mutkattomasti työ nähdään ihmisen elämän tarkoituksiksi lapsien saamisen ja kasvattamisen ohella.

Matti rupesi waimonsa kanssa perustamaan torppaa, jonkun kylän talon takamaalle ja ennen pitkää tulivat he hyvästi toimeen, sillä molemmat oliivat oppineet tekemään työtä. (EH 5, ”Wäärä mammona”, 54.)

Maatalouteen liittyviä töitä tehdään aamuvarhaisesta iltaan, yö on nukkumista ja lepäämistä varten. Myönteistä yövalvomista on äidin hereilläolo sairaan lapsen kehdon äärellä, isän työskentely tervahaudalla tai elonkorjuussa, pahojen tekojen katuminen. Kielteistä on ajan viettäminen juoden viinaa tai pelaten korttia. Nuoriso ei saa tuhjata öitään myöskään tansseihin tai tupakointiin. Myös valtiopäivillä Päivärinta puhui suorasukaisesti ajankäytön merkityksestä.

Ei ole samantekevää miten nuoriso aikaansa viettää, viettääkö se juomingeissa, yleisissä tappeluissa, kaikenlaisissa kylänjuoksuissa ja rivoissa elämäntavoissa. (Valtiopäivät 1891b, 984.)

Työt vaihtelevat vuodenaikojen mukaan. Pohjoisen luonnon mukaan tulevat kevättulvista selviytyminen, kevätkylvöt, pellonraivaus, elonkorjuu, syyskynnöt, tervanpoltto ja tarvekalujen valmistus vaativat oman ajankohtansa. Mikäli

luonnonkatastrofeja ei satu, ihmiset elävät varsin häiriintymätöntä elämää päivästä päivään vuodenaikojen vaihtuessa. Kukaan Päivärinnan hyvistä henkilöistä ei valita elämän arkisuutta tai vaikeuksia, haikaile kaupunkiin tai vaihtelua elämään, päinvastoin elämä on tavattoman viihtyisää ja somaa tavallisena työntäyteisenä jatkumona. Huonot henkilöt ovat kiinnostuneita kaikesta ulkonaisesta koreudesta kuten Kämälän Kaaperi, jota ”kaikki nuot ulkoa päin tulevat muodit ja elämän tawat miellyttivät [--] ja niitä mielti hän yöt ja päivät” (EH 10, ”Pöyhkeä isäntä, 10). Kerronta keskittyy työntäyteiseen arkeen, ei juhliin. Lapsilla ei ole erityisiä leikkikaluja eikä leikkejä, vaikka toisaalta niitä ei myöskään mitenkään paheksuta, työnteolta jää vain vähän aikaa muuhun. Suhde aikaan on käytännönläheinen, tehtävistä käsin hahmotettava. Vaikka uusi aikakausi on tulollaan kertomukissakin, syklinen aikakäsitys on vahvemmin esillä.

Vaikka *Elämän havainnoitten* maailma perustuukin fyysisen työn ihannointiin, samalla korostetaan ihmisen sisäisen kehityksen tärkeyttä, sivistymistä, valistumista, henkisestä keskeneräisyydestä kamppailua kohti valistunutta talonpoikaisuutta. Lapsen ja nuoren olisi hyvä saada koulutusta, jotta hänen sisäinen olemuksensa kehittyisi ja hän voisi ottaa aikuistuttuaan paikkansa sekä viljelijänä että yhteiskunnallisten asioiden hoitajana. Kertoja korostaa vahvoihin äänenpainoihin kuitenkin, että valistus vaikuttaa ja auttaa kaikissa ikävaiheissa eikä koskaan ole liian myöhäistä kasvaa ymmärtäväisemmäksi ihmiseksi. Sekä ”Tahdon voima” että ”Keron Heikki” kertomuksissa viina uhkaa viedä nuorukaiset tuohon, mutta pysyvä käänne parempaan tapahtuu hyvän vaimon, kirjallisuuden ja hengellisen herätyksen avulla.

Päivärinta vastustaa teksteissä ylenpalttisilla vaatteilla, tavaroilla tai tavoilla koreilua ankarasti, mutta maataloudessa tarvittavat uudet välineet tai menetelmät saavat kirjoittajan täyden tuen. ”Halla-aamuna” -kertomuksessa matkaileva kertoja opastaa talon nuorta Matti-poikaa:

Puhelin hänelle waltiotalouden perustuksista, keinollisen heinän wiljelyksen hyödystä ja kehoitin heitä hakemaan kruunulta lainaa likellä

taloansa olewan, hallaa tuottawan suon wiljelemiseen, johon annoin hänelle yleisiä neuvoja ja wiittauksia; hän näytti ikäänkuin nielewän jokaisen sanan niistä kyllä waillinaisista tiedoista, joita woin hänelle antaa. (EH 1, ”Halla-aamuna”, 36.)

Lukeminen on Päivärinnan kertomuksissa hyvin myönteinen ajanviettotapa. Valistuneessa talossa tai torpassa vanhemmat opettavat lapsiaan iltaisin lukemaan, kirjoittamaan ja laskemaan. Mahdollisuuksien mukaan lapset voidaan laittaa kiertokouluun, parhaimmillaan juuri perustettuun kansakouluun. Lapsien opinhalua kiitellään, heitä kannustetaan kertomaan tietojaan vanhemmilleenkin. Koulutus ei ole turhaa ajanhukkaa vaan tie yksilön ja koko kansan sivistykseen *Elämän havainnoissa* mustavalkoisen asettelun mukaisesti. Valistumattomat vanhemmat puolestaan pitävät koulunkäymistä turhana ja rankaisevat ankarasti kirjojen ja sanomalehtien kotiintuomisesta. ”Kuihtunut wesa” -kertomuksessa isäpuoli äidin vastahakoisella avustuksella yrittää sekä pilkkaamalla että lyömällä lopettaa pojan lukuharrastuksen ja pitää koulunkäyntiä vain pyrkimyksenä päästä pois talonpojan työstä. Voimia ei saa hukata pois työnteosta. Kertomuksella on synkkä loppu, sillä loppujen lopuksi nuorukainen kuolee kaikkien vastoinkäymisten lannistamana, elämänhalunsa menettäneenä, sisäisestikin kuihtuneena.

Päivärytmin muodostavat työn ja vuorokaudenaikojen yhteensovittaminen. Navettatyöt, ruuanlaitto, peltotyöt ja puhdetyöt ovat sekä talon että torpan keskeisiä töitä, jotka on tehtävä. Laiskuus arkisessa aherruksessa tuottaa talon häviön, suvun sammumisen, köyhyyden ja yleisen halveksunnan. Työ täyttää talonpojan lähes kaiken ajan.

Herrassäätyyn kuuluvien ajanvietto näyttäytyy sen sijaan hilpeänä vapaa-ajanviettona ilman työnteon ankaruutta. *Elämän havainnoissa* suhtaudutaan hyväksyen vain fyysiseen työhön, mutta aivan joskus kertomuksissa on myös hyviä muiden säätyjen edustajia, lähinnä papistoa ja jokunen virkamies, joiden toisenlaista työtä kunnioitetaan. ”Hairahdus” -kertomuksessa talonpoikaisesta taustasta ponnistavat opiskelijapojat pääsevät kurkistamaan uudenaiseen

ajanviettotapaan, joka ei heitä tarinan edetessä kuitenkaan auta, vaikka hetkellistä iloa vapaa-aika tuottaakin.

Seurustellessamme koetimme kukin kohdastansa saada aikaan jotakin hauskaa, tehdäksemme elämän niin hupaisaksi kuin suinkin mahdollista. Soitettiin, laulettiin, kirjoiteltiin paperiliuskoille jotakin lystillistä, ja niitä pisteltiin toisiensa käteen; käytiin käwely- ja wene-retkillä, ja koetettiinpa wälästi onkiakin. Ja neidit oliwat niin, niin iloisia, ja minä olin iloinen, ja Kalle ystävänä oli iloinen, hilpeä ja awosydäminen. (EH 7, "Hairahdus", 46.)

Kaikissa säädyissä rakastutaan. Helppointa Päivärinnalle on kuvata talonpoikaisten keskinäisiä ihmissuhteita. Säädyt ylittävissä suhteissa Päivärinnan myötätunto on elämässään eteenpäin ponnistelevien, sivistystä janoavien taloudellisesti vähäosaisempien puolella. Rakkaus toki sekoittaa ajatusmaailmaa, mutta työntekoon sen ei ole hyvä antaa vaikuttaa. Niin miehet kuin naisetkin voivat unelmoida mielitietystään, mutta samalla työn tulee edistyä reippaasti.

Mitenkä lieneekin ollut, mutta minä en saanut unta. Minä tunsin sydämessäni niin oudon tunteen, jommoista en koskaan ennen ollut tuntenut. Wihdoin pääsin selwille, että olin juuri nyt rakastunut - en vanhempaan, arwokkaan wakaiseen sisarukseen, waan tuohon nuorempaan hällppään. (EH 7, "Hairahdus", 44.)

Työviikon jälkeen tulee sunnuntai. Lepopäivä alkaa vanhan kirkollisen tavan mukaan lauantai-illasta. Sunnuntaina niin talollinen, torppari kuin herrassäätyläinen viettää lepopäivää. Yleisimmin silloin käydään kirkossa, mutta kirkolta kaukana asuvat pitävät useinkin oman hartaushetkensä. Silloin lapset pysyvät kodeissaan. Kuva on idealistinen, yhteiskunnan turvallisuutta rakentava, maalaisrahvasta kuriin ja järjestykseen kehottava. Kukaan talonpoikainen tai maaseudun asuja ei valita, napise eikä unelmoi muusta. "Halla-aamuna" - kertomuksessa tuhoisan yön jälkeen muiden murehtiessa nuori Matti-poika sanoo:

Ettepä te, isä ja äiti, taas muistakaan Saarijärwen Paawoa; eipä hänkään langennut epätoivoon, waikka kyllä koki. Onpa taas toki terwaksia! kotetetaan wielä ponnistella; kyllä minä koen olla awiiseitta. (EH 1, "Halla-aamuna", 35.)

Vaikka *Elämän havainnoitten* kerronta keskittyykin työntäyteiseen arkeen, rutiineihin tuovat kaivattua katkosta viikolla sunnuntai lepopäivänä, vuodenkierrossa kirkolliset juhlat (mm. mikkelinpäivä, joulu ja pääsiäinen) ja satokauteen liittyvät juhlat ja markkinat sekä elämänkaaren juhlat kuten häät ja hautajaiset. Silloin irrottaudutaan töistä, pukeudutaan parempiin vaatteisiin, rentoudutaan, leikitään ja levätään. Henkilökohtaisia merkkipäiviä ei *Elämän havainnoissa* erikseen juhlista eikä painoteta, silloin harvoin kun kertomuksissa mainitaan juhlia, yhteisöllisillä tapahtumilla on etusija.

Joulu oli tulossa. Meillä, niinkuin muillakin, oli paljon puuhaa ja tointa sen vastaanotto-walmistuksissa. Olimme päättäneet laittaa joulukuusen ja käskeä naapurien lapset ympäristöltä leikkimään sen ympärille. Se laittettiin mitä muhkein ja waimoni piti sen koristuksista ja makeisista huolen. Hän ripusti siihen mitä moniwärisimpiä tekokukkia, joiden wäliin hän sijoitteli kynttilöitä ja monen moisia hedelmä- ja leiwosmakeisia.

Kun sitten aatto-ilta tuli ja kylän lapset sekä omat palkollisemme kokoontuivat kuusen ympärille, oliwat he hämmästyksestä ja ilosta tukehtua. (EH 7, ”Hairahdus”, 62.)

Lepopäivien tai juhlien kuvauksissa ei ole huumoria, tilannekomiikkaa tai reheviä sutkauksia. Kertoja lähinnä toteaa tilanteen ilman yksilökeskeisen toiminnan korostamista. Juhla, lepohetki, tauko on *Elämän havainnoissa* yhteisöllinen asia, jonka harvinaisuudesta läsnä oleva joukko nauttii ja jonka arvo on suuri. Ihmisten keskinäinen yhteys on tärkeää, kohtaamisista syntyvä ilo ja kanssakäyminen.

Elämän havainnoissa Päivärinnan kertoja kulkee ja tutkistelee tapahtumia, asiat kehittyvät ja muuttuvat, vastoinkäymisten keskellä on kehitysoptimismia. Aikakäsitys on enemmän syklistä, vuoden- ja elämänkierrosta nousevat tapahtumat rytmittävät elämää. Kiire ja ulkoapäin tuleva mekaanisen kellonajan vaikutus elämään on vasta tulollaan maalaisrahvaan elämään.

3.2 Suhde yliluonnolliseen

Leo Väyrynen (1987, 203) määrittelee taikauskoksi sellaisen ajattelun ja toiminnan, joka on omaan maailmakuvaan ja elämäntapaan kuulumatonta ja siitä poikkeavaa. Suhtautuminen taikauskon totuusarvoon vaihtelee arvioijan mukaan. Luonnontieteistä käsin taikauskoa voidaan pitää vailla todellisuuspohjaa olevana kuvitelmana. Kristillisestä perinteestä nouseva ajattelu puolestaan pitää taikauskoa vaarallisten, hyvän ja pahan voimien taistelukenttänä, johon ihmisen ei pidä sekaantua. Taikausko ei kirkolle ole herkkäuskoisuutta ja valhetta, vaan tietoisesti kartettava olemassa oleva yliluonnollisuuden alue. (Väyrynen 1987, 204-205.)

Väyrysen mukaan suomalaisen etnisperäisen kansanuskon tietyt piirteet olivat kirkon kannalta varottavaa taikauskoa. Haltijoilta ja vainajilta pyydettiin sato-, karja- ja metsästysonnea erilaisin menoin, loitsimalla parannettiin sairaita ja nostatettiin lempeä, ennemerkit ja -unet näyttivät tulevaisuutta, jopa ennustivat kuolemaa. Rahvas turvautui vielä 1800-luvulla vanhoihin riitteihinsä ja uskomusolentoihinsa tietäjiin, noitiin, loitsijoihin ja verenseisauttajiin sekä vainajiin, vaikka luterilainen kirkko 1600-luvulta lähtien oli yrittänyt kitkeä pois sekä näitä tapoja että katolisen kirkon opettamaa pyhimysten palvontaa. Noituus ja vainajahenkien palvonta olivat epäjumalanpalvontaa ja liittoutumista pirun kanssa, siis ensimmäisen käskyn rikkomista. (Väyrynen 1987, 204-205.)

Elämän havainnoitten asenne kansanparannukseen, pahoihin henkiin, noitiin tai muihin vanhoihin myyttisiin olentoihin on ehdottomasti kielteinen. Taikauskon haitallisuutta perustellaan kuitenkin taikauskon kansanvalistustyölle aiheuttamien esteiden takia, ei niinkään kristinuskon opilla. Vanhat uskomukset ja tavat saattoivat hidastaa maanviljelyksen tehostamista, rokottamista, lääkäreihin turvautumista ja yleensä sivistyksen etenemistä. Valtiopäivillä Päivärinta otti kantaa koulutettujen lääkäreiden toiminnan lisäämiseen, että rahvaalla olisi mahdollisuus kääntyä muiden kuin kansanparantajien puoleen.

Kuinka tärkeää olisi, että lääkärit piirinsä kunnissa kulkisivat useammin kuin tähän asti, sen osoittaa se seikka, että ne harvat kerrat, jolloin lääkärin nähdään piirissään liikkuvan, äidit ahnaasti kantavat lapsia hänen luoksensa, niin että hänen usein on vaikea moneen vuorokauteen päästä paikkakunnalta pois. Nouseva valistus on myöskin ajanut kansan siihen, että se kernaasti turvautuu lääkärinapuun, jos vain semmoista on saatavissa. (Valtiopäivät 1885c, 959.)

”Noidan rangaistus” -kertomuksessa huoli pakanallisista tavoista ja niiden vaikutuksista on kertomuksissa puhtaasti käytännöllinen, ei hengellinen. Wiklo on talonisäntä ”eräässä Oulunläänin eteläisemmässä ylipitäjässä” ja hän on ”tenhomies”, noita.

Hän nosti karhuja, susia ja käärmeitä eläinten ja ihmisten päälle, taikka poisti niitä, aina asianhaarain mukaa, eli toisin sanoen: aina sen mukaan kuin hänelle maksettiin. Warastetun kalun takaisin tuominen, lehmien kotiin kulkeminen, pahojen henkien ulos-ajaminen, ja kaikenlaisten kipujen ja wammojen parantaminen ihmisistä ja eläimistä, kuuluivat wälttämättömästi Wiklon toimialaan. (EH 2, ”Noidan rangaistus”, 3.)

Paikkakunnalla on ”siwistuksen kirkkaita säteitä” saaneita nuoria miehiä, jotka ymmärtävät taikauskon ”hulluttelemiset turhaksi” ja päättävät kertaheitolla lopettaa Wiklon puuhut, kun hän taas eräänä pääsiäisyönä lähtee navettakierrokselle hankkimaan kylän karjasta korvanpalasia ja karvaa. Pojat saavat miehen kiinni itse teosta, pahoinpitelevät piiskaamalla, kuljettavat noitaa narussa talosta taloon näytille. Aamu sarastaa ja kun Wiklo kieltäytyy seuraavaan taloon lähdetäessä ylittämästä järveä, syntyy runomittainen päätös: ”Annetaan awannon saada, häijyt huuhtoa hänestä, rulli-into rutjanasta” (EH 2, ”Noidan rangaistus”, 10).

Pojat kastavat hänet vedessä kolme kertaa, nostavat jäälle, työntävät aidanvitsaksen takin hihojen läpi ja sitovat kepin kalvosimiin kiinni. Pojat taivuttavat keritsimistä sarvet päähän, sitovat Wiklon suun, upottavat taikapussin

veteen ja lähettävät Wiklon kävelemään takaisin kotiin litimärkänä. Wiklolla on mykkä ja vähämielinen veli, joka on ”wahva woimistaan” ja nähdessään kotitaloa lähestyvän sarvipäisen pirun, Wiklon, hyökkää pelästyneenä kimppuun. Muu talonväki rientää lopulta apuun ja auttaa Wiklon pulasta. Tapahtunut ei jää kenellekään salaisuudeksi, vaan siitä tulee ”lystillistä puheen-ainetta” pitkin naapuripitäjiä. Seurauksena häpeästä on, ettei Wiklo ”moneen vuoteen kehdannut tulla ihmisten seuraan, ja hänen tenhokonstinsa kadotti kerrassaan kaiken arwonsa. – ” (EH 2, ”Noidan rangaistus”, 15).

Kertoja selventää tarinan loppukaneetissa lukijalle vielä kerran, kuinka tärkeää on taikauskon ja noituuden peittoaminen ja siksi taistelussa kovatkin keinot ovat sallittuja. Kansakunta tarvitsee sivistyneitä kansalaisia, joiden maailmakuvasa on syytä olla aimo annos järkeä. Kertoja asettuu selvästi poikien puolelle, vaikka myöntää menettelyn olleen ankaran.

Poikain ylimielinen käytös Wikloa kohtaa tuntuu jotenkin kovalta, mutta pakana-uskon ajoilta esi-isiltä peritty taikuus on kansassa lujassa kuin synti. Nousewan walistuksen työ oli murtaa ensin niiden patsaat, ja ne eiwät hewillä heltineet; täytyi antaa oikein aika iskuja, sillä isostihan iso tarvitsee. Noita iskuja on annettu ympäri maattamme muillekin Wiklonlaisille. Kun nuo julkiset noidat kerran on saatu kukistetuksi, on taikausko kansaan jäänyt liewemmässä muodossa, joka waatii toisenlaatuisia parannuskeinoja kuin Wiklo ja hänen laisensa. (EH 2, ”Noidan rangaistus”, 15.)

Kansanparantajat, loitsijat ja tietäjät tehdään kertomuksessa naurettaviksi, heidän menetelmänsä osoitetaan käyttökeltottomiksi verrattuna kansanvalistuksen käyttämiin keinoihin. Päivärinnan kertomuksissa ei usein ole huumoria, mutta tässä pisteliästä huumoria ja ilkikuruisuutta käytetään tehostamaan viestiä. Loitsijan työtapoja, vaatetusta ja käytöstä kuvataan pilkallisen yksityiskohtaisesti samalla kun kertojan moraalinen päätös on täysin kylän valistuneiden poikien puolella.

Kertomuksessa "Paljon uutta" on lyhyt tarina erikoisen luonnonmuodostelman synnystä. Jyly-vuoressa asustavilta hiisiltä loppuu viina kesken juominkien ja he

lähtevät etsimään paikkakunnan kirkosta ehtoollisviinejä. Kolmella harppauksella he ovat perillä ja astuvat lukittujen ovien läpi ottamaan pari pulloa mukaansa. Suntio on sillä välin noussut kellotapuliin soittamaan jouluaamun kirkonkelloja ja kun hiidet ovat pulloineen ottaneet ensimmäisen askelen takaisin kotivuorelle, kumahtaa ensimmäinen kellonlyönti. Pullot putoavat hiisien kädestä ja särkyvät Hypän kalliolle, jonne jää jälki jättiläisten kengän anturasta, pieksun pohjasta ja pudonneista pulloista, koska ”silloin oliwat vielä kiwet ja kalliot pehmeämpiä kuin nykyään, sitä paitsi hiisien toimilla on isompi woima” (EH 9, ”Paljon uutta”, 57). Tarina painottaa kuitenkin kristinuskon voimien olevan pakana-ajan olentojen voimia suurempia. Kristillisen seurakunnan käyttöön vihitty eloton kirkonkello on mahtavampi kuin peninkulman mittaisia askeleita ottava hiisi. Tarinaa kuunnellut suntio Kolinen tuhahtaa syntykertomuksen olevan ”joutawaa taikauskoa”, mutta asiaa ei yllättäen sen suuremmin moralisoida vaan jatketaan jumalanpalveluksen alkamisen odottelua.

Elias Lönnrotin toimittama uusi Kalevala oli ilmestynyt 1849 ja herättänyt suurta ihastusta todisteena suomalaisen kulttuurin ja historian olemassaolosta (Sihvo 1999, 212). Päivärinnan suhde *Kalevalaan* oli kuitenkin vaimea, kenties runojen sijoittuminen Karjalaan ja runsas mytologinen aines tuntuivat vieraalta Pohjanmaan lukkarista. Hän ei kertomuksissaan käytä kansanrunouden aineistoa ja mytologiaakin on vain vähän. Kun ”Mökin Maijun” -tarinassa kuvaillaan tervatynnyreiden vauhdikasta kuljetusta veneillä Pohjanmaan jokia pitkin, kertoja sentään intoutuu epäilemään soutajien joutuvan koskissa ”Wellamon utuhelmiin” eli veden emännän valtakuntaan aaltojen alle.

Eräs näkökulma taikauskoon on halu katsoa tulevaisuuteen. ”Pöyhkeän isännän” Kaaperi ymmärtää, että sivistyneessä talossa pitäisi olla kirjoja. Hän on hyvin vastahakoinen hankkimaan kovin vaikeaselkoisia teoksia, hän itse osaa lukea hädin tuskin tavaamalla, joten lopulta kirjahankinnat ovat mm. arpa- ja unikirja, joista muodostuu talon vieraita huvitettaessa vetonaula ja joita käytetään ahkerasti tulevaisuutta aprikoidessa, ne ovat suorastaan ”taikamahti”. Teksti on *Elämän*

havainnoitten hausimpia ja ilkeimpiä turhamaisuuden ja sisällisen ihmisen sivistymättömyyden kuvauksia.

”Ei tämä kelpaa, ne pitäisi olla noin tuommoisia iloisia, hupaisia ja hyödyllisiä.”

Ikään kuin kyllästyen Kaaperin hitaaseen ja pitkälliseen walikoimiseen, toi kirjakauppias esille, noin pilanpäiten waan, Kokkikirjan, Unikirjan, Arpakirjan, korttitemppujen selittäjän, Sibillan ja Martti Zadekin pojan ennustukset, Pitkän pienen ja Hookanan pojan nä’yt. [--].

Warsinkin arpa- ja unikirjoille ei ollut monta joutilasta hetkeä. Arpanappulat kalisiwat myötäänsä pöydällä [--]. Unikirjaa tarwittiin myös paljon. Olihan itse kukin wiime yönä nähnyt niin merkillistä unta ja se tarwitsi selitystä. [--]. Niin, onhan ihmisellä niin paljon salaisia ja hartaita toiweita, jotka owat kätketyt tulewaisuuden hämärän esiripun taakse, ja tänne tahtoiwat Kämäläiset kirjansa awulla kurkistaa. (EH 10, ”Pöyhkeä isäntä”, 24-25.)

Yhteiskunnan murros suhteessa evankelis-luterilaiseen kirkkoon mietitytti Päivärintaa niin valtiopäivillä kuin kertojaa *Elämän havainnoitten* teksteissä. Kuinka tuli suhtautua ohjelmarealistien esittämään kirkkokritiikkiin tai uusiin herätysliikkeisiin? Päivärinta, itsekin körttiläisessä herätysliikkeessä kasvanut, ei aluksi säätypäivillä katsonut suopeasti eriuskolaislakia, mutta harmistuneena ajan kirkkokielteisyydestä päätyi muuttamaan kantaansa.

[- -] minä olen ollut tämän eriuskolaislain jyrkkä vastustaja [- -]. Nyt [- -] olen tullut hieman toiseen mieleen.[- -]. Sanomalehtikirjoituksissa, lentokirjoissa ja muissa sellaisissa koetetaan mitä raaimmalla tavalla parjata valtiokirkkoa, puhumattakaan mitä keskus-elämässä ja seurahuoneissa siitä sanotaan. [- -] kun heille laki saataisiin, niin voisi sanoa heille: kun ette tydy meidän kirkkoomme, niin menkää ja perustakaa oma kirkko ja yhdyskunta. (Valtiopäivät 1888b, 921–922.)

Uskonnollisen maailmankuvan murenemisen eteneminen ja kirkkokritiikki harmitti Päivärintaa. Kirkon ylläpitämä järjestys oli tukenut lukemaan oppimista, kuntahallinnon hoitoa, yleistä yhteiskuntarauhaa ja kansanvalistuksen sivistyspyrkimyksiä. Luonnontieteellisen maailmankuvan eteneminen horjutti

vakiintunutta elämäkäsitystä ja teollistumisen mukanaan tuoma yksilönvapaus nosti päätään niin yhteiskunnallisissa kuin uskonnollisissa kysymyksissä.

Päivärinta murehti valtiopäivillä uusien tuulien tuloa:

[-] . Silloin kun kansa oli yksinkertainen, luotti Jumalaansa ja uskoi, silloin olivat onnelliset ajat. Sitten rupesi länsimainen nurinmennyt kulttuuri puhaltelemaan kaikenlaista henkeä tänne ja tuomaan kaikenlaisia erilaisia tarpeita muka jokaisen yksityisen uskolle ja omille mielipiteille. (Valtiopäivät 1888b, 921–922.)

Elämän havainnoissa kertoja ottaa suoraan kantaa maailmankuvan muutokseen perinteisen kristillisen maailmankuvan hyväksi. Kansanvalistus toki painotti lukutaidon ja kirjatiedon valistavaa merkitystä, mutta arvosti kristillistä vakaumusta. Tieto ja kristillinen usko eivät kertomuksissa ole toisiaan poissulkevia elementtejä. ”Mutta elääpä hän vielä sittenkin” -tarinassa kertoja tapaa vuosien varrella neljästi lapsuudenystävänsä kanssa. Lapsuudenystävän perheeseen syntynyt esikoispoika Kusti kylmettyy vetoisassa asunnossa pahoin ja sairastuu vuosia myöhemmin ankaraan ”risatautiin” eli imusolmuke-tuberkuloosiin. Lääkärin lääkkeet onnistuvat parantamaan pienen Kustin, kunnes jälleen vuosien kuluttua tauti uusii ja nuorukainen kuolee. Vanhempien suru vaihtuu iloksi, kun he ymmärtävät poikansa päässeen iankaikkiseen elämään ja että he saavat elää jälleennäkemisen toivossa. Kertoja kysyy vakavasti lukijalta tarinan lopussa:

Onkohan uskonnon hylkääjillä tuommainen turva, tuommainen rauha ja ilo keskellä kuolemaa, kuin edellä kerrotulla nuorukaisella oli, ja lohdutusta ja lepoa suurimmassa murheessa mitä koskaan ihmisellä voisi olla, niinkuin tuolla äidillä? Minä kysyn: onko? (EH 5, ”Mutta elääpä hän vielä sittenkin”, 42.)

Papiston rooli oli merkittävä ja monipuolinen hengellisenä, kulttuurisena ja yhteiskunnallisena vaikuttajana. Vanhastaan papistolla oli säätyläisasema, joka mahdollisti pääsyn valtiopäiville huolehtimaan papiston eduista. Pastori oli kansaan päin toisaalta hallinnon edustaja, joka taivutteli laumaansa suostumaan

esivallan määräyksiin. Hän sitoutui pappisvalassaan olemaan kuuliainen sekä maalliselle että hengelliselle esivallalle ja olemaan esikuvana laumalleen. Toisaalta papin osa oli olla paikallisyhteisön puhemies valtaapitäviin päin. Kirkkoherra johti pitäjäkokouksia, joista tuli 1700-luvulta lähtien tärkein yhteisten asioiden hoitopaikka ja joissa käsiteltiin mm. pitäjän talouteen, kuriin, pappilan ja kirkon rakennusten kuntoon, kouluihin ja köyhäinhoitoon liittyviä kysymyksiä. Seurakunnan ja kunnan eriytyessä 1860-luvulla kirkkoherroista tuli usein edelleen kuntakokousten puheenjohtajia. (Laine 2002, 209-214.)

Papistolle kuului paljon maallisia velvollisuuksia saarnaviran ja sakramenttien toimittamisen lisäksi. 1700-luvulla papin piti toimia myös lääkärinä, mikä vastuu siirtyi pois vasta 1800-luvulla, hänelle kuului erilaisten rekisterin pito ja tietojen tilastointi hallinnon tarpeisiin, köyhäinhoidon järjestäminen, pitäjänkuvauksien kirjoittaminen, kansan opettaminen lukemaan, pappilan ovien avaaminen kulttuurille ja seuraelämälle, pappilan maiden kunnostaminen mallipuutarhaksi ja hyvän elämän mallin antaminen seurakuntalaisilleen. (Laine 2002, 212-216.) 1800-luvun isojen herätysliikkeiden heränneisyyden, evankelisuuden ja lestadiolaisuuden vaikuttajat arvostelivatkin pappien joutuneen ”vieraan ikeen alle” pois perustyöstä, julistamisesta ja sielunhoidosta, ja vaativat tehtävien rajaamista. Kunnallishallinnon eriytyessä osa tehtävistä siirtyikin pois papistolta, mutta heidän asemansa yhteisön vaikuttajajaksilöinä jatkui. (Soikkanen 1991, 224.)

Pappi sai osan palkastaan virkatalosta, jonka maita hän viljeli työnsä ohella, osa palkasta tuli viljaosuutena, jonka hän useimmiten joutui itse kantamaan seurakuntalaiseltaan. Kolmas palkanosa muodostui toimitusmaksuista, esim. hautaamisesta. Viljaosuuden ja toimitusrahan perimisestä saattoi helposti tulla papille ahneen ja kovasydämisen leima, jos pappi ei kovissa olosuhteissa osoittanut armeliaisuutta ja pitkämielisyyttä saataviinsa. (Soikkanen 1991, 226, 229.)

Hannu Soikkanen pohtii 1860-luvun suurten nälkävuosien merkitystä papin roolin merkitykseen ja muutokseen. Pappien tuli tartuntariskistä huolimatta käydä sairastuvissa ja kodeissa, lohduttaa kuolevia ja surevia sekä haudata kuolleet. Soikkanen korostaa, että kansalla oli hyvä kuva papistosta. Viljasaatavia jaettiin oman seurakunnan nälkäänäkeville eikä katovuosina peritty hautauksista toimitusmaksuja. Kuolema vieraili aivan liian useasti perheissä ja keräsi runsaan sadon.(Soikkanen 1991, 229, 235.)

Kuolema arkipäiväistyi, mutta Soikkanen (1991, 235) huomauttaa, että rahvaalle oli tärkeää nähdä kaikkia vainajia kohdeltavan yhtä arvokkaasti. Tasavertaisuus kuoleman edessä oli oikeudenmukaisuutta ja kaikilla oli oikeus siunaustoimituksen juhlallisuuteen ja pyhyteen. Sama äänenpaino löytyy *Elämän havainnoitten* ”Kontti-Anna” -tarinasta.

[- -] ikäänkuin aavistamalla toivoi kuolemalta pelastusta itsellensä kylmän ihmiskunnan kynsistä; nyt oli tuo pelastus tullut, sillä hän oli taistellut viimeisen taistelonsa ja tuolla taistelollansa oli hän saanut itsellensä oikeuden tulla kätkeytyksi maa-emon poween, aivan samalla oikeudella kuin tämän maailman tylyt rikkaatkin. Kenties tuo olikin hänellä ensimmäinen tasa-arvo muiden ihmisten kanssa tässä maailmassa. (EH 4, ”Kontti-Anna”, 24.)

Elämän havainnoitten papit ovat kuten muutkin kertomusten henkilöt vain joko hyviä tai pahoja. Toiset hyvät papit ovat joutuneet kärsimään monia vastoinkäymisiä ennen kuin heistä on tullut lempeitä ja jaloja, toiset vain luonnostaan aivan kuin huomaamattaan osaavat toimia ja elää hyvin. Hyvä pappi on myös saattanut vaikeuksiin joutuessaan syrjäytyä: rakkaussurujen vuoksi hän on vetäytynyt maailmasta, alkoholisoitunut ja elää hyvien ihmisten anteliaisuuden turvin. Hyvä pappi on tyytynyt palkkasaataviinsa ja halunnut elää myötätuntoisesti ja vaatimattomasti:

Wanha pastori perheensä kanssa oli seurakunnassa ainoana herraswäkenä, sillä muut wirkemiehet eivät liene halunneet sinne asettua, he kun tawallisesti hakewat lihawia laitumia. Wanha pastori oli koko parhaan

ikänsä ollut seurakuntansa paimenena, sillä ei hän hennonut sanankuulijoitansa jättää, joiden kanssa hän oli niin paljon kärsinyt. Hän oli heitä etsinyt mökistä mökkiin, huoneesta huoneeseen ja kokenut lievitellä ja täyttää heidän sekä henkisiä että ruumiillisia puutoksiaan ja tarpeitaan. [- -] . Ja pappilassakin syötiin waan, mitä paikkakunnan niukka ja karu maa antoi. (EH 4, ”Ruoti-ukko”, 64.)

Myös ”Pöyhkeän isännän” kirkkoherra esitetään hyvänä pappina. Hän ei sorru miellyttämään rikasta isäntää kehumalla talon rikkauksia tai pyntättyjä tyttäriä, vaan haluaa parhaansa mukaan avata isännän mielen ymmärtämään kansanvalistuksen ja lukutaidon merkitystä, suomen kielen oikeutta virkakielenä tai vanhempien velvollisuutta kasvattaa lapsensa kunnan kansalaisiksi. Isäntä synkistyy kirkkoherran puheista eivätkä he pääse yhteisymmärrykseen elämän arvoista.

”Paljon uutta” -kertomuksessa harvinainen huumorin pilkahdus tulee esiin kertojan kuvaillessa saarnatuolissa seisojan ulkonaista innokkuutta. Kansa olikin syytä pitää opetuspuheen aikana hereillä, sillä monen mielenkiinto kohdistui oikeastaan vasta kuulutuksiin. Saarnatuolista luettujen kirkollisten ja yhteiskunnallisten kuulutusten merkitys oli rahvaalle suuri, sillä ennen kuntauudistusta se oli paras tiedonvälitysväylä valtakunnallisista uutisista, hallitsijan matkoista, paikallisuutisista sekä seurakunnallisista ilmoituksista (Laine 2002, 212). Kertoja kuvailee tuota uskollista puheenpidon paikkaa:

Eipä siinä kyllin, että se oli alkuperäisen värinsä ja merkityksensä kadottanut, mutta se oli myös käynyt liitoksistaankin hataraksi. Sillä kun pappi oikein innostui saarnassaan, riuhtoen ja rytkien saarnatuolin laidasta, ritisi ja ratisi tuo pyhäsiä kaikista liitoksistaan ja saumoistaan, niinkuin pärekori. (EH 9, ”Paljon uutta”, 35 .)

Havainnoitten paha pappi on ahne, säälimätön, itserakas, tyly ja omahyväinen. Olemukseltaan hän on tanakka, suorastaan turpea, asuu komeassa pappilassa palvelusväen, vaimon ja lapsien kanssa. Elämäntyylillä poikkeaa ihannoidusta vaatimattomuudesta ja suuresta omavaraisuudesta siinäkin, että pappilan salissa komeilevat kauppiaalta ostetut huonekalut, seinillä on tapetit ja katossa

kynttiläkruunu. ”Puutteen Matin” rovasti on ”tiukka otoillensa” ja haluaa saada saatavansa ajoissa. Matti lähtee kaupunkiin myymään tervatynnyreitä, ettei pieni mökki lehmineen joutuisi huutokaupattavaksi, mutta sairastuu matkalla keuhkopoltteeseen ja kuolee. Lehmät joudutaan myymään rovastin saamisten peitoksi. Sunnuntain tullen rovasti toimittaa ensin Matin hautaan siunaamisen ja sitten jumalanpalveluksessa saarnaa ”suurella voimalla, painolla ja hyvillä lahjoilla” lähimmäisenrakkaudesta. Kertomus tuottaa voimakkaita kontrasteja Matin ja hänen perheensä sekä rovastin ja hänen perheensä välille. Kertoja arvottaa selkeästi edellisen paremmaksi.

Elämän havainnoitten kertoja ei sorru tekemään köyhyydestä ihmisluonnetta jalostavaa hyvettä, joten seurakuntalaisissakin on aineellisesta niukkuudesta huolimatta sekä hyviä että pahoja. Kertojan ote seurakuntalaisten kuvaamiseen on pääsääntöisesti valoisa ja rakkaudellinen, ihannoivakin. Vikansa toki on kaittävässakin, mutta kurinalaisesti seurakuntalaiset saapuvat jumalanpalveluksiin, toimittavat lapsensa kasteelle, käyvät rippikoulun, menevät naimisiin ja lopulta kuolevat haudattaviksi. Myös pappilan etuihin kuuluvat luonnontuotteet yritetään mahdollisuuksien mukaan säännöllisesti toimittaa perille.

Valtiopäiväpuheessaan Päivärinta arvosti kirkon tekemää kasvatustyötä ja piti, kuten Snellman, kristillistä maailmankuvaa yhteiskuntaa rakentavana ja ylläpitävänä voimana.

Evankelis-lutherilainen kirkko on monta vuosisataa kasvattanut meidän kansamme niinkuin äiti lastansa kasvattaa. Kirkko on pitänyt huolta siitä, että kaikki kansan jäsenet osaavat lukea, kirkko on pitänyt huolta siitä, että kansalle on opetettu kristinopin päätotuudet. Tätä ovat polvi polvelta, vuosi vuodelta isät, äidit opettaneet lapsilleen ja kirkko on tätä opetusta täydentänyt. Tämän opin nojalla on meidän kansamme pysynyt vahvana ja jalona ja saanut siitä sen sisällisen voiman, mikä sillä on. Olkoon niinkin, etteivät kaikki niin jumalisilta näytäkään, olkoon niinkin, että vietetään rivoa elämää; mutta jos näiltäkin mennään kysymään, otetaanko kirkko pois [--], toki ne ovat ensimmäiset sanomaan: ei, ei, ei! (Valtiopäivät 1888b, 921–922.)

Myös *Elämän havainnoissa* kristillisyys näkyy tapakulttuurina, käyttäytymisessä, arvoissa ja hyveissä.

Mies, syömään ruwetessaan, otti lakin pois päästään, pani kätensä ristiin ja siunasi; sitten hän mursi karheen leipänsä, kasti sitä suolaan, söi sitä alle ja puuroa päälle. (EH 1, ”Uudistalo”, 11.)

Ulkonaisen kurinalaisuuden lisäksi kuvataan myös henkilöiden jumalasuhteen muutosta. Ehkä kaikista syvimmit tunteiden kuvaukset löytyvät kertomuksissa näiden mielenliikkeiden tarkastelussa. Miehen ja naisen suhteen tunteet ohitetaan nopeasti muutamalla lauseella, kun jumalasuhteen kokemiseen uhrataan sivuja. Ajan kirjallista taustaa vasten tämä on ymmärrettävää, sillä kansa oli nimenomaan opetettu lukemaan käyttämällä hengellistä kirjallisuutta. Hengellinen herätys ja Jumalan tahdon alle nöyrytyminen ovat apuneuvot hyvän elämän saavuttamiseksi.

"[- -]. Oletko vielä koskaan pyytänyt häneltä voimaa kärsivällisesti kantaaksesi sitä kowaa elämän kuormaa, jonka itse olet päällesi wetänyt ja johoinka ei Jumalan ole vähintäkään syytä, sillä hän antoi ajallansa oikean tunnon sinun sydämeesi, mutta sinä et totellut sitä. Ainoastaan se keino woisi sinun pelastaa; wiina ei sinua pelasta; usko minua, ystäväni!" sanoi Heikki puoleksi nuhtelewaisesti. (EH 5, ”Wäärä mammona”, 80.)

Jumala on Päivärinnan mukaan Luoja, elämän antaja ja ylläpitäjä. Päivärinta korosti ihmisen oikeudenmukaista ja tasavertaista kohtelua säätyyn ja sukupuoleen katsomatta valtiopäivillä ja lausui kertojan suulla saman *Elämän havainnoissakin* luomisen teologiasta käsin perusteltuna.

Niin oli heidän ulkonaisen elämänsä laita, mutta Luojan luotuna ihmisinä en huomannut heissä mitään erotusta. (EH 3, ”Puutteen Matti”, 86.)

Jumala ohjaa aktiivisesti maailman kohtaloa, tahtoo mutta myös sallii asioiden tapahtua. Kärsimyksen mielekkyyttä ei kyseenalaisteta, kärsimys vain todetaan.

Sairaus on sallimusta ja maata kohdanneet ankarat nälkävuodet Jumalan rangaistus synnissä elävälle kansalle.

Kesäinen aika on. Köyhä waimo kahden pienen poikasensa kanssa istuu kylän läpi menewän maantien wieressä. Nuorempi, kuusi ikävuottansa elänyt poika on uppo-sokea; Luojansa oli antanut hänen semmoisena syntyäkin; vanhempi pojista leikkasi kahdeksattansa.

Kowa aika oli, sillä Jumala oli nähnyt hyväksi usealla katowuodella peräkkäin rangaista koko maata.(EH 8, ”Sokea”, 32.)

Elämän havainnoissa liitytään topeliaaniseen perinteeseen, jossa tosi, oikea ja kaunis ovat yhteydessä Jumalan armoon. Kaitselmus, Jumalan ohjaava vaikutus, vaikuttaa niin kansakunnan kuin yksittäisen ihmisen elämässä. (Wrede 1999, 254, 260-261.) Topelius käytti teksteissään kerronnan apuna monia yliluonnollisia elementtejä, tähtikuvioita tai ennustuksia, mutta Päivärinta tyytyi enneuniin tai luonnonihmeisiin. Kun nelivuotias Kaisa katoaa metsään, Esa-veli löytää hänet kiiltomatojen opastamana:

Ne oliwat aiwan yhdessä ryhmässä siltä näyttiwät ne niin suurilta, siltä loistiwat ne niin isosti, ja nyt ne näyttiwät pojan mielestä loistawan entistä kirkaammasti, oikein wilkkumalla: niin ainakin hän wäitti - olipa todellakin niinkuin korkein kaitselmus olisi ne siihen asettanut. (EH 6, ”Olkkos-Kaisa”, 68.)

Kertomusten usko on avaraa, rakkaudellista, ihmistä ja luomakuntaa kunnioittavaa. Ilman sellaista näkemystä seuraukset voivat olla tuhoisat kuten ”Kuihtunut wesa” - kertomuksessa, jossa opinhaluinen, lahjakas poika nujerretaan niin henkisillä ennakkoluuloilla kuin äidin uskonnollisella ahdasmielisyydellä, joka pakottaa polttamaan kaiken muun kirjallisuuden paitsi hengellisiä asioita edistävän. Kertomus on *Havainnoitten* julmimpia kuvauksia henkisestä väkivallasta.

Mutta ei se kuitenkaan mitään auttanut, sillä äiti pysyi waan mielipiteissään ja julisti lakkaamatta kuolemaa ja tuomiota kaikille

semmoisille pyrinnoille, mitkä eivät suorastansa edistäneet uskonnollisia pyrinnoita hänen ahtaan käsityksensä mukaan. (EH 8, ”Kuihtunut wesa”, 92.)

Tutkiessaan suomalaisten suhtautumista kuolemaan uskontotieteilijöiden ryhmä toteaa, että jo keskiajasta lähtien kristinusko on edustanut virallista näkemystä kuolemasta ja sen jälkeisistä tapahtumista. Silti ihmisen asenteessa voidaan erottaa virallinen ja epävirallinen taso, jossa jälkimmäisessä on paljon kansanuskomusten aineksia, esim. vainajauskoa tai erilaisia sururiittejä. (Pentikäinen et al. 1987, 47.)

Ryhmä määrittelee perinteiseen kristilliseen opetukseen sitoutunutta asenteen kristillis-fatalistiseksi. Siinä ihmisen elämälle on säädetty pituus, alku ja loppu. Henkilö uskoo Jumalaan, taivaaseen ja helvettiin, kuolemattomaan sieluun, iankaikkisuuteen. Tutkijat huomauttavat, että fatalistisessa asenteessa on juutalais-kristillisen perinteen lisäksi kansanuskonkin piirteitä. Asiat jätetään Jumalan huomaan, kohtalon haltuun, alistutaan ”korkeamman tahtoon”. (Pentikäinen et al. 1987, 51.) Elämä on Jumalan lahja ihmiselle, sitä ei saa itse lopettaa. Sekä valtiollinen että kirkollinen kanta itsemurhaan on ollut ehdottoman kielteinen. Itsemurhayrityksestä rangaistiin sakolla tai jalkapuussa istumisella ja itsemurhan tehnyttä ei haudattu kirkkomaalle vaan sen ulkopuolelle. Hautausasetus muuttui vasta 1900-luvun alkupuolella, jolloin myös itsemurhan tehneet tuli haudata samoin kuin muutkin. Tutkijat huomauttavat, että hiljaisesti kansa on antanut hyväksyntänsä ankarien elämänolosuhteiden tai syyllisyyden takia tehdyille itsemurhille, mutta itsemurhien ihannointia Suomessa on ollut vähän. (Pentikäinen et al. 1987, 53-54.)

”Rakkauden suurin uhri” -kertomuksessa epäsäätyiset rakastavaiset syöksyvät mieluummin jyrkän teeltä järveen kuolemaan kuin antavat pojan rikkaan isän erottaa heidät. ”Yleisen mielipiteen” painostuksesta heidät haudataankin samassa arkussa, kylän nuoret naiset koristelevat kukin arkun ja saattoväkeä on runsaasti

suremassa nuoria. Kertoja ei sanallakaan paheksu itsemurhaa vaan kovasydämistä, rikasta isää, joka yritti erottaa poikansa köyhästä rakastetusta.

Elämän ja kuoleman vuoropuhelu on jatkuvaa *Elämän havainnoissa*. 17 tarinassa 27 tarinasta kuolemalla on jonkinlainen rooli. On huomionarvoista, että kertoja liittyy kuoleman aina kirkon opetukseen iankaikkisuudesta - kansanuskomuksia, sururiittejä tai vainajauskoa ei esitetä. Poikkeuksina ovat enneunet ja näyt kuoleman hetkestä muutamissa kertomuksissa. Niissä kertoja selittää tapahtumat oikean opin mukaisesti, tässä tapauksessa myös varoittavana esimerkkinä, jos kääntymystä ja parannusta tapahdu:

"Tuo teidän näkynne oli teidän oma mennyt aikanne. Jumala ei sallinut teidän vielä kuolla, että teillä olisi aikaa miettiä tilaanne. Jumalan hyvyys wetää teitä parannukseen. Te toivotte vielä tapaawanne onnen tässä maailmassa ja teillä on todellakin vielä jäljellä eräs ja suurin onni, nimittäin se, että rukoillette Jumalalta syntein anteeksi saamista ja jos käsitätte sowinnon hänen kanssaan, niin teillä ei ole vielä koskaan ennen ollutkaan semmoista onnea."

"Enhän minä ole tehnyt kenellekään koskaan mitään pahaa, enkä ole itse syyppää nykyiseen onnettomuutenikaan, se on kaikki Asari-roiston syy", sanoi waimo synkästi.

[- -] sitte he kuoliwat paatuneessa mielessä melkein yksin ajoin [- -]. Nyt oli tuo kitsas Linnalan emäntäkin tilin teossa leiwisköistään. Lieneekö hän nähnyt jatkoa tuohon hirmuisena yönä näkemäänsä näkyyn? (EH 5, ”Wäärä mammona”, 95-97.)

Päivi Rantanen on teoksessaan *Suolatut säkeet* käsitellyt Suomen ja suomalaisuuden käsitteiden muotoutumista historian aikana. Hän esittelee topeliaanisen tavan käsitellä suomalaista olemassaoloa, patrioottisen aution maan diskurssin. Siinä sitoudutaan isänmaahan kärsimään ja taistelemaan, kärsimään puutetta, mutta tekemään uutterasti työtä tavoitteen saavuttamiseksi. (Rantanen 1997, 205-206.) Samalla tavoin kuoleman varjosta huolimatta *Elämän havainnoita* -kertomukset ovat valoisia ja toiveikkaita. Vaikka kamppailu elämän ulkoisia ja sisäisiä tuhovoimia vastaan on ainaista, tarinoissa usko ja toivo hyvään elämään ja päämäärätietoiset hyvät teot voittavat lähes aina. Sinnikkyys palkitsee,

ahkeruus vie päämäärään, nuori saa osansa vanhemman ihmisen siirtyessä lepovuoroon. Kertomuksissa kuolema on usein käänne parempaan Jeesuksen antaman mallin mukaan: uhri tuottaa elämän, muiden ihmisten elämässä tapahtuu hyviä asioita, kun kertomuksen hyvä ja viaton henkilö kuolee.

Kuolema koetaan helpotuksenakin nälän, puutteen, sairauksien ja ankaran elämäntaistelun keskellä. Jäljelle jäävät surevat, mutta tämänpuoleinen taistelu jatkuu heidän kohdallaan. Arjen käytännön toimet vievät elämää eteenpäin, aikaa ylenpalttiseen murehtimiseen ei ole, sillä syödäkseen on tehtävä työtä eikä kulutettava voimia suremalla. Suru kuolleesta lapsesta tai äkillisesti nuorena kuolleesta tai rakastetusta puolisoista on sallittua ja hyväksyttävää, liika uppoutuminen vain on mahdotonta köyhille. Kuolema kohtelee tasapuolisesti kuitenkin myös säätyläisiä, pappisperheenkään lastenhankinta ei helposti onnistu.

Meille syntyi taas poika, mutta Jumala katsoi hyväksi korjata hänet pienenä pois täältä tätä murhetta ja tuskaa kärsimästä.

Noin sai joku vuosi kuluneeksi, ja hän synnytti taas lapsen, mutta se kuoli kohta maailmaan tultuansa.

Taas synnytti hän pojan, mutta se kuoli kohta syntymisensä jälkeen niinkuin edellinenkin lapsi. (EH 2, ”Waimoni”, 35, 42, 43.)

Elämän havainnoitten kertomusten asenne lapsikuolleisuuteen näyttäytyy juuri yhtä hillittynä ja lakonisen toteavana kuin yllä oleva tekstikatkelma. Kristillisen käsityksen mukaan lapset ovat Jumalan lahja, eivät otettavissa tai pidettävissä, vaan Jumalan salatun tahdon mukaisesti säädetyn ajan vanhempiensa ilona. Kristillis-fatalistisesti Jumalan tahtoon tyytyminen helpotti surua ja antoi selityksen tapahtuneelle.

Kertomuksissa aika näyttäytyy toiminnan viitekehyksenä. Ihminen elää ajassa, toimittelee vuodenkiertoon kuuluvia töitä ja ihmisen elämänsuhteiden liittyviä velvollisuuksia. Uusi aikakausi, teollistuminen, on murtautumassa esiin ja synnyttää jännitteitä agraarisen elämäntavan suhteen: käyttääkö ihminen aikaa vai

aika ihmistä. Syklisessä aikakäsityksessä eläminen ei ole ongelmatonta tai idyllistä, sillä asiat eivät toistu täysin samanlaisina, aina on yllätyksellisyyden ja vaaran elementti: vilja on kylvetty - tuleeeko halla; lapsi on syntynyt – tappaako tauti vai elääkö aikuiseksi? Käsitystä ajasta ei erityisesti nosteta esille, aika antaa *Elämän havainnoille* tapahtumakehyksen, mutta ei ole kertojan intention ja opetuksen pääasia.

Sen sijaan suhdetta yliluonnolliseen on kertomuksissa tärkeä korostaa sekä hengellisesti että fennomanian, kansanvalistuksen tavoitteiden takia. Uusi aika oli vienyt kristillisen maailmankuvan törmäyskurssille maallistuvan yhteiskunnan kanssa. *Elämän havainnoissa* tunnustetaan selkeästi yliluonnollisen olemassaolo ja suorasukaisesti kehoitetaan sekä henkilöitä että lukijaa pitäytymään kristillisessä maailmanselityksessä. *Elämän havainnoissa* kristillinen kasvatus auttaa ja tukee tavoitteena olevan kansallisen sivistyksen etenemistä eivätkä kansalliset pyrintö estä ihmisen jumalasuhteen syntymistä ja kehittymistä.

Aiemmin selostettu 1800-luvun kirkon ja papiston tehtävien murros näkyy mielestäni selvästi *Elämän havainnoissa*. Kertomusten opettava kärki ei siis ole sielun pelastuksessa ja kristityn vaelluksessa, vaan kristillinen maailmankuva ja elämäntapa ovat se apuväline ja tuki, jonka avulla kansallishengen vaikuttamat nuoret talonpoikaiset ja tilaton väestö jaksavat taistella kohti sivistystä ja yhteiskunnallista hyvinvointia, siksi kristillisuus on puolustettavaa. Mutta vaikka uskonnonvastaisuus ja kirkkokritiikki ovat hajottavia tekijöitä fennomanian kannalta, Päivärinta on *Elämän havainnoissa* myös puuttunut papiston väärinkäytöksiin ja koviin asenteisiin suhteessa maalaisköyhälistöön.

4. LAKEUKSILTA LAKEJA SÄÄTÄMÄÄN

Tarkastelen tässä luvussa *Elämän havainnoissa* löytyvää suhdetta luontoon sekä yhteiskuntaan ja historiaan. Keskityn luontokuvassa kuvaamaan koskemattoman luonnon ja rakennetun ympäristön yhteentörmäystä ja henkilöhahmojen osaa suhteessa luontoon. Suhde yhteiskuntaan ja historiaan on *Elämän havainnoitten* tulkinnan kannalta ydinkohta.

Kai Laitinen nimeää metsän klassisen suomalaisen romaanin maisemaksi. Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* aloittaa kerronnan tradition: miljöönä on ensin harvaan asuttu kyläyhteisö, sitten koskematon metsä, johon raivataan tila. Tällainen romaanin maisema on säilynyt Kivestä toisen maailmansodan jälkeisiin vuosiin saakka. (Laitinen 1984, 12.)

Seitsemässä veljeksessä luonto on liittolainen ja suojelija. Se asettaa myös esteitä, jotka voidaan voittaa työllä ja sitkeydellä. Vauras luonto voi olla esteettinen arvo, nautinnon, ilon ja inspiraation lähde, mutta ei *Seitsemän veljeksien* kouluakäymättömille kansanmiehille. Passiivisille ja vähävoimaisille ihmisille, joille luonto on vastustaja, suhde luontoon on käytännöllinen, jopa vihamielinen. (Laitinen 1984,13.)

Kaupunki on suomalaisen romaanin vieras miljöö. Siellä ihmiset häkeltyvät ja päätyvät tekemään tyhmyyksiä. Vastakkain asetetaan hitaat maalaiset ja itseään kehittyneempinä pitävät kaupunkilaiset. Kaupunki on turmiollinen paikka, jossa rikkaruohon tavoin elämää tuhoavat viina, maksulliset naiset ja rahapelit. (Laitinen 1984, 13, 32; Leikola 1990, 64) Maaseutu puolestaan on turmeltumatonta aluetta, jossa työnteon keskellä ei ole aikaa turhuuksiin, siksi hyvät ihmiset elävätkin siellä onnellisina, tyytyväisinä, pienestä iloiten, toisiaan, luontoa ja Jumalaa kunnioittaen.

Leikola (1990, 21-23) huomauttaa, että luontokuvauksissa usein on vallalla moniaistisuus. Näköä, kuuloa, haju-, tunto- ja liikeaistia käytetään maalailevasti hyväksi pyrittäessä välittämään lukijalle emotionaalisesti ja älyllisesti koskettava kokemus.

Leikolan (1990, 40-42) mukaan luonto voidaan ymmärtää sekä rakennettuna ympäristönä, kulttuurimaisemana, (talot, aitat, pellot, tiet, puistot, kadut jne.) että luonnonvaraisena tilana (metsät, vesistöt, rotkot, vaarat, kivet, luonnonilmiöt, eläimet jne.). Antti Tuurin Pohjanmaa-sarjaa tutkinut Markku Kulmala (2003, 166-167) esittää mielenkiintoisen havainnon, kuinka sään kuvaaminen ennakoii ja heijastaa juonen muutoksia.

4.1 Koskematon luonto, rakennettu ympäristö

Runouden Suomi-kuva oli 1800-luvun alkupuolella maisemapanoraama, jossa korkealta katseltiin alas. Topelius ja Runeberg toivat kerrontaan torpat mukaan. (Huhtala 1981, 35). *Elämän havainnoissa* kertoja vie katsojan myötätuntoisesti kuvattavan viereen torppaan sisälle tai pelloille ja metsiin taistelemaan itselleen toimeentuloa. Kertomusten henkilöt yrittävät valjastaa luonnon käyttöönsä kohtuullisesti, ei ahneesti, mutta kuitenkin niin, että sinnikäs työ tulisi palkitukseksi vakavaraisuudella.

Koskematon luonto *Elämän havainnoissa* on useimmiten metsää. Metsä on vastustaja, joka uudisraivaajan on omilla voimillaan voitettava ja lannistettava, jotta metsä pelloksi raivattuna ruokkisi hänet perheineen. Samalla kun metsä on uhka elämälle, se on elättäjä tervahautoineen, riistoineen ja poltto- ja tukkipuineen. Kertomuksissa suo on erityinen uhka, halla saattaa tehdä yhdessä yössä turhaksi kaiken ponnistelun. Usein maa palkitsee talonpojille heidän uutteruutensa, kuitenkin vaikeuksien ja uhrauksien kautta.

Metsämaan myynti sahayhtiölle on *Elämän havainnoissa* turmiollista: kaupasta saatavat rahat syöksevät myyjän talonpoikaiselle säädylle sopimattomaan ylellisyyteen ja turmelevat myyjän moraalin, kun tämä innostuu pelaamaan rahapelejä, juomaan ja ostamaan tehdasvalmisteisia tavaroita entisten kotitekoisten sijaan. Hyöty, jota ei ole hankittu ”rehellisellä työllä”, on vain hetkellistä.

Sillä silloin kun muut saivat suuria rahoja metsillään ja kun toiset ansaitsivat tai keinottelivat suuria rahoja yleisissä pölkkytöissä, oliivat he joka aika työtä tekemässä omilla maatiloillansa, joten heidän työvoimansa pääoma tuli varmaan talteen pannuksi, tuottamaan luotettavaa ja runsasta kaswua. Sentähden heillä oli aina riittävä leipänsä, wielä silloinkin, kun metsänsä myöneiden watsa oli yhtä tyhjä kuin heidän kukkaronsakin, sillä heidän työvoimansa sekä isoin osa omaisuuttansa oli mennyt kukkaraan ja kukkarosta – suuhun; ja tuo suuhun-meno karttui aika-ajalta niin rajuksi, että kukkaro kuiwui ensin ja watsa sitten eikä kumpikaan tuottanut enää mitään kaswua. Suuri woitto oli edellisille wielä sekin, että heidän ruumiinsa ja sielunsa pysyiwät raitisna, karaistuna ja työteliäänä, siis yhä edelleenkin uutta kaswua tuottawana, jota vastaan pölkkykeinoinhin ryhtyneet weltostuiwat sekä sielun että ruumiin puolesta työhön kykenemättömiksi tuon kowin äkkiä saadun hywän elämän tähden, jonka nopeasti pullistunut kukkaro oli heille toimittanut. (EH 5, ”Wäärä mammona”, 43-44.)

Vesi on uhka ja auttaja. Monessa kertomuksessa pohjoista Pohjanmaata rasittawat rajut tulwat häwittävät omaisuutta, särkevät siltoja ja teitä, jopa riistävät ihmisten hengen kuten ”Mökin Maiju” -kertomuksessa, jossa äiti pelastaa lapsensa tulwan kourista, mutta hukkuu itse. Apuna wesi on jokina, joita pitkin tavaroita kuljetetaan kaupunkiin lisäansioiden saamiseksi, liikutaan weneellä työmaille, talwella hevosella ja jalkaisinkin kulkewat käyttävät jäätyneitä jokia matkareitteinä. Kalastus antaa lisää syötävää perheelle ja saaliista voi jäädä jotakin myytäväksikin.

Suuri ja mahtawa maakunta piti talwikauden talwitietä tuota wuolaan wirran uomaa myöden. Useinkin yhtämittäisena jonona kulki siinä matkustajia monet tunnit peräkkäin, wieden kaupunkiin wiljaa, terwoja, puita, woita, parkkeja, ja tuoden sieltä tullessaan suolaa, terästä, rautaa ja

minkä mitäkin wälttämättömiä maamiehen tarpeita. (EH 10, ”Pöyhkeä isäntä”, 13.)

Lumi on Päivärinnalla Topeliuksen esikuvan mukaan uhka. Se voi symboloida köyhyyttä, sotaa, vaikeuksia; yleensä jotakin, mitä vastaan on taisteltava (Sarajas 1980, 247-249). Ikkunan raosta tuiskuava, joka puolella leijuva lumi on ahdistava, pelastusta lunta vastaan ei pienellä ihmisellä ole. Lumeen, köyhyyteen, on totuttava, mutta silti samalla taisteltava kaikin keinoin eloonjäämisen puolesta.

Akkunat oliwat niin hatarat, että tuuli tuntui pitkin huonetta, ja myrskyn tuottamina tanssiwat lumi-hiutaleet kilwan toistensa kanssa useamman kyynärän päässä akkunoista, joiden alla huoneen sisäpuolella oli jonkunmoisia lumi-kinoksia. (EH 1, ”Uudistalo”, 5.)

Lumi on usein kuitenkin vahvempi vastustaja, kuoleman tuoja.

[--] onhan se niin kuin Raappasen pyry, josta wanhat ennen niin paljon kertoiwat”, sanoi emäntä.

”Raappasen...! Minkälainen se oli?” kysäisin minä.

”Wanhat kertoiwat, kuinka ennen oli ollut ankara pyry, jolloin Raappana niminen mies oli kuollut tuolle taipaleelle.. kunhan waan ei taas jonkun onnettoman käwisi samoin”, selitti emäntä.

”Oli warsin hywä, kun osaannuitte meidän mökiimme – siellä ulkona ei olisi nyt mikään hauska olla”, sanoi isäntä.

”Tunnen suurta tyytywäisyyttä ja kiitolisuutta, kun niin on käynyt. Hewonenkaan ei olisi kauwan enää jaksanut ja itsellänikin oli tosi edessä”, sanoin wastaukseksi. (EH 9, ”Sowittaja”, 18.)

Elämän havainnoissa mies taistelee lunta vastaan. Perheenisä yrittää rakentaa tiiviimpää taloa, mies kulkee hevosen kanssa lumimyrskyssä, mies auttaa tuiskun kourissa kamppailevia ja siihen jopa kuolevia naisia turvaan. Myös kertoja kulkee ja kamppailee lumessa. Naisen taistelu on eleettömämpää, selviytymistä tuiskun keskellä. Naisen tehtävä *Elämän havainnoissa* on tukea ja kannustaa miestä, keskellä arjen köyhyyttä yrittää suojella perhettä, ei lähteä ulospäin avarammille taistelukentille. Silti poikkeuksiakin löytyy. ”Kauppias mummo”, ”Sowittaja” ja ”Kontti-Anna” kertovat kaikki vahvoista, päättäväisistä naisista, jotka valitsevat

hyvän asian takia lähteä yksin vastustamaan luonnonvoimia. Vaikka he selviävät monta kertaa kamppailusta voittajina, lopulta lumi ja kylmyys voittavat ja naiset kuolevat yksin lumihankeen.

Elämän havainnoitten maisema ja sää on runebergiläisestä perinteestä (vrt. Tiitta 2006, 57) poiketen enemmän talvinen ja maanpinnan tasolta kuvattu kuin kesäinen korkealta alas katsova panoraamakuva. *Elämän havainnoitten* maisema useasti kehystää vähäväkisten sitkeää taistelua epäoikeudenmukaisuutta, nälkää tai hallaa vastaan. Matkalla oleva kertoja on samalla tasolla kuvattaviensa kanssa, ei kaukaa katseleva, etäinen havainnoija.

Maria Suutala (1986, 239-240) kiinnittää Runebergin kirjallisessa tuotannossa huomiota karhun kaatamisen kuvaukseen, siihen kuinka raivokasta vihaa karhua kohtaan tunnettiin. *Elämän havainnoissakin* karhu on ihmisiä ja karjaa hätyyttelevä peto, jonka surmaaja on sankari. Topeliuksen viljelemä eläinsuojelullinen asenne (Suutala 1986, 244) näkyy *Elämän havainnoissa* hevosen hyvänä huomioimisena. Hevonen on kertojan ja hänen kohtaamiensa ihmisten aarre, tuki, kanssakamppailija, työtoveri. Toisin kuin Topeliuksen kasvattavissa tarinoissa *Elämän havainnoissa* lemmikkieläimiä ei näy köyhien eikä rikkaidenkaan taloissa. Hevonen on se kallisarvoinen eläin.

Kun ulkona oli niin ankara myrsky ja lumen tulo, niin kowin tunnoton olisi se ihminen ollut, joka olisis saattanut hewosensa jättää suojatta myrskyn käsiin; pyysin siis talon wäeltäs saisinko hakata mainitun kömmänän owen reijän isommaksi, että hewoseni siitä sisään pääsisi. Se luvattiinkin tehdä ja kirwes annettiin minulle sitä warten. Kun olin pari hirttä saanut owen reijän päältä hakatuksi poikki, niin hewonen ja reki mahtuiwat sisälle. Nyt toimitin hewoselleni wielä ruokaa ja juomaa yöksi eteen, ja sillä kerralla oli näin elämän surut poistetut ja minä pääsin taas tupaan, tutustumaan perheen kanssa. (EH 1, ”Uudistalo”, 5.)

Kansanvalistukselle sanomalehdet olivat tärkeä väylä hyödyllisten opetusten välittämiseen rahvaalle. Siksi niiden aseman turvaaminen oli tärkeää eli teiden, rautateiden ja yleensä liikkumisen mahdollistaminen. Postinjakelu tuotti omalta

osaltaan ongelmia, joihin Päivärinta puuttui julkisissa puheissaan. Tekniikka ja uudet asiat ovat hyviä keinoja, jos niillä autetaan valistuksen asiaa.

Minä olen siksi kauan elänyt ja nähnyt monenlaisia postioloja, että tiedän omasta kokemuksestani, kuinka masentavasti huono postinkulku vaikuttaa kaikkiin sivistysrienteihin. Oli aika, jolloin meidän pitäjäläisille lähin postiasema oli Raahessa, jonne tulee kymmenen peninkulmaa. - - . Sittenmin kun tuli rautatie valmiiksi ja saimme postin joka päivä, oltiin ja olemme kuin kolmannessa taivaassa ja sanomalehtien lukumäärä ynnä kirjallisuuden tilaus on kasvanut erittäin suuressa määrässä. (Valtiopäivät 1888b, 900.)

Matkustaminen on periaatteessa hyvä asia, avartavaa. Teiden ja rautateiden merkitys liikkumiselle oli murtautumassa esiin aivan uudella tavalla teollistumisen myötä. Aiemmin suurin osa matkoista tehtiin jalan, hevosella tai veneellä ja liikkumisen syy oli käytännönläheinen ja rajoittui lähipiiriin. (Varpio 1997, 14.) *Elämän havainnoissa* kertoja itse on alati matkoilla sydänmailla ja kylissä, joissa hän tapaa havainnoitaviaan. Matkallaolo on talonpoikaisessa yhteisössä muusta työstä vapaata aikaa. Kertoja voi silloin pohtia yhteiskunnallisia asioita, rupertella tai olla hiljaa. Hän toki mielellään yöpyy matkan varrella taloissa ja tutustuu asukkaiden ”sisällisiin ihmisiin”. (Mehtonen 1999, 102-104.) Kertomuksissa muiden harjaantumaton mieltä voi toki matkustaminen ylpistyttääkin, ei kuitenkaan kertojan.

Hän oli kerran käynyt Jyväskylän kaupungissakin ja siitä oli hän jotenkin ylpeä, sillä kun hän kertoi noita matkahavainnoitansa, alkoi hän tawallisesti kertomuksensa näillä sanoilla: "Kun minä etelässä käwin". (EH 9, ”Paljon uutta”, 41.)

Tapio Turpeinen (1996, 154–155) kuvaa, kuinka *Elämän havainnoissa* kaupunki on paikka, jossa maaseutuyhteisöstä lähtenyt ei kestä ulkoista painetta vaan sortuu ulkopuolisen pahan houkutteluihin. Hänen mahdollisuutensa eheytyä on palata takaisin agraariin kyläyhteisöön. ”Silloin kun kansallisesti herännyt ja kirjaviisastunut talonpoika pysyy kotikylällään, pysyvät myös uhkakuvat poissa”, kirjoittaa Turpeinen (1996, 154).

Elämän havainnoitten kertoja arvostaa viljelymaan lisäämistä koskemattomasta luonnosta ja on aina aulis antamaan neuvoja ojituksesta, viljelyheinästä tai hallan torjunnasta. On kuitenkin paras olla rakentamatta liian komeita tai kaupunkimaisia rakennuksia maaseudulle, siitä on vain huonot seuraukset. Kulissien takana ei olekaan mitään käyttökelpoista.

Pian oli rantapytingin katollakin kolme komeaa tornia - walhetornia. [- -].
(EH 10, ”Pöyhkeä isäntä”, 15.)

Päivärinnan *Elämän havainnoissa* matkustetaan jalan ja hevosella Pohjois-Pohjanmaan tuulisilla merenrannoilla, tietömillä metsätaipaleilla ja koskissa. Uuden ajan murros näkyy rautateiden rakentamisena ja valtamerilaivoina. Maaseutu rakennuksineen ja viljeltyine peltoineen luo yksilölle turvaverkon, jonka suojissa on hyvä yrittää kehittää kansakouluja ja kirjastoja. Lähteminen yksin tuntemattomaan kaupunkiin häkellyttää ja saattaa tekemään typeryyksiä viinan ja rahapelien parissa. *Elämän havainnoitten* sankarin paikka on omassa kodissa perheensä ja viljelysten keskellä.

4.2 Suhde yhteiskuntaan ja historiaan

Päivärinta uskoi sanan ja esimerkin voimaan. Hän halusi niin sanomalehtikirjoituksissaan kuin valtiopäivilläkin talonpoikaissäädyn kokoontumisissa jakaa oppimaansa. Erityisesti hän arvosti omakielisen kirjallisuuden merkitystä yhteiskunnallisena kasvattajana.

Kuitenkin on historia todistanut että kirjallisuudessa on suuri kansan voima. Kansa, jolla ei ole kirjallisuutta ja joka ei ole siitä mitään voimaa itselleen imenyt, on aina sortunut väkevämmän alle. Minun mielestäni puhdas ja siveellinen kaunokirjallisuus suuresti vaikuttaa nousevaan nuorisoon. Monta jaloa herätystä se synnyttää, monta huonoa retkeä estää.

Jos nouseva nuoriso saa siveellistä kaunokirjallisuutta käsiinsä, silloin heidän sielunsa jalostuu, silloin intohimot haihtuvat, henki saa uutta valoa. (Valtiopäivät 1891b, 984.)

Päivärinta otti kantaa jo aiemmilla valtiopäivillä kirjallisuuden merkitykseen ja kirjailijan tehtävään ja puolusti itseään arvostelijoita vastaan.

Kirjailijan työ on armotta ottaa esille kaikki näkökohdat; hänen tulee iskeä kiinni varjopuoliin ja pintapuolisiin kohtiin ja sääliittä paljastaa, mitä on paljastettava ja mitä olisi parannettavissa, samalla kun hän koettaa kaikin tavoin saada totuutta ilmi. Ja lienehän ollut niin, että minunkin heikkoja kyhäyksiäni on pidetty pistelevinäkin, vaikka en niitä suinkaan ole sellaisiksi tarkoittanut, ja erittäinkin olen eräästä pikkukertomuksesta nimeltä " Puutteen Matti" saanut muutamalta taholta useita kertoja muistutuksia. (Valtiopäivät 1888b, 686-688.)

Kirjailijan tehtävä näyttäytyy Päivärinnan *Elämän havainnoitten* -teksteissä vastuullisena yhteiskunnallisena palvelutehtävänä. Kirjailijalla on koeteltu, kirkas sanoma, jonka hän yksilön ja yhteisön rakennukseksi tuo esille. Kunnioitus painettua, omakielistä kirjallisuutta kohtaan huokuu teksteistä. Kirjailijan teksteillä halutaan olevan suuri vaikutusvalta lukijaan, ainakin *Elämän havainnoitten* kertoja kannustaa lukijaa ottamaan opikseen lukemastaan ja elämään kirjoitusten mukaisesti.

Sinun tähtesihän hän eli ja kärsei, saattaisitko sinä sitten katsoa ylönsä niitä elämän ohjeita, joita hän on sinulle syvyydestä julki tuonut? Lue niitä, lue tarkasti, ota waari joka lauseesta ja sanasta, sillä niissä on elämäntotuuksia, jotka eiwät koskaan haihdu; muuta ei hän enää sinulta waadikaan. Lue ajattelemisella, silloin sinä löydät niistä lohdutusta murheessasi, voimaa seisomaan wastoinkäymisissäsi ja vielä enemmän: sinä tulet tuntemaan ja tietämään, että sinulla on isänmaa, jota sinunkin tulee rakastaa - lähinnä Jumalaa - ylitse kaikkea - samalla rakkaudella, jolla kirjailija on sinua rakastanut! (EH 5, "Kirjailija", 19-20.)

Elämän havainnoitten kertoja on säännönmukaisesti vähäväkisten ja heikompiosaisten puolella. Hän asettuu lämpimän myötätuntoisesti kuvaamaan

elämän ankaruutta, taistelua toimeentulosta ja jokapäiväisestä leivästä sekä säätyjen välistä eriarvoisuutta, mutta ei katkeraan tai poliittiseen muutokseen yllyttävään sävyyn. Epäoikeudenmukaisuus ja yhteiskunnallinen muutostarve kerrotaan henkilöhahmojen kautta koskettavasti, poliittisia kannanottoja ei teksteissä kuitenkaan ole. Kertoja korostaa kirjailijan osaa rinnallakulkijana ja oikeudenmukaisuuden puolustajana.

Jos minun pitäisi välttämättömästi olla warsinainen kirjailija, niin kirjoittaisin silloin unhotettujen, ylenkatsottujen historiaa, sillä kyllähän maailma aina isoisista huolen pitää. (EH 6, ”Rakkauden suurin uhri”, 6.)

Kansalaisen oli hyvä osata hieman kaikkea kuten kertoja kannustaa. Lääkintätaidot, viljelyheinä, soitten ojitus, sanomalehden luku, kirjasto, fysiikka, kemia, luonnontiede, maantiede olivat mahdollisia kiinnostuksen kohteita opinhaluiselle talonpojalle. Päivärinta toteutti esittelemäänsä vaikuttajayksilön mallia omassa elämässään ja jakoi oppimaansa eteenpäin niin sanomalehtikirjoituksissa kuin valtiopäiväpuheissaankin. Koulu oli hänelle rakas aihe. Ehdotusta palkollisten pakkosäästämisestä hän ei hyväksy, mutta kouluun lapset olisi syytä laittaa vaikka pakolla.

"Ei väkisin vävyksi saada, ylen mielin ystäväksi." Tuskinpa ihmisellä onkaan mitään kalliimpaa tunnetta, olkoonpa hän mistä luokasta, mistä arvosta, mistä säädystä tahansa, kuin vapaus. Palkollinen kovalla vuoden työllä ansaitsee rahansa ja jos hän palkkioksi vielä saa sen tunteen, ettei hän saa sitäkään päiväpenninkiä itse hoitaa, kuinka kovalta se tuntuneekaan mielestä. Olisihan se onnen kolahdus, kun saataisiin kansa rikkaaksi yhtäkkiä jollain lainsäädöksellä. - - . Paljon parempi on, että laitetaan kouluja, hankitaan valoa kansalle. Kyllä "häätä käskee härjän juosta, pakko paimenen paeta"; ja säästää osaa, joka osaa ja tuhlata osaa, joka osaa, sille ei lainsäädöksellä mitään voida. (Valtiopäivät 1891a, 99.)

Elämän havainnoitten teksteissä henkilöt havahtuvat itse siihen, että kun talonpoika on saanut riittävästi tietoa ja sisäistänyt oppimansa tärkeyden, hän on

velvollinen viemään oppimaansa eteenpäin. Kenties tässä oli motiivi myös Päivärinnan omalle kirjoittamiselle?

Kun he itsekin oliivat lukemisensa kautta saaneet jo vähän valoa ja sen kautta kohonneet ymmärryksessä edelle monta muuta kansalaista, mietti Heikki miettimistään, kuinka hän saisi lewitetyksi valoa kansalaisiinsa ja etenkin omaan kyläänsä. Heidän kylässä warsinkin huomasi hän wallitsewan suuren pimeyden. Ei yhtään sanomalehteä tullut koko suureen kylään, eikä yhtään nidettä muuta kirjallisuutta ollut kuin wirsikirja ja katkismus, paitsi ne mitä Kerolaisilla itsellään oli. Tästä oli seurauksena, että kaikenlaiset ennakkoluulot, taikauskoisuus, juoppous, epärehellisyys, oikeuksiensa ja welwollisuuksiensa tuntemattomuus wallitsi kaikkien kesken. (EH 9, ”Keron Heikki”, 70.)

Yhteiskunnallinen kehitys ilman vastuullisesti käyttäytyviä, oppia saaneita kansalaisia on ilman kansanvalistuksen etenemistä vaarassa tuhota niin yksilön kuin yhteisön. *Elämän havainnoissa* suhtaudutaan äärimmäisen vakavasti yksilön vastuuseen yhteisön rakentajana. Paha rehoittaa, jos hyvät oppineet eivät avaa suutaan.

Raaka tietämättömyys ja wäkiwalta, rikkauden warjossa, ohjasi nurinpuolin asioita, wieläpä wallan tärkeitäkin, eikä järjellisellä puheella ollut mitään sijaa. (EH 9, ”Keron Heikki”, 71.)

Päivärinta oli edistyksellinen puolustaessaan naisen oikeutta koulunkäyntiin ja oppimiseen. Valtiopäivillä hän useaan kertaan vakuutti naisen kvyvykkyyttä opiskella.

Ainoastaan sen johdosta, että on sanottu naisen olevan niin heikkohermoisen, että hän uupuu poikain rinnalla samalla koulunpenkillä istuen ja samaa läksyä lukien, pyydän lausua vielä muutaman sanan. Onhan nähty ja todistettu, että naisilla on monasti monta kertaa kestävämmät sielun ja ruumiin voimat kuin miehellä. - - . Kuinka niiden naisten on laita, jotka kapalosta saakka sokerimarjoilla syötetään, lellitetään ja tuuditetaan, sitä en tiedä, mutta joka on saanut työttellään kasvatuksen ja jota on opetettu kestävänsä tämän maailman vaivoja, niin sillä kyllä on voimaa ja ymmärrystä, sen täytyy tunnustaa. (Valtiopäivät 1888c, 1584.)

Velvollisuutensa täyttävät kansalaiset ovat henkisesti aikuisia, viisaita, kypsä, sopuisia ja taitavia, vapaita vallitsevista mielipiteistä. *Elämän havainnoitten* ihmiskuvaus on ongelmallinen liiallisessa mustavalkoisuudessaan, vaikka hyvilläänkin ihmisillä on vajavaisuutensa. Psykkistä kasvuprosessia ei kuvata paljoakaan, muutos toki todetaan, vaikkei kuvailla. Keskenkäisiä tai vaillinaisia vielä prosessissa olevia on an harvoin kertomuksissa. Rautatietyömaalla kohdatut murheelliset henkilöt ovat harvoja tällaisia keskenkäisiä henkilöitä, heidän tarinansa jää auki. Kertomuksessa heillä niin kuin usein *Havainnoitten* tarinoissa alkoholi on elämää tuhoavana tekijänä. Alkoholin merkitys on kautta *Elämän havainnoita* -tarinoissa näkyvä ja liikkakäytöstä seuraa kuolemaa, väkivaltaa ja taloudellinen kurjistuminen. Alkoholi on oman itsen ulkopuolinen tuhoava voima, jonka käytön syitä ei kertomuksissa analysoida, mutta josta eroon pääseminen vaatii hyvä puolison, tahdonvoimaa ja Jumalan apua.

Köyhästä pohjoisesta tulevana Päivärinta puolusti erityisen mielellään julkisissa puheissa oman alueensa kehittämistä kansallistunteeseen vedoten. Rautatietetyömaa olisi seudulle suuri työllistäjä, mikäli valtio rakentaisi radan.

Silloin käsitettiin vaan, että se on joka paikassa yksiä ihmisiä, yhtä Suomalaista kansaa, ja ettei ainoastaan tule katsoa niin kutsuttuja onnellisimpia seutuja, mutta auttaa myös Pohjanmaatakin. - - Oulu on ollut Pohjois-Suomelle melkein sama, kuin Etelä-Suomelle Helsinki: Oulu on sen kauppapaikka ja liikkeen keskus, niin ettei rautatien jatkuminen sinne ole mikään vähäpätöinen asia. (Valtiopäivät 1882, 836-837.)

Työllisyystöillä oli surkea kääntöpuolensa, jota Päivärinta pohti myös *Elämän havainnoissa*. ”Rauta-waimoja” -kertomuksessa kuullaan sekä miestäns etsimään lähteneen vaimon että morsiusparin tarina. Avioparin hyvän yhteiselämän alun jälkeen mies alkaa juoda, pieksää vaimoan, myy torpan ja lähtee pohjoiseen ratatyömaalle. Vaimo ja lapset jäävät rahatta toisten nurkkiin asumaan. Vaimo käy etsimässä miestäns vuosien jälkeen ratatyömailta ja lopulta löytää tämän toisen naisen luota. Viinapäissään mies pieksää jälleen naisen, pakenee kauemmaksi

pohjoiseen ja jättää molemmat naiset selviämään omillaan. Ensimmäinen vaimo saa lyömisestä kaatumataudin ja tyytyy palaamaan murheellisena kotiinsa avonaisessa junanvaunussa sateessa istuen, toisen vaimon kohtalo jää myös auki. Morsiuspari puolestaan matkaa kaupunkiin ostamaan häätjuhliinsa tarvikkeita, mutta palatessa mies on humalassa ja kiukustuneena särkee ostetut tavarat, purkaa kihlauksensa ja tappelee paikallaolijoiden kanssa. Kertoja toteaa synkästi lopuksi:

Juna lähti nyt ja sinne he jäivät. Olin kuullut sanottavan, että seppä on siiwo mies ja ett'ei hän ole koskaan ennen ollut juowuksissa. Silloin nousi mieleeni kysymys: oliko tuo pelkkä sattumus, wai alku elämän leikkiin? – Kenties... Olen sitten jäljestä päin kuullut, että he kuitenkin wiettiwät häänsä; ja sen johdosta soisin monin kerroin, että se tapaus olisikin ollut sattumus waan. (EH 8, Rauta-waimoja, 31.)

Päivärinta kannatti raittiutta ja valtiopäivilläkin puolusti anniskelurajoituksia. Raittiutta tai pikemminkin sen puuttumista Päivärinta kommentoi:

Täällä on kyllä puhuttu paljon anniskeluyhtiöiden sivistyttävästä voimasta, mutta en tiedä, olisiko se niin sivistyttävä, ettei niiltäkin uskaltaisi kieltää oikeutta pitää pyhäpäivinä anniskelukauppaa. [- -] en luulisi ensinkään haittaavan, vaikka laissa suoraan olisi kielletty pyhäpäivinä myömästä väkeviä juomia. (Valtiopäivät 1885b, 1061.)

Samaa ohjelmaa kuin valtiopäiväpuheissaan Päivärinta toteutti kaunokirjallisessa tuotannossaan.

Runebergille köyhyys on luonnonmukainen olotila, jossa ulkonaiseen niukkuuteen kätkeytyy kuitenkin sisäistä rikkautta (Huhtala 1981, 35). Päivärinta jatkaa tätä kuvauksen linjaa, mutta poikkeaa Topeliuksen valitsemasta syrjäisyyden, pienuuden ja köyhyyden ihailusta kuvaamalla vähäosaisten arjen ankaruutta ja selviytymistaistelua realistisesti (Huhtala 1981, 36).

Kansaa kasvatetaan opettamalla, elinolosuhteiden muutos tapahtuu rauhallisesti vailla väkivaltaa valistuksen vaikutuksesta. Oppia saavat tilattomat ja

talonpoikaissäätö eivät ole uhka yhteiskuntarauhalle. Kaikilla olisi Päivärinnan mukaan oltava mahdollisuus opiskeluun ja sitä kautta kohtuulliseen etenemiseen yhteiskunnassa, ainakin valtion ja kunnan virkoihin.

Valtion raha-asioissa Päivärinta oli tiukka. Hän ei halunnut virkamiehille ylimääräisiä etuja, vaikka näin itsekin olisi päässyt nauttimaan rahasta.

Historia ja yleiskatsaus maamme asutukseen ja kehitykseen osoittavat, että ellei olisi ollut maanmuokkaajia ja perkaajia, meillä ei olisi virkamiehiä eikä kansalaisia. Jos olisi kysymys siitä, että hyvälle kuokkamiehelle maksettaisiin pensiooni, niin se olisi toista. Tilastotiedot osoittavat, että meidän maassa ovat virkamiehet kaikkein parhaiten palkatut. Kyllä se on totta, että minäkin olen pikkuinen virkamies ja kappamies, mutta en minä tahdo mitään pensioonia. Minä koetan elää sen mukaan kun voin. Näin ollen minä en voi luopua entisestä mielipiteestäni enkä ruveta virkamiehille palkkoja koroittamaan. Viiden se on vaivainen vajaa, mutta ei kukaan tiedä kyntömiehen hellettä ja mitä hän kärsii; vaan hänelle ei koskaan makseta eläkkeitä. (Valtiopäivät 1891c, 1632-1633.)

Elämän havainnoissa Päivärinta ei ole erityisen vahvasti säätykierron puolustaja, muutoksen on parempi tapahtua oman säädyn sisällä yhteiskuntaa rakentavasti.

Ukko muka muistelee usein minua, ja pitää heillä käyntiäni Jumalan sallimana! Samaa mieltä on muka Matti itsekin. Hän on nainut ja hänellä on kolme lasta. Vuosi takaperin walitsivat kuntalaisensa hänen kunnallislautakunnan esimieheksi, jota wirkaa hän on sitte hoitanut, ja, jonka asioilla hän nytkin on. Kun hän on itsekin lukemisen kautta saanut niin paljon hyötyä, niin on hän toimittanut muillekin lukemista siten, että on perustanut kuntaansa lainakirjaston. (EH1, ”Halla-aamuna”, 38.)

Säätyjen välisissä suhteissa ollaan samalla varovaisella linjalla. Avioliitot säätyjen välillä ovat hieman epävarmoja onnistumaan, oma sääty on turvallisin. Parhaiten kertomuksissa toisiaan ymmärtävät henkisesti samalla aaltopituudella olevat vaikkakin varallisuudeltaan eritasoiset ihmiset, jotka tulevat samantyyppisestä kasvuympäristöstä. Vaikka säätyjen ylikin avioidutaan ja eletään tyytyväisinä,

paras onnistumisen mahdollisuus on talonpoikaisella liitolla. Talonpoikaissäätöyn voidaan onnistuneesti tulla maalaisrahvaan joukosta ts. alemppaa.

Heti häiden jälkeen rupesi Maiju taloudellisiin toimiin käsiksi ja tuo kävi häneltä laatuun niin tunnollisesti, että olisi luullut hänen hoitaneen isoa taloutta vuosikymmeniä. [- -]. Maiju oli iloinen ja hilpeä luonnoltansa, ei hän nyrkähtänyt pienistä wastoinkäymisistä, eikä ruwennut niitä paittoamaan, niin kuin monikin tekee, waan antoi niiden olla ja mennä menojaansa, niin kuin ei olisi mitään tapahtunut.[- -]. Hän oli yhtä lempeä, yhtä ystävällinen kaikille ihmisille, niin köyhille kuin rikkaillekin, [- -] sillä hänpä tuon tarkoin tiesi minkälainen on köyhänä olla, kun oli itsekin kaswanut köyhydessä. Hän rakasti Jaakkoansa [- -]. (EH 1, ”Mökin Maiju”, 54-55.)

Kertomusten köyhät eivät ole katkeria, kyynisiä, vihaisia tai turhautuneita vaan edelleen runebergiläisittäin uljaita taistelijoita, jotka hieman mutisten saattavat kyllä todeta vallitsevat epäkohdat, mutta sitten vain yrittävät selvitä niiden keskellä. Mitään aggressiota tai vallankumousaatteita, maanomistusolojen uudistamista tai sosiaalipoliittisia toiveita he eivät esitä

He tekivät usein tarkkoja ja asiaan kuuluvia kysymyksiä puheemme ajalla, eiwätkä näkyneet olewan ollenkaan semmoisia ihmisiä, jotka olisivat sokeassa omassarakkauudessaan heti häpeemättömästi walheeksi ajaneet asiat, jos heille jotakin semmoistakin puhui, jota he eiwät ennen olleet kuulleet ja käsittäneet - ei, waan he näkyiwät todella koettawan käsittää asiain todellista laitaa. Selwästi huomasin, ett’ei itse ukko eiwätkä hänen wanhimmat poikansaakaan olleet lukemisen kautta saaneet minkäänlaista oppia; nuoremassa pojassa, Matissa, oli wasta lukuhalu puhjennut tositärkeeksi. Mutta kaikissa muissakin oli silminnähtävästi kaipaawa henki, joka haki tyydykettä. (EH 1, ”Halla-aamuna”, 29.)

Elämän havainnoissa into oppimiseen auttaa oman säädyn mukaisessa elämässä. Päivärinta arvostaa talonpoikaista säätöä ja on epäluuloinen porvaristoa ja papistoa kohtaan. Juopottelevat ja ylimieliset virkamiehet Rommander ja Longman saavat Keron Heikinkin tuhahtamaan: ”Wai siinäkö teidän siwistyksenne on, kun olette nimenne jälkipäätteeseen pistäneet latinaa?” (EH 9, ”Keron Heikki”, 118.)

Elämän havainnoissa katsellaan lähihistorian kautta oman maan kehitystä, kertomukset voivat olla takaumia tyyliin ”noin 30 vuotta takaperin”. Kertomuksista kaksi on historiallisia kertomuksia. ”Pentti ja Inka” kertoo 1700-luvun Ruotsin ja Venäjän rajakahakoista kenties iso- tai pikkuvihan aikaan. ”Olkos-Kaisa” puolestaan sijoittuu Suomen sodan aikaan. Sodissa on vielä kunniallisuutta ja sääntöjä, vaikka kummassakin tarinassa toki tapetaan ihmisiä. Päähenkilöt pelastuvat kiperistä paikoista vihollisen käsistä ja elävät pitkän ja antoisan elämän yhteisöään auttaen ja hyödyttäen..

Rantasen hahmottelemassa topeliaanisessa patrioottisen aution maan diskurssissa isänmaa on kaikki kaikessa. Käsitys perustellaan vetoamalla kristillisyyteen: Jumala on antanut maan lahjaksi ja sitä on hoidettava yhdessä, rivistä lipsujia ei sallita. (1997, 204-207.) Päivärinta on lähes samoilla linjoilla *Elämän havainnoissa*. Vaikka muut maat voivat antaa myös työmahdollisuuksia, kaukokaipua ei ole, oma maa ja maakunta ovat hyvät. Vain rahahuolet pakottavat matkustamaan.

”Miksikä lähdette pois synnyinmaastanne, tuttavain ja ystävain parista, pois maille wierahille, teille tietämättömille, jossa ei ole ken vesilusikan ojentaisi. Se on sitäkin kummallisempi mielestäni, kun olette perheellinen talon mies, sanoi kirkkoherra.

”Koe nyt unhoittaa surusi ja ikäväsi, kyllä Jumala meidät vielä yhteen auttaa. Minä en ole siellä kauwan; heti kun saan niin paljon ansaituksi, että saamme welkamme maksetuksi, tulen pois. Kaikki mitä woin kokoon saada, lähetän sinulle ja sinä makset sitten täällä welkoja”, koki Matti lohdutella waimoansa, jolle lähestyvä eronhetki tuntui sangen karvaalta. (EH 10, ”Matkustaja”, 89, 102.)

Muita maita on, vaikka niissä ei liikutakaan.

Tuon metsikön hawaitsemisen luulen olleen saman minulle, kuin Saharan erämaan aawoilla hietikoilla matkustawaisille karawaneille on kaukaa hawaittu kosteikko.(EH 1, ”Uudistalo”, 4.)

Kielitaito on etuoikeus ja arvo, esim. Fabian-ruotiukko puhuu ranskaa, saksaa ja englantia, joista hän saattaa rahasta antaa puhenäytteen saadakseen rahaa viinan ostoon.

Altti Pikkarainen on analysoinut Päivärinnan tekstien perusteella hänen käsitystään fennomaniasta. Päivärinta osoittautuu Snellmanin oppilaaksi, kansanomaisen fennomanian julistajaksi. Hänelle oli tärkeää omakielisten sanomalehtien ja kirjallisuuden saatavuus, maatalouden kehittäminen, kansakoulu- ja kirjastoasian edistäminen, tasa-arvo rahvaan ja säätyläisten välillä ja naisten oikeuksien parantaminen. Kielikysymys oli hänelle kaikkein tärkein, se oli sekä oikeudenmukaisuus- että virkakielikysymys. Kaikkea tätä hän halusi pitää esillä niin puheissaan kuin kirjoituksissaan. (Pikkarainen 1994, 127-129.)

Kansallinen ajattelu on keskeisin *Elämän havainnoita* –sarjan maailmankuvaa jäsentävä periaate, ydin, kaikkein tärkein. Kaiken, mitä Päivärinta aiheenvalinnoilla, henkilöhahmoilla, kerronnan rakenteella tai juonen muodostuksella tekee, on syytä palvella suomenmielisyyttä ja nuorta, sivistyvää talonpoikaisvaikuttajaa.

5. KOHTI VALISTUNUTTA KANSALAISTA

Tässä luvussa tutkin, millainen ihmiskuva *Elämän havainnoissa* nousee esiin. Pitäydyn kolmeen näkökulmaan: millainen miehen ja naisen rooli kertomuksissa on, miten ikäkausista kuvataan ja miten erilaisuuteen suhtaudutaan.

Rimmon-Kenan (1999, 54-56) pohtii eri tutkijoiden tapaa luokitella henkilöahmoja. Hän esittää Joseph Ewanin mallin, jossa hahmot sijoitetaan kolmelle akselille, jotka ovat kompleksisuus, kehittyvyys ja sisäisen elämän kuvaus. Kompleksisuuden akselin alkupäässä ovat allegoriset henkilöahmot, karikatyyrit ja tyypit. Allegoristen henkilöahmojen erisnimi ilmentää luonteenpiirrettä, jolle henkilöahmo rakentuu (Saituus, Viha). Karikatyyrissä jokin henkilöahmon piirre on ylikorostettu ja muita näkyvämpi. Tyypistä voidaan puhua silloin, kun silmiinpistävä piirre edustaa ihmisryhmää eikä vain yksilöllistä ominaisuutta. Akselin toisessa päässä Ewanilla on kompleksiset henkilöahmot. Akselin ääripäiden välille voi sijoittua hyvin eriasteisia henkilöahmoja.

Allegoriset henkilöahmot, karikatyyrit ja tyypit voidaan sijoittaa myös kehittyvyyden akselin alkupäähän. He ovat staattisia, mutta eivät välttämättä vain yhden luonteenpiirteen henkilöitä. Toisessa päässä ovat täyteläisesti kehittyvät hahmot, joiden kehitys joko kuvataan kokonaan tai siihen vain vihjataan. Kolmannelle, sisäisen elämän kehityksen akselille, voidaan sijoittaa hahmot, joiden tietoisuuden tekijä kuvaa sisältä päin. Akselin toisessa päässä ovat hahmot, jotka kuvataan vain ulkoapäin, mutta tietoisuus jää läpinäkymättömäksi. (Rimmon- Kenan 1999, 55-56.)

J.V. Snellmanin ajatukset kielestä, kansallisuusaatteesta ja kasvatuksen tärkeydestä näkyvät Päivärinnan kertomuksissa kuten olen edellisessä luvussa osoittanut. Pertti Karkama (1985, 38-41) valottaa *Järkevä rakkaus* teoksessaan Snellmanin käsityksiä rakkaudesta, perheestä ja avioliitosta. Avioliitto perustuu järkeen ja tunteeseen ja pitää yllä valtion hyvinvointia. Naisen paikka on kotona

ja naiseus toteutuu suhteessa mieheen, naisen tosi olemus on tavoitella miehen suosiota (Karkama 1985, 98-99). Tutkin, näkyykö tämä ajattelu Päivärinnan kerronnassa *Elämän havainnoitten* ihmiskuvassa.

Elämän havainnoita -sarjan kertomuksissa ihmisen sisäinen kasvu, oivallus, havahtuminen on kuvauksen kohteena jo heti ensimmäisestä kertomuksesta lähtien. Vaikutteet tulevat sekä körttiläisyydestä että snellmanilaisesta kasvatusfilosofiasta (Nikki 1991, 34). Kummassakin nähdään ihminen mahdollisuutena, enemmän kuin ulkonaisten havaintojen summana. Kertoja muistuttaa lukijaa arvioimaan oikein lähimmäisensä ja nostaa sisäisen kehityksen korkeimmaksi arvoksi.

Toinen ihminen ei saa toisen tilasta tietoa ulkonaisella näkemisellä, tarvitaan katsoa syvemmälle, aina sydämeen asti, ennenkun voidaan oikein tutustua toistensa kanssa.(EH 5, ”Wäärä mammona”, 79.)

Ja vaikka hän oli ulkonaisesti sokea, oli hänen sisällinen ihmisensä kirkkaampi kuin monen näkewän. (EH 8, ”Sokea”, 48.)

Päivärinnan körttiläisyys on lempeäköö ”sisällisen ihmisen” muutoksen kuvausta, topeliaaninen kaitselmusaate kulkee yhdessä parannukseen havahtumisen ja uusissa elämänvalinnoissa pysymisen kilvoittelun kanssa. Kasvatus on uskonnollisen heräämisen uskollinen seuralainen, kertomuksien ihmistä voidaan opettaa hyvään ja arvokkaaseen, kun hänen ”sisällinen ihmisensä” tahtoo sitoutua oppimiseen.

Reetukin perehtyi niin lukemiseen, ett’ei hän woinut enään lukematta olla, ja ennen pitkää woitiin täydellä syyllä sanoa, että hän on seudun siwistynein talonpoikainen nainen, sillä nyt ei hän enään lukenut welwollisuudesta, waan omasta halustansa hyödykseen, josta pian seurasi se, että hän woi seurata aikaansa.(EH 8, ”Sokea”, 42-43.)

Päivärinnan ihmiset ovat usein tyyppejä, selkeästi hyviä tai pahoja. Muutos on

ainoa todella arvokas asia niin miehen kuin naisenkin elämässä. Oppivan talonpojan tyyppi sijoittuu Ewanin akseleilla kompleksisuuden alkupäähän, mutta kohtuullisen paljon kehittyväksi ja melko paljon sisältäpäin kuvattavaksi. Päivärinta ei runebergiläisittäin ihannoi oppimatonta kansaa, vaan ainoastaan muutokseen suostuminen ja uusissa ominaisuuksissa kasvaminen tekee kuvattavasta arvokkaan, kuuluipa hän mihin säätyyn tahansa.

"Minä huomaan, että teillä on rehellinen luonne, mutta että puute, kärsimykset ja wiettelykset owat saattaneet teidät harhateille. [- -].", sanoi Heikki.

Tämän jälkeen syleiliwät nämä kaksi rikoksellista toisiansa. Se ei ollut mikään ulkokullattu syleleminen, sillä se tapahtui kummankin tunteen pakosta ja kumpikin heistä tunsu sydämessään halua ruweta elämään uutta, parempaa ja laittamatonta elämää. (EH 9, "Keron Heikki", 125.)

Kertomuksissa muutoksen todellisuutta kuvastaa usein ulkoisesti raittius ja korttipeleistä pidättäytyminen. Raittiusaatteella oli suuri merkitys koko kansalaisyhteiskunnan moraalisen selkärangan muotoutumisessa. Kun haluttiin päästä juoppous-köyhyys-synti –akselilta johonkin uuteen ajattelumalliin, ahkeruus-säästäväisyys-raittius suodattuivat uusiksi arvoiksi. (Sulkunen ja Alapuro 1987, 152.)

5.1 Mies ja nainen

Elämän havainnoita -kertomuksissa miehillä ja naisilla on selkeät roolit ja mallit. Hyvät miehet ja naiset owat aikaansaavia, ahkeria, hyväsydämisiä ja opinhaluisia. Pahat miehet ja naiset owat kyllä näyttävän näköisiä, mutta luonteeltaan häilyväisiä, riidanhaluisia, ylpeitä ja halveksivat koulunkäyntiä.

Nykyinen Jyväskylän isäntä oli tawallista pitempi, luisewa mies. Hän oli mustanwihakka, pitkämuotoinen ja warustettu jotenkin isolla kyömynokalla; [- -] tiedettiin hänet kowaluontoiseksi ja wähän juonikkaaksi [- -]. Hän oli luonnon alkuperäisessä tilassa, sillä hän ei ollut saanut eikä itse hankkinut itsellensä minkäänlaista henkistä kehitystä ja

sen tähden vihasi hän kaikkea, mikä ei suorastansa tipahtanut kukkaraan, laariin tahi – suuhun. (EH 8, ”Kuihtunut wesa”, 51.)

Agraariyhteisössä työteliäisyys on ollut naisen valtti avioliitomarkkinoilla, nyt uudessa tilanteessa kuvaan astuu myös ulkonainen kauneus. Turvetuvan kaunista Kaarinaa verrataan ”Rakkauden suurin uhri” -kertomuksessa jopa rahvaalle vielä silloin tavoittamattomaan ruusuun tytön ihanuuden vertauskuvana. (Juntunen 2003, 84.)

Elämän havainnoitten nuori mies on kehityskelpoinen, maanviljelyyn ja kovaan työntekoon sitoutunut, samalla opinhaluinen, perheestään ja yhteisöstään huolehtiva. Myös miestä arvioidaan ulkonäön perusteella.

Silloin näin, että mies ei ollut mikään kurja olento, vaan hyvänkokoinen, jänterä ja solakka, säännöllisillä kasvojen juonteilla varustettu. Hänen poskissaan näkyi vielä jälkeä nuoruuden ruusuista, vaikka selvästi näki, että waiwoista waluwa hiki oli kokenut niitä ahkerasti pois huuhtoa. Silloin näin, ettei hänen sydämensäkään ollut tyhjä ontelo, eikä tunnollisuutta wailta, waimonsa miehenä ja lastensa ja perheensä isänä, koska hän – niin kuin ennen olen kertonut – suuteli hellästi sairaan lapsensa otsalta pois ne hikipisarot, jotka tauti oli siihen saattanut – sanalla sanoen: hänessä olisi ollut isäntää vaikka minkälaiseen howiin. (EH 1, ”Uudistalo”, 16.)

Tapahtumat kerrotaan miesten kautta. Kertoja on mies, joka useimmiten jututtaa miehiä. Naisten keskinäistä ystävyyttä ei kuvata. Sanavalmiita, neuvokkaita ja itsenäisesti toimivia naisia on Päivärinnalla muutama, Olkkos-Kaisa ja jo aiemmin mainitut Kontti-Anna ja Kauppiasmummo, mutta useimmiten nainen on miehen tuki Snellmanin mallin mukaisesti.

Elämän havainnoitten miehet ovat kovin tunteellisia, myös kertoja. Uudistalossa vierailevan kertojan silmistä karkaa ”parwi kirkkaita kyyneleitä”, Puutteen Matin tarinan kuultuaan kertojan sydämessä ”liikkui niin kummalliset tunteet”, saadessaan elämänsä raiteilleen Keron Heikki ”kawahti waimonsa kaulaan – ja

kyyneleet herahtivat hänen silmiinsä”. Kun ylioppilas K-aa kuulee Tiina-neidon soittavan pianoa, hän ajattelee "Sydäntä, sydäntä" ja rakastuu palavasti.

Uskollisena kansanvalistajana Päivärinta keskittyy ensisijaisesti kuvaamaan kasvatuksellisesti hyviä ja pahoja tapoja niin miehissä kuin naisissakin. *Elämän havainnoissa* näkyy porvarillisen avioliittokäsityksen esiinmarssi mm. korostamalla kasvattajan ja lapsen suhdetta ja lempeää kasvatusotetta. Vanhempien osa ei kuitenkaan ole helppo hänen kertomuksissaan. Vaikka lapset ”kuuluvat” vanhemmille ja vanhemmilla on oikeus odottaa kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta, *Elämän havainnoitten* kertoja vakavasti muistuttaa kasvattajan suuresta velvollisuudesta antaa hyvä esimerkki ja ohjata lapsi moraalisesti oikeaan suuntaan.

Heidän mieleensä ei koskaan johtunut, että heidän talossaan oli juuri ja alkusyy tuohon tahraan. He eiwät koskaan tulleet ajatelleeksi, että he kenties oliwat liiaksi suuren arwon antaneet wäärälle mammonalle ja että he oliwat tuon ohjelmansa nojalla kosketelleet hellään paikkaan ja samassa wirittäneet paulan, johon jo aikaisin rikkauden surulta raskautettu nuorukainen helposti takertui. (EH 5, ”Wäärä mammona”, 97.)

Joskus lapsi on vanhempansa suurempi ja siten rehellisempi kuten ”Sowittajan” pieni Tiina. Aina tottelevaisen lapsen ja viisaan aikuisen rooli voi kertomuksissa murtua ja muuttua. Kertoja etsii tapahtumien oikeudenmukaisuutta ja totuutta, hän ei painota automaattista 10 käskyn noudattamista, vaan henkistä suoraselkäisyyttä. Vanhemmat ovat lapselle toki myös turvan lähde ja neuvojen uhmaamista harkitaan tarkkaan.

Jaakko oli ensikerran eläessään wastustanut isänsä tahtoa. (EH 1, ”Mökin Maiju”, 47.)

Parisuhteissa ei kuvata erotiikkaa tai keskinäistä huumoria, toki ihastutaan, surraan sydänsuruja, rakastutaan ja vietetään perhe-elämää. Avioliitto kuuluu elämään, mutta ei snellmanilaisittain vain järjen ja yhteiskuntajärjestyksen takia,

vaan myös kumppanuuden, tasavertaisuuden ja säädyt ylittävän rakkauden takia. Suhteet samansäätyisten kanssa ovat kertomuksissa hyvä asia, elämän luonnollinen kulku. Samanlaisessa ympäristössä kasvaneet ymmärtävät toisiaan ja ehkä helpommin löytävät arjen yhteiselämän ja kestävät vastoinkäymisiä.

[- -] kuinkas muutoin: "ihmiset ihmisiä, piit rengit toisiansa", niinhän on maailman tapa. (EH 6, "Rakkauden suurin uhri", 8.)

Elämän havainnoissa on useita säätyrajat ylittäviä rakkauskertomuksia, joiden vastukset voittavana polttoaineena on uskollinen rakkaus. Yleensä nainen nousee alemmasta säädystä ylempään kuten esim. "Mökin Maiju" tai Reetu-palvelijatar "Sokea"-kertomuksessa.

Minä en olekaan, isä, tyttö, minä olen talon emäntä", sanoi emäntä hilpeästi. (EH 8, "Sokea", 46.)

Elämän havainnoissa säätykierto on kertomuksissa toki mahdollista, varsinkin jos nuorten vanhemmat ovat ymmärtäväisiä ja suostuvat lastensa epäsäätyiseen liittoon. Alemmasta säädystä tuleva voi kuuliaisuudellaan ja ahkeralla työnteollään saada kaikkien vilpittömän rakkauden ja kunnioituksen osakseen .

Avioliitto mietityttää *Elämän havainnoitten* miehiä. Kertomusten perusvire on erittäin perhekeskeinen ja avioliittomyönteinen, mutta uusi aika tuo kaupunkilaisten epäilyn maaseudun väestön pariin. Lukijan täytyy tietenkin ymmärtää, että kaupunkilaiset ovat väärässä ja että maaseudun talonpoikainen väki on monin verroin luotettavampaa toimissaan ja avioitumisessaan.

Kämälän Kaaperi miettii, "oliko hän tehnyt oikein tahi väärin kuin hän oli nainut. Luontoperäinen taipumus ja yleinen kansan tapa oliwat häntä siihen pakoittaneet ja olihan se tuntunut niin hywältä – ihan luonnolliselta ja oikealta; mutta kaupungin herrathan oliwat lausuneet ja elämällensä näyttäneet aiwan päinwastaisia ajatuksia, mitä hän oli tuntenut ja ajatellut ja ehän oliwat kai oikeassa, koska oliwat niin "wiinejä" ja siwistyneitä, oikein oppineita, wiisaita ja ajattellewaisia ihmisiä". (EH 10, "Pöyhkeä isäntä", 19.)

Romantiikan ajan kirjallisuusmallin mukaisesti onneton rakkaus ja ymmärtämättömät vanhemmat aiheuttavat *Elämän havainnoissa* kovia psykosomaattisia tauteja sekä miehille että naisille. Kirsi Tuohela (2001, 198) on analysoinut 1800-luvun lopun naisen mahdollisuutta toteuttaa yksilöllisiä unelmiaan ja toteaa, että kun niitä ei ollut, vaan naisen tuli edelleen uhrata itsensä perheen hyväksi, se synnytti sisäisen ristiriidan ja siitä johtuvia sairauksia. *Elämän havainnoissa* ei löydy muuta unelmaa, kuin että tyttö tai nuori nainen voi haluta oppia lukemaan, mutta perheen parista, vaimon ja äidin osasta naiset eivät haikaile pois. Päinvastoin, jos ei saa sydämensä mielitiettyä, se on ankara isku.

Epätoivoon vaipunut tyttö rupesi nyt sairastamaan hiwuttawaa kitutautia. [- -], oli hänellä lupa vanhemmiltaan elämän kumppanikseen walita kenen hän itse tahtoi. Se oli oiwallinen lääke kuoleman tautia vastaan, sillä jonkun ajan perästä oli tyttö jo entisessä terweydessään ja iloisuudessaan. (EH 5, ”Mutta elääpä hän vielä sittenkin”, 23.)

Kertoja paheksuu syvästi puhtaasti taloudellisista syistä solmittuja liittoja ja vyöryttää toistuvasti esiin rahanahneuden synkät seuraukset.

Monta miespolwea oli talon rikkautta lisätty rikkailla ja pakollisilla naimisilla ja samanlainen oli nykyisenkin isännän ja emännän naiminen ollut. Tuonlaisten naimisten seuraukset useinkin oliwat katkerat, sillä todellinen rakkaus ei niissä tullut koskaan kysymykseen, waan kuollut kylmä tawara, ja kuollut ja kylmä oli tawara lämpimän sydämen kumppaniksi. Rikas oli ollut tyttönä Linnalan emäntä ja rikkaan Linnalan ainoan pojan piti saada rikas waimo – siinä se ainoa ohje, jota he käyttiwät naimisessaan. He eiwät tienneet mitään todellisesta onnesta, joka tekee awioelämän niin hauskaksi ja keweäksi. (EH 5, ”Wäärä mammona”, 47.)

Elämän havainnoita -kertomuksissa hyvä avioliitto on kumppanuussuhde, vapaaehtoisesti ja rakkaudesta solmittu. Ulkonainen siisteys ja menestys, jopa vauraus, seuraavat oppimiseen ja koulunkäyntiin halukkaita pariskuntia. Miehen ilo on lukutaitoinen ja osaava nainen sekä koulu käyvät lapset.

Siinä he sitten tekiwät työtä ja he tekiwät sitä ilolla ja welwollisuuden tunnolla. Ja kuin heidän ainaisena ohjeenaan oli työteliäisyys,

säästäväisyys ja tyytyväisyys, eiwät he koskaan joutuneet suurempaan hätään, eiwätkä tarwinneet turwautua muiden ihmisien apuun.

Waikka taloudellinen edistyminen käwikin hitaasti, kuten tyhjystä alkajilla ainakin, ei kuitenkaan unhotettu henkisiä tarpeitakaan. Usein kyllä oliwat warat wähissä, mutta yhtä kaikki tilattiin sanomalehtiä ja ostettiin muuta hywää kirjallisuutta, minkä milloinkin warat salliwat. (EH 9, ”Keron Heikki”, 69.)

Valtiopäiväpuheissaan Päivärinta puolusti järkkymättä naisen oikeutta koulutukseen, jopa yliopisto-opintoihin saakka.

Tarkastellessani ja tutkiessani ihmisten elämää ja menoja, en ole nähnyt koskaan parempia ihmisiä kuin mies- ja akkaväki. Miksi siis kielletään, ette nämät saisi nauttia yhtäläisiä oikeuksia? [- -]. En usko, että tuo luomisen käsky heidän mielestään haihtuu, vaikka saavatkin sen sivistyksen ja oikeudet, mitkä miehellä ovat. Ja en ymmärrä, mikä vaara siitä olisi kansalle, että saadaan sivistyneitä perheen-äitejä.[- -]. Minä en tosiaankaan ymmärrä, miksi sitten yliopisto ensinkään on perustettu, jollei juuri opintojen harjoittamista varten. Ne, jotka tahtovat alhaisemmista naiskouluista mennä miehelään, ne menkööt, niille taas, jotka tahtovat jatkaa opintojaan, annettakoon oikeus kiivetä opin portaita, niin korkealle kuin ikipäivänä voivat. (Valtiopäivät 1888b, 852-853.)

Myös naisen oikeus omaan omaisuuteen saa Päivärinnan kannatuksen. *Elämän havainnoissa* myötätunto näkyy esim. tarinassa ”Wäärä mammona”, jossa taloon tullut vävy juo kaiken talon omaisuuden ja naiset joutuvat kunnan vaivaishoitoon tai ”Kuihtunut wesa”, jossa häijy isäpuoli hävittää vaimonsa ja poikapuolensa omaisuuden juomalla ja kannattamattomilla kaupoilla.

[- -] tämmöisten tunnottomuuksien varalta on minusta hyvä, että naisella on turvaa, ettei hän joudu miehensä mielivaltaan. Niinkuin minä jo äsken sanoin ne, joilla vielä on sydäntä, Jumalan pelkoa ja lähimmäisen kunnioitusta, niitä varten tämä laki ei ole tehty; [- -]. (Valtiopäivät 1888c. 1289-1290.)

Elämän havainnoita -kertomuksissa kiinnittää huomiota kertojan miesten väkivaltaisuuden suhtautuminen ja avoin perheväkivallan esille nostaminen. Toisaalta taikauskoa ja noituutta ankarasti suomivassa ”Noidan rangaistus” -kertomuksessa Wiklo-noitaa lyödään, uitetaan avannossa ja häpäistään nousevan

kansanvalistuksen nimissä. Vaikka fyysinen väkivalta on kertomuksissa miesten tapa ratkaista ristiriitatilanteita, Päivärinta ei unohda esitellä naisia, joiden aseena on turvautua verbaaliseen lyömiseen. ”Wäärä mammona” ja ”Kuihtunut wesa” - kertomuksissa naiset sättivät ja sadattelevat miestä. Kummallakin tavalla tuotettu kipu vahingoittaa syvästi.

5.2 Ikäkaudet

Valtiopäiväpuheissaan Päivärinta suhtautui lapsiin arvostavasti ja kunnioittavasti. Hän uskoi kasvatuksen voimaan, hyvien neuvojen ja lempeän kasvuympäristön apuun kunnan kansalaisten kasvattamiseksi.

Minusta tämä esillä oleva pykälä on liian kova rikoksellista lasta kohtaan, eikä suinkaan missään tapauksessa vie häntä parannukseen, vaan päinvastoin paatumukseen ja hirveään rikollisuuteen. [- -] Minä otin poikaa syliksi kiinni ja yhdessä siinä sitten itkimme lupasimme edelleen parannusta. Jos minä olisin silloin ruvennut huutamaan maailmalle hänen rikostansa, kuinka paatuneeksi hän olisi tullutkaan. Hän olisi nähnyt, ettei ole yhtään ihmistä, joka häntä rakastaa ja hänen pahoja tekojaan peittää. Siitä on kulunut 20 ajastaikaa ja parempaa ihmistä ei ole ikipäivinä kuin hän on nyt, kunnioitettava kansalainen ja eteenpäin pyrkivä. (Valtiopäivät 1888c, 1373.)

Päivärinta oli läpikotaisin kansanvalistusmies. Hänelle lasten koulunkäynnin mahdollistaminen oli kansakunnan hyvinvoinnin perusta. Kansakouluasiassa hän kannatti jopa koulupakkoa, jotta vanhemmat laittaisivat lapsensa kouluun.

Sana "vapaus" soi kyllä hyvältä jokaisen korvassa, mutta en minä kuitenkaan tahdo uskoa, että pimeyden vapaus olisi niin erinomaista laatua, että olisi syytä siitä kiinni pitää. [- -]. Ja onpa tapahtunut useasti,[- -] että kun kansakoulu jollain tavoin on aikaan saatu, niin ne, jotka ovat olleet sen ankarimpia vastustajia, ovat parin vuoden perästä muuttuneet sen innokkaimmiksi puolustajiksi. (Valtiopäivät 1888a, 331.)

Päivärinta puolustaa yhteiskoulua, tyttöjen ja poikien koulunkäyntiä samassa luokassa.

Minä olen nähnyt, kuinka kansakin on sekaisin pyhänsä arkensa, karjansa kirkkonsa, kirjansa koulunsa, kaikki tyyni ne aina vaan ovat sekaisin. Ja kuitenkin minä luulen, että yhteisessä kansassamme juuri tämän yhteiskasvatuksen tähden vielä, Jumalan kiitos, löytyy paljon enemmän siveellistä voimaa kuin koulun penkillä erityisissä kouluissa kasvatetuissa onkaan. Liekö sitten laita sama kaikissa paikkakunnissa kuin Pohjanmaalla, sitä en tiedä.(Valtiopäivät 1888c, 1583-1584.)

On mielenkiintoista, että yhteiskouluasiaa ei *Elämän havainnoissa* kuitenkaan oteta esille. Luku- ja kirjoitustaitoa kaipaavat lapset haluaisivat kyllä oppia, mutta tätä näkökulmaa kertoja ei korosta.

Elämän havainnoita -sarjassa pääosassa ovat usein aikuisuuttaan lähestyvät nuoret miehet ja naiset. Muut ikäkaudet taustoittavat ja selittävät heidän käyttäytymistään tai toisaalta näyttävät heidän ratkaisuidensa vaikutukset myöhemmin. Viihteen keinojen mukaisesti lukijan on helppo samaistua salskeaan sankariin ja sankarittareen ja samalla omaksua heidän edustamansa hyvät elämänmallit.

Lapsuus on kertomuksissa aineellisesta köyhydestä huolimatta mahdollisuus ja jos perheessä on hyvät, koulutusta suosivat vanhemmat, tulevaisuus on valoisa ja avoin.

– oi onnellista lapsuuden aikaa kuitenkin! [- -] Sanaa: m u r h e
me emme tunteneetkaan, sillä sydämässämme ei ollut vielä sille vastaavaa tunnetta. Kasvoimme isommiksi; ei murhetta nytkään. Maailma – tulevaisuus, nehän näyttävät niin lupaawilta ja toiworikkailta. Wanhempamme eliwät vielä kaikki; heiltä oliwat kaikki meidän tarpeemme saatawissa; he kantoiwat huolia meidänkin osaltamme.(EH 5, ”Mutta elääpä hän vielä sittenkin”, 21.)

Nuoruus on koetinkivi hyvien vanhempien antaman kasvatuksen ja maailman houkutusten välillä. Sisällisen ihmisen lujuus koetellaan eivätkä kaikki kestä.

Nyt olimme omin päimme maailmassa. Ajan myrskyt alkoiwat huiskuttaa ja huljuttaa meitä sinne tänne. Monta waaraa, monta murhetta toi se tullessaan - niin, niin - monta. Monta horjahdusta, monta loukkaamista sai

se aikaan, ja jos mieli oli pystyssä pysyä, täytyi taistella alituista taisteloa - elämän taisteloa. Wäliin voitti hyvä, wäliin taas paha ja jos ei vanhempiemme kristillissiweellinen kaswatus olisi jo aikaisin painunut sydämiimme, niin kenties olisimme sortuneet, uupuneet taistelossamme ja silloin olisivat maailman pahentawaiset myrskyt nielaisseet meidät pohjattomaan kuiluunsa. (EH 5, ”Mutta elääpä hän vielä sittenkin”, 21-22.)

”Pöyhkeän isännän” piloille kasvatettu Liila-tytär soittaa ”posiliaa” harjoittelematta, kerskuu isä kirkkoherralle, kun herrasväen tyttäret joutuvat harjoittelemaan ”porttipienan sormin näpsimistä” vuosikaudet (EH 10, ”Pöyhkeä isäntä”, 30). Juttua kuunteleva kirkkoherra ymmärtää Liilan veivanneen posetiivia kaupunkimatallaan. Kirkkoherra yrittää ojentaa isää, tuloksetta. Isäkin on vanhempiensa ponnisteluista huolimatta aikanaan kasvanut ihailemaan ulkoisia asioita sisäisten kustannuksella.

[- -], rupesi hän heidän elämänsä tapoja pitämään esikuwanansa, lukuunottamatta wähääkään sitä, mikä oli wälinä heidän ja hänen sisällisen ihmisen kehityksellä. [- -]. Hän oli nyt parhaiten pyntätty mies, mitä ikinä niillä seuduin oli nähty: edellä pappia, nimismiestä ja lukkaria.(EH 10, ”Pöyhkeä isäntä”, 10,12.)

Aikuisuus on vastuullisuutta itsestä ja yhteisöstä. Työnteko palkitsee ja antaa paikan elämässä.

"Leipä ei kasva työttömälle. Häpeä on anelemalla elättää henkeänsä tuommoisen miehen, jolle Jumala on uskonut noin uljaan ruumiin, yhtä häpeä on myös hänelle ilmaiseksi mitään antaa. Rupea työhön tunkion perustuksella, niin saat estelemättä ruokaa", sanoi isäntä painavasti ja aina muistan nuo hänen oikeudetut sanansa.(EH 4, ”Ruoti-ukko”, 78-79.)

Elämän havainnoissa vanhuus on toisaalta mahdollisuus hyvien lasten tai lähimmäisten pitäessä huolta. Toisaalta vanhuus esittäytyy pelottavana eloonjäämistäisteluna, jossa on pidettävä huolta itsestään viimeiseen hengenvetoon. Näлкä, tauti ja kylmyys vaanivat, jos ei ole jotakin omaa elinpaikkaa.

Ruodulla olen ollut noin viisi vuotta, jolla ajalla en ole mitään erinomaisempaa puutetta nähnyt, mutta onhan se yhtäkaikki niin alentava elinkeino. (EH 4, ”Ruoti-ukko”, 81.)

Varsinkin vanhat naiset saavat arvon *Elämän havainnoissa* sen mukaan, ovatko he äitejä (Juntunen 2003, 123-124). ”Kontti-Anna” ja ”Kauppias-mummo” pitävät huolta kovin erilaisista lapsistaan. Annan Sanna-tyttärellä on avioton lapsi, joita molempia Anna yrittää auttaa, mutta kuolee kerjuumatkallaan lumihankeen kylmyyteen. ”Kauppias-mummon” poika on valmistumaisillaan yliopistosta, äiti hankkii opiskelurahoja myymällä ulkona tien varressa matkalaisille tupakkaa ja makeisia. Kun poika yllättäen sairastuu ja kuolee, myös hänen äitinsä menettää elämänhalunsa ja kuolee ulos lumihankeen. Kertojan myötätunto on molempien äitien puolella. Äitiys itsessään näyttäytyy kansakuntaa rakentavana tekijänä ja sitä tulee arvostaa henkilöiden vanhuuteen saakka.

5.3 Erilaisuus

Elämän havainnoissa vastakkain asetetaan herrat ja maalaiset, valistuneet ja valistumattomat, rikkaat ja köyhät tai koulua käyneet ja koulua käymättömät. Asetelma palvelee opettavaista kerrontaa ja sanomaa, jossa ihmisen sisäinen sivistys ja ymmärtäväisyys voittavat aineellisen rikkauden.

Päivärinta ei julkisissa puheissaan halunnut lietsoa vihaa tai eripuraa erilaisuutta kohtaan, vaikka hän olikin vakaasti mielipiteidensä takana. Jopa rakas suomenkielen aseman puolustaminen salli hänen antaa arvon toisillekin.

Annettakoon meille luonnolliset oikeutemme, niin me olemme hiljaa ja pidämme veljinämme kaikkia, puhukootpa sitten mitä kieltä hyvänsä; eiköpä meillä muutenkaan ole mitään vihaa ruotsalaista väestöä kohtaan - kiista on vaan kielestä. (Valtiopäivät 1885c, 1147.)

Niinpä *Elämän havainnoissa* otetaan myös kantaa oikeuteen opiskella äidinkielellään.

Mielen katkeruudella ja loukatulla kansalaisen tunnolla tunsi Antti kansan lapsena, kuinka suuri wääryys tapahtuu kansalle, kun maan koululaitokset owat wieraskielisiä, ollen ikään kuin suljetut kansalle, vaikka ne sen waroilla kustannetaan. Hänestä tuntui siltä kuin häneltäkinn olisi riistetty kaikki mahdollisuus lukujensa jatkamiseen, ja tämä tuntui hänestä kuolon iskulta. (EH 8, ”Kuihtunut wesa”, 75-76.)

Elämän havainnoita -kertomusten kertoja ei siedä talonpojan vaurastumista ja elämäntapojen muutosta ilman ahkeraa ja rehellistä ruumiillista työntekoa. Metsäkaupoilla saatu raha ei ole maanviljelyksestä saadun veroista. Erilainen ajankäyttö, tuontikankaiset vaatteet tai muu kuin fyysinen työ epäilyttävät kertojaa. Talonpoikaissäädylle sopivan elämäntavan erilaisuus ei ole suotavaa.

Kotikutoinen waate hyljättiin ja ostettiin tehdasten ja ulkomaalaisten waatetawaroita. Näitä walitessa ei suinkaan oltu hienoja tuntijoita, kunhan waan oli wierasta, siinä oli kylläksi; niitä sitä ostettiin ja muoti-räätäleitä haettiin niitä pukuja pynttämään; kun ne ylle saatiin, sittenhän oltiin muka ”parempia ihmisiä”. (EH 10, ”Pöyhkeä isäntä”, 7.)

Päivärinnalle varallisuuden, mutta ei sivistyksen, mittari on sisustus, ruoka ja vaatteet. Matkaileva kertoja havainnoi tarkasti yöpaikkansa siisteyttä ja huolenpitoa, olipa kyseessä vaatimaton tai varakas majapaikka. Kertoja nostaa rahvaan vaatimattomat, mutta siistit asumukset esimerkiksi. Niissä hyvin hoidettu ympäristö kertoo asukkaiden ahkeruudesta ja sisäisestä ihmisestä. Varakkaat talot herättävät enemmän epäilyjä, kertoja punnitsee, onko talo komistettu kepulikonstein vai sukupolvien työllä. Päivärinnan kertojalle on asenne tärkeä: johtuuko siisteys rakkaudesta maahan ja työntekoon vai näyttämisen halusta? Fyysinen työnteko ihmisen arvon mittarina säilyy samalla kun valistunut talonpoika oppii lukemaan ja olemaan kunnan kansalainen.

Saatatkeko heittää hempeän herras-elämän ja muuttaa tähän kowaan kotiin? Saatatkeko heittää pehmeän, lämpymän ja pitkä-unisen höyhenvuoteenne ja nousta aamulla aikaisin, mennäksenne muiden muassa kowan korwen

rintaan, otellaksenne ja taistellaksenne siellä kaiken päivän? Voitko heittää hienot ja pehmeät vaatteesi pois päältäsi ja pukea yllesi karkeat työ-vaatteet, jotka kestävät rynnistellä työrinnassa? (EH 3, ”Tahdon voima”, 55.)

Elämän havainnoita -kertomuksissa on kuvattu usein ihmisten fyysistä erilaisuutta. Mukana on eri tavoin vammaisia: sokea, mielenvikainen, mykkä, korvanlehtensä menettänyt tai muuten huonokuntoinen ja kivulloinen. He ovat osa yhteisöä, eivät aina niin hyvin kohdeltuja, mutta eivät laitoksiinkaan siirrettyjä vaan muistutus elämän vajavaisuudesta. Yhteisö on terve, kun se kestää fyysistä ja psyykkistä vajavaisuutta niin, että se kannustaa yksilöä elämään niissä rajoissa kohtuullisen hyvää elämää. *Elämän havainnoissa* ei toki näin idealistisesti eletä: vanhukset, vammaiset ja lapset ovat sivuosissa talonpoikaisten nuorten aikuisten valistuessa ja taistellessa maailmaa paremmaksi.

Päivärinnan teksteissä ei antisankarilla ole asiaa pääosaan. Aleksis Kivellä Toukolan kylän veljekset toilailevat, polttavat saunansa, pakenevat härkiä ja ennen kaikkea oppivat aivan liian hitaasti lukemaan. Kiven kansankuvauksessa on sellaista hurjuutta ja huumoria, jota Päivärinnan kertomuksien kertoja ei katso aiheelliseksi viljellä arvatenkin itselleen asettamasta intentiosta käsin kirjoittaa vakavamielistä kirjallisuutta.

Hannes Sihvon (1988, 188) esittämän kylähullun tyyppijaottelusta ”erakko ja kiertelijä” -hahmo sopii parhaiten *Elämän havaintoihin*. ”Rauta-mies” kertomuksen Rikki on onneton, laulava vaeltaja, jota levottomuus ajaa eteenpäin. ”Ruoti-Ukko” Fabian viettää vanhuuttaan tuvassa ja astuu esiin erikoisine taitoineen vain hankkiakseen hieman viinaa. ”Olkos-Kaisan” uskollinen auttaja Pankko-Tuomas huolehtii omista asioistaan, mutta vaaran uhatessa Kaisaa, hän on ensimmäisenä lähdössä auttamaan.

Elämän havaintojen keskeisenä teemana toistuu kuvaus talonpoikaishuorukaisesta, joka haluaa lukea ja oppia. Hänestä kasvaa vaikeuksien kautta uskollinen kansalainen, aviomies, isä ja tietysti myös maanviljelijä.

6. LOPUKSI

Päivärinnan intentio vakavahenkisestä, opettavasta kirjallisuudesta näyttää toteutuvan. Hän tavoittaa omaa kansaansa, talonpoikia ja maalaisrahvasta, kirjoituksillaan ja opettaa heidät tarttumaan almanakan ja Raamatun lisäksi kaunokirjalliseen teokseen.

Elämän havainnoita -tekstit ovat mustavalkoisia kertomuksia, jotka vähitellen kallistuvat entistä realistisempaan suuntaan. Kertojan ääni alkaa myöhemmissä kertomuksissa käydä hämmentyneemmäksi eikä se enää aina anna pelkästään valmiita ratkaisuja vaan uskaltaa jopa jättää lukijan epävarmuuteen loppuratkaisun suhteen. Olisiko Päivärinnan suosio ollut kestävä, jos teosten realistinen ote olisi edelleen voimistunut, saanut syvyyttä ja tuonut myös vaikeita ristiriitatilanteita eteen?

Päivärinta oli hyve-eetikko, ei velvollisuuseetikko. Muutos kasvuun lähtee ihmisen sydäimestä, "sisällisestä ihmisestä", joka tulee snellmanilaisittain aktiivisen kasvatuksen avulla ensin istuttaa, sitten varjella ja hoitaa. Kertojalla on vahva sosiaalinen omatunto ja oikeudenmukaisuuden vaade.

Sosiaalipoliittisia ongelmia on monipuolisesti esillä, vaikka Päivärinta ei muutosehdotuksia esitäkään. Koskettavimpina teemoina kertomuksissa esiintyvät nälkä, työttömyys, maanomistusolot, alkoholin väärinkäyttö, koulutuksen tarve ja naisen oikeus koulutukseen tai omaisuutensa hallintaan.

Päivärinta uskoo kasvatuksen voimaan, kannustamiseen ja anteeksiantoon enemmän kuin rangaistukseen. Tarinat ovat viihdyttäviä, opetus tuodaan kertojan suorilla puhutteluilla, mutta myös tarinan henkilöiden elämän kautta lukijalle esimerkiksi ja opiksi.

Arto Haapalan mallin mukaisesti katsoin, että kirjailijan intention ja teoksen syntykontekstin tunteminen on tarpeellista teoksen tulkinnan apuna. Näin laajassa työssä on vaarana, että tausta alkaa hallita tutkimusta ja kaunokirjallinen teos hukkuu kaiken sinänsä asiallisen tiedon alle.

Mannisen maailmankuvamallin mukaan tarkasteltuna *Elämän havainnoita* -sarjan suhde aikaan on kertomuksissa enemmän syklistä, vuodenkiertoon ja tehtäviin suuntautunutta aikaa. Mekaaninen, kellolla mitattava aika on vasta tulossa hallitsemaan ihmisten elämää. Vielä on aikaa, ei ole kiirettä. Suhde luontoon on käytännönläheinen, talonpojan on taisteltava saadakseen elantonsa metsistä ja pelloilta. Maamiehen on parempi kuitenkin pysyä tutussa ympäristössä, rakennettu kaupunkiympäristö saa hänet tekemään päättömyyksiä.

Suhteet ylikuonnolliseen, yhteiskuntaan ja historiaan sekä ihmiseen itseensä ovat *Elämän havainnoita* -sarjan tärkeimmät maailmankuvan osat. Mukana on myös maailmankatsomuksellisia elementtejä, ei vain tietoon perustuvia. Kristillinen elämäntapa tukee kansansivistyksen tavoitteita ja on suuri voimanlähde ponnisteltaessa kohti muutosta. Suhde yhteiskuntaan ja historiaan painottuu selvästi *Elämän havainnoissa*, sivistystavoitteita on niin paljon saavutettavana. Suhde ihmiseen itseensä ja toisiin painottuu myös, koska valistunut talonpoika on se esimerkkikuva, joka lukijalle tarjotaan mahdollisimman usein.

Maailmankuvamallin osat ovat kovin laaja tutkimuskohde. Rohkea rajaaminen ja keskittyminen vain muutamaankysymykseen voisivat terävöittää työskentelyä ja sen tuloksia.

Ilmari Havu, Jouko Teperi, kirjallisuushistorioitsijat ja tuoreimmat opinnäytetöiden tekijät Altti Pikkarainen ja Arja Juntunen ovat mielestäni onnistuneet sijoittamaan Päivärinnan kirjallisen työn hyvin kontekstiinsa. Päivärinnan merkitys vaikuttajajaksilönä korostuu.

Kertomukset ovat palvelleet hyvin juuri opettamisessa: tavoitteen asettamisessa, päämäärään pyrkimisen kuvaamisessa ja tavoitteen saavuttamisessa, ylläpitämisessä ja kehittämisessä. Kertomukset ovat rakenteeltaan selkeitä, kerronnallisesti helppoja, aineisto on ollut tuttua ja turvallista. Toiston takia opetukset ovat olleet helppo muistaa. Paljon samanlaisuutta omaan elämään ovat kenties innostaneet ja kannustaneet yrittämään. *Elämän havainnoita* ovat valistuskirjallisuutta parhaimmillaan.

Kiinnostaisi vertailla liike-elämän onnistumiskertomuksiin, elämäntaito-oppaisiin, selviämiskertomuksiin, huumevalistusvideoiden käsikirjoituksiin: mitä ominaisuuksia ja taitoja korostetaan, kuinka tavoite on saavutettavissa ja kuinka sisältö kerrotaan.

Kiinnostaisi tutkia kehitysmaissa tehtäviä lukutaitokampanjoita tai valistuskampanjoita, mitä samaa tai mitä erilaista niissä on. Lisäksi olisi mielenkiintoista analysoida EU-kriittisten puheenvuorojen tematiikkaa, kuinka paljon kansallisuusaate kuuluu vielä siinä argumentoinnissa.

Päivärinnan tematiikkaa löytyy 2000-luvulla käydystä mediakeskustelusta. Esimerkiksi yhteisöllisyyden tarpeellisuudesta ihmisen hyvinvoinnille, työn merkityksestä, työllisyys- ja aluepolitiikasta tai työttömän saamasta kohtelusta ja sosiaaliturvasta. Ajankohtainen aihe voisi olla moraalin merkitys kansakunnan hyvinvointiin, vanhemmuuden, rajojen ja arvojen merkitys tai vanhusten, vammaisten ja lasten asema hyvinvointivaltiossa. Liike-elämän etiikasta, posti- ja liikenneoloista, päihteiden käytön lisääntymisestä tai petoeläinkanoista keskustelua käydään myös. Pietari Päivärinta teksteineen inspiroi edelleen toimimaan yhteiskunnan ja yhteisön hyväksi.

LÄHTEET JA LYHENTEET

TUTKIMUSKOHTEET

- EH 1 Pietari Päivärinta, *Elämän havainnoita. Kuwauksia kansan elämästä 1*. Sis.: ”Uudistalo”; ”Halla-aamuna”; ”Mökin Maiju”. Porvoo : Werner Söderström, 1880.
- EH 2 Pietari Päivärinta, *Elämän havainnoita. Kuwauksia kansan elämästä 2*. Sis.: ”Noidan rangaistus”; ”Waimoni”. Porvoo : Werner Söderström, 1880.
- EH 3 Pietari Päivärinta, *Elämän havainnoita. Kaksi kuwausta kansan elämästä 3*. Sis.: ”Tahdon voima”; ”Puutteen Matti”. Porvoo : Werner Söderström, 1882.
- EH 4 Pietari Päivärinta, *Elämän havainnoita. Kuwauksia kansamme elämästä 4*. Sis.: ”Kontti-Anna”; ”Ruoti-ukko”. Porvoo : Werner Söderström, 1883.
- EH 5 Pietari Päivärinta, *Elämän havainnoita. Kuwauksia kansamme elämästä 5*. Sis.: ”Kirjailija”; ”Mutta elääpä hän vielä sittenkin”; ”Wäärä mammona”. Porvoo : Werner Söderström, 1884.
- EH 6 Pietari Päivärinta, *Elämän havainnoita. Kuwauksia kansamme elämästä 6*. Sis.: ”Rakkauden suurin uhri”; ”Sortunut”; ”Olkkos-Kaisa”. Porvoo : Werner Söderström, 1886.
- EH 7 Pietari Päivärinta, *Elämän havainnoita. Kuwauksia kansamme elämästä 7*. Sis.: ”Rauta-mies”; ”Hairahdus”, [”Pentti ja Inka”]. Porvoo : Werner Söderström, 1886.

- EH 8 Pietari Päivärinta, *Elämän havainnoita. Kuwauksia kansamme elämästä 8.* Sis.: ”Rauta-waimoja”; ”Sokea”; ”Kuihtunut wesa”. Porvoo : Werner Söderström, 1887.
- EH 9 Pietari Päivärinta, *Elämän havainnoita. Kuwauksia kansamme elämästä 9.* Sis.: ”Sowittaja”; ”Paljon uutta”; ”Kerin [p.o.Keron] Heikki”. Porvoo : Werner Söderström, 1888.
- EH 10 Pietari Päivärinta, *Elämän havainnoita. 10.* Sis.: ”Pöyhkeä isäntä”; ”Kauppias mummo”; ”Matkustaja”. Porvoo : Werner Söderström, 1889.

PAINETUT LÄHTEET

AHO, Juhani 1884: ”Katsahdus uusimpaan suomalaiseen novellikirjallisuuteen 1. Pietari Päivärinta”. *Valvoja* 1884.

ASPELIN, Eliel 1882: ”Kotimaan kirjallisuutta”. *Valvoja* 1882.

ENVALL, Markku 1989: ”Kirjallisuus ja maailmankuva”. Teoksessa *Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia.* Juha Manninen, Markku Envall ja Seppo Knuutila. Oulu : Pohjoinen.

GODENHJELM, B.F. 1880: ”Kotimaan kirjallisuutta”. *Kirjallinen kuukauslehti* 1880.

GODENHJELM, B.F. 1884: *Oppikirja suomalaisen kirjallisuuden historiassa.* Helsinki: Weilin & Göös.

HAAPALA, Arto 1989: ”Mikä kirjallinen taideteos on?” Teoksessa *Kirjallisuuden filosofia.* Toim. Arto Haapala. Helsinki : Valtion painatuskeskus.

HANNIKAINEN, Otto 1886: ”Kotimaan kirjallisuutta”. *Valvoja* 1886.

HAVU, Ilmari 1921: *Pietari Päivärinta. Kirjallishistoriallinen tutkimus.* Porvoo : WSOY.

HAVU, Ilmari 1951 (1942): *Isänmaan kirjallisuuden vaiheet.* 3.p. Helsinki : Otava.

HOSIAISLUOMA, Yrjö 2003: *Kirjallisuuden sanakirja.* Helsinki : WSOY.

HUHTALA, Liisi 1981: *Kuu torpparin aurinko. Torppariaihe suomalaisessa kaunokirjallisuudessa 1809-1918.* Helsinki : SKS.

JULKUNEN, Raija 1989: ”Jokapäiväinen aikamme”. Teoksessa *Aika ja sen ankaruus.* Toim. Pirkko Heiskanen. Helsinki : Gaudeamus.

KALLIO, O.A. 1928: *Uudempi suomalainen kirjallisuus 1. Perustava aika. Kansallisromantiikka. 2. tark. ja uus.p.* Porvoo : WSOY.

KARKAMA, Pertti 1985: *Järkevä rakkaus. J. V. Snellman kertojana.* Helsinki : SKS.

KARKAMA, Pertti 1998b: ”Kontekstualismin haasteet”. Teoksessa *Konteksti – tutkimuksen avainsana? Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 51, osa 1.* Toim. Päivi Molarius. Helsinki . SKS.

KAUPPINEN, Eino 1952: *Kirjallinen kuukauslehti. Vaiheet, sisällys, merkitys.* Helsinki : Otava.

KETONEN, Oiva 1990: ”Humanismi ja luonnontieteet ihmisen muovaajina. *Tiedepolitiikka* 1990 : 1.

KINNUNEN, Aarne 1989: ”Kuka puhuu?” Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä.* 2.p. Toim. Maria-Liisa Nevala. Helsinki : SKS.

KIRKKALA, Juha 1988: ”Mitä kansa luki?” Teoksessa *Kirjan rantaviiva.* Toim. Jussi Nuorteva. Helsinki : Gaudeamus.

KOHTAMÄKI, Ilmari 1964: ”Suomenkielisen kirjallisuuden elpyminen”. Teoksessa *Suomen kirjallisuus 3.* Toim. Matti Kuusi. Helsinki : SKS ja Otava.

KOSKIMIES, Rafael 1944: *Elävä kansalliskirjallisuus. Suomalaisen hengen vaihteita 1860-1940, osa 1.* Helsinki : Otava.

KOSKINEN, Yrjö 1878: ”Kotimaan kirjallisuutta”. *Kirjallinen kuukauslehti* 1878.

KROHN, Julius 1897: *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet*. Helsinki : SKS.

KULMALA, Markku 2003: *Miss' laaja aukee? Antti Tuurin Pohjanmaasarjan merkitysrakenteita*. Acta Universitatis Tamperensis : 975. Tampere : Tampere University Press.

KUPIAINEN, Unto 1966: *Suomen kirjallisuuden vaiheet*. 5. p. lisäp. Porvoo : WSOY.

LAINNE, Esko 2002: ”Papisto kulttuurin välittäjänä”. Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria 2. Tunne ja tieto*. Toim. Rainer Knapas ja Nils Erik Forsgård. Helsinki : Tammi.

LAITINEN, Kai 1984: *Metsästä kaupunkiin. Esseitä ja tutkielmia kirjallisuudesta*. Helsinki : Otava.

LAITINEN, Kai 1997: *Suomen kirjallisuuden historia*. 4. uus.p. Helsinki . Otava.

LAURILA, K.S. 1915: *Silmäys suomalaisen puhetaidon kehitykseen*. Helsinki : Kansanvalistusseura.

LEHTONEN, Maija 2002: *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita. Näkökulmia Topeliukseen*. Suomen nuorisokirjallisuuden instituutin julkaisuja : 25. Tampere : Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti.

LEIKOLA, Antto 1990: *Kirjailija luonnossa*. Helsinki : SKS.

LEINO, Eino 1983 (1909): *Suomalaisia kirjailijoita. Pikakuvia*. 2.p. Helsinki: SKS.

LEINO-KAUKIAINEN, Pirkko 1989: ”Suomen kielen käytön yleistyminen”. Teoksessa *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Toim. Päiviö Tommila ja Maritta Pohls. Kuopio : Kustannuskiila.

MANNINEN, Juha 1977: ”Maailmankuvat maailman ja sen muutoksen heijastajina”. Teoksessa *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Toim. Matti Kuusi, Risto Alapuro ja Matti Klinge. Helsinki : Otava.

MATTILA, Pekka 1984: *Kirjallisuudentutkimuksen avainsanoja*. Helsinki : Kirjayhtymä.

MEHTONEN, Päivi 1999: ”Matkaileva kertojanäkökulma. Pietari Päivärinnan kyydissä 1900-luvulle”. Teoksessa *Laulujen lumossa*. Toim. Yrjö Hosiainluoma. Tampere : Tampere University Press.

MIELONEN, Jouni 1998: ”Totuudellisuus kansankuvauksen reseptiossa. Näkökulma suuren tradition murrokseen”. Teoksessa *Uudessa valossa. Kirjoituksia realismin kysymyksestä*. Turun yliopisto, taiteiden tutkimuksen laitos, sarja A : 38. Toim. Päivi Lappalainen. Turku : Turun yliopisto.

NIEMI, Juhani 1983: *Suomalaisten suosikkikirjat*. Hämeenlinna : Karisto.

NIEMI, Juhani 1997: *Suomalaisten suosikkikirjat*. Uusittu laitos. Hämeenlinna : Karisto.

NIEMI, Juhani, 1999: ”Melodraamaa ja tosikertomuksia – suomenkielisen proosan ensi askeleita”. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Toim. Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala. Helsinki : SKS.

NIKKI, Kalevi 1991: ”Suomen poika pellollansa”. *Talonpojan kuva suomalaisessa kertomakirjallisuudessa*. Jyväskylä studies in the arts : 35. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

PENNANEN, Eila 1970: ”Miehisyden tuska ja vaiva”. *Parnasso 1970* : 4.

PENTIKÄNEN, Juha et al. 1987: ”Kuolema suomalaisten maailmankuvassa” . Teoksessa *Ihmisenä maailmassa. Erilaisia elämäkatsomuksia uskontotieteen näkökulmasta*. Toim. Helena Helve. Helsinki : Gaudeamus.

RANTANEN, Päivi 1997: *Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*. Helsinki : SKS.

RELANDER, Otto 1888: ”Kotimaan kirjallisuutta”. *Valvoja 1888*.

RELANDER, Otto 1889: ”Kotimaan kirjallisuutta”. *Valvoja 1889*.

RIMMON-KENAN, Shlomith 1999 (1983): *Kertomuksen poetiikka*. Suom. Auli Viikari. 2. p. Helsinki : SKS.

SARAJAS, Anna-Mari 1980: *Orfeus nukkuu. Tutkielmia kirjallisuudesta*. Porvoo – Helsinki – Juva : WSOY.

SIHVO, Hannes 1988: ”Hullun kirjoissa. Kylähullu sosiaalisena tyyppinä suomalaisessa kirjallisuudessa”. Teoksessa *Kirjallisuus yhteiskunnassa, yhteiskunta kirjallisuudessa. Tutkimuksia kirjallisuuden sosiologiasta ja sosiaalihistoriasta*. Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia : 3. Toim. Erkki Sevänen ja Raisa Simola. Joensuu : Joensuun yliopisto.

SIHVO, Hannes 1989: ”Sarkanuttuinen fennomaani”. Teoksessa *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Toim. Päiviö Tommila ja Maritta Pohls. Kuopio : Kustannuskiila.

SIHVO, Hannes 1999: ”Kansakunta saa eepoksensa”. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Toim. Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala. Helsinki : SKS.

SOIKKANEN, Hannu 1991: ” ‘Siikajoella tehtiin pastorin paikka köyhäin koiksi’. Papit ja kansa hätäaikana”. Teoksessa *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. Toim. Antti Häkkinen et al. Porvoo – Helsinki - Juva : WSOY.

SULKUNEN, Irma ja ALAPURO, Risto 1987: ”Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen”. Teoksessa *Kansa liikkeessä*. Toim. Risto Alapuro et al. Helsinki : Kirjayhtymä.

SUUTALA, Maria 1986: ”Luonto ja kansallinen itsekäsitys”. Teoksessa *Hyöty, sivistys, kansakunta. Suomalaista aatehistoriaa*. Toim. Juha Manninen ja Ilkka Patoluoto. Oulu : Pohjoinen.

SÖDERHJELM, Werner 1920: *Kotimaisia kulttuurikuvia*. Suom. Helle Cannelin. Helsinki : Otava.

TARKIAINEN, Viljo 1904: *Kansankirjailijoita katsomassa*. Helsinki : WSOY.

TARKIAINEN, Viljo 1913: ”Pietari Päivärinta”. *Valvoja* 1913.

TARKIAINEN, Viljo 1934: *Suomalaisen kirjallisuuden historia*. Helsinki : Otava.

TEPERI, Jouko 1986: *Elämää maaseudulla sata vuotta sitten. Suomalainen yhteiskunta Pietari Päivärinnan kuvaamana*. Porvoo – Helsinki - Juva : WSOY.

TIIRAKARI, Leeni 1997: *Taistelevat lukumallit. Minna Canthin teosten vastaanotto*. Helsinki : SKS.

TIITTA, Allan 2006: ”Suomalaisen maiseman hahmottuminen”. Teoksessa *Maamme-laulusta joulukuun kuudenteen*. Topelius-seuran julkaisuja : 2. Toim. Salla Närhinen ja Allan Tiitta. Helsinki : Topelius-seura.

TUOHELA, Kirsi 2001: ”Naiseus ja sairaus 1800-luvun lopulla. Naiskirjailija kivun ja kirjoittamisen kentässä”. Teoksessa *Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*. Toim. Päivi Lappalainen, Heidi Grönstrand ja Kati Launis. Helsinki : SKS.

TURPEINEN, Tapio 1996: ”Graniitti hikoilee. Kansankirjallisuus talonpoikaisen ahdistuksen pintavesissä”. Teoksessa *Rakkaudesta lukemiseen. Suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä*. Toim. Juhani Niemi. Helsinki : Yliopistopaino.

VALTIOPÄIVÄT 1882. *Suomen talonpoikaissäädyn pöytäkirjat valtiopäivillä v. 1882. Toinen vihko huhtikuun 25 päivästä valtiopäiväin loppuun*. Helsinki 1901.

VALTIOPÄIVÄT 1885a. *Suomen talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat valtiopäivillä vuonna 1885. Ensimmäinen vihko 16 p:stä Tammik. 17 p:ään Helmik*. Helsinki 1885.

VALTIOPÄIVÄT 1885b. *Suomen talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat valtiopäivillä vuonna 1885. Kolmas vihko 14 p:stä Huhtik 9 p:ään Toukok.* Helsinki 1885.

VALTIOPÄIVÄT 1888a. *Suomen talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat valtiopäivillä vuonna 1888. Ensimmäinen vihko 19 p:stä Tammik. 28 p:ään Helmik*. Helsinki 1888.

VALTIOPÄIVÄT 1888b. *Suomen talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat valtiopäivillä v. 1888. Toinen vihko 3 p:stä Maalisk. 28 p:ään Huhtik*. Helsinki 1888.

VALTIOPÄIVÄT 1888c. *Suomen talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat valtiopäivillä vuonna 1888. Kolmas vihko 2 p:stä Toukok. valtiopäiväin loppuun*. Helsinki 1890.

VALTIOPÄIVÄT 1891a. *Suomen talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat valtiopäivillä vuonna 1891. Ensimmäinen vihko 22 p:stä Tammik. 28 p:ään Helmik*. 1891. Kuopio 1891.

VALTIOPÄIVÄT 1891b. *Suomen talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat valtiopäivillä vuonna 1891. Toinen vihko 2 p:stä Maalisk. 29 p:ään Huhtik*. 1891. Kuopio 1891.

VALTIOPÄIVÄT 1891c. *Suomen talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat valtiopäivillä vuonna 1891. Kolmas vihko 2 p:stä Toukok. valtiopäiväin loppuun*. Kuopio 1892.

VARPIO, Yrjö 1997: *Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus*. Helsinki :SKS.

VILKUNA, Kustaa 1977: ”Pietari Päivärinta opetti totista, elävää sivistystä”. *Suomen Kuvalehti* 1977 : 37.

VÄYRYNEN, Leo 1987: ”Taikausko”. Teoksessa *Ihmisenä maailmassa. Erilaisia elämäkatsomuksia uskontotieteen näkökulmasta*. Toim. Helena Helve. Helsinki : Gaudeamus.

PAINAMATTOMAT

JUNTUNEN, Arja 2003: *Lukkari, talonpoika...rikas, rakas, köyhä. Kansalainen, mies ja nainen Pietari Päivärinnan tuotannossa*. Kirjallisuuden lisensiaattityö. Oulun yliopiston taideaineiden ja antropologian laitos. Humanistinen tiedekunta.

PIKKARAINEN, Altti 1994: *Valoa kansalle, enemmän valoa. Pietari Päivärinnan käsitys fennomaniasta 1858-1893*. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -työ. Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitos. Teologinen tiedekunta.